

T.C.
BİLECİK ŞEYH EDEBALI ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI
KAMU YÖNETİMİ PROGRAMI

**POPÜLİZMİN POLİTİK PSİKOLOJİSİ: TRUMP, BREXIT VE POPÜLİST POLİTİK
PSİKOLOJİNİN OLUŞUMU**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

NURULLAH ŞAZ

TEZ DANIŐMANI

DR. ÖĞR. ÜYESİ GÖRKEM ALTINÖRS

BİLECİK, 2022

10367966

T.C.
BİLECİK ŞEYH EDEBALI ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI
KAMU YÖNETİMİ PROGRAMI

**POPÜLİZMİN POLİTİK PSİKOLOJİSİ: TRUMP, BREXİT VE POPÜLİST POLİTİK
PSİKOLOJİNİN OLUŞUMU**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

NURULLAH ŞAZ

TEZ DANIŐMANI

DR. ÖĞR. ÜYESİ GÖRKEM ALTINÖRS

BİLECİK, 2022

10367966

BEYAN

“Popülizmin Politik Psikolojisi: Trump, Brexit ve Popülist Politik Psikolojinin Oluşumu” adlı yüksek lisans/doktora/sanatta yeterlik tezi/dönem projesinin hazırlık ve yazımı sırasında bilimsel araştırma ve etik kurallarına uyduğumu, başkalarının eserlerinden yararlandığım bölümlerde bilimsel kurallara uygun olarak atıfta bulunduğumu, kullandığım verilerde herhangi bir tahrifat yapmadığımı, tezin herhangi bir kısmının Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi veya başka bir üniversitede başka bir tez çalışması olarak sunulmadığını, aksinin tespit edileceği muhtemel durumlarda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Bu çalışmanın, Bilimsel Araştırma Projeleri (BAP), TÜBİTAK veya benzeri kuruluşlarca desteklenmesidurumunda; projeninvedestekleyenkurumunadıprojenumarasıilebirlikte,ETİKKURULonayıalınması durumundaise ETİKKURULTarih kararvesayıbilgilerininbeyan edilmesigerekmektedir.		
DESTEK ALINMIŞTIR	☐	DESTEK ALINMAMIŞTIR
Destek alındı ise; ×		
Destekleyen kurum;		
Desteğin Türü	Proje Numarası	
1- BAP (Bilimsel Araştırma Projesi)		
2- TÜBİTAK		
Diğer;.....		
ETİK KURUL onayı var ise;		
ETİK KURUL karar tarih/sayı:/.....	

Nurullah Şaz

Tarih

İmza

ÖNSÖZ

Bu tez çalışması modern dünyanın çatlaklarından çıkan iki önemli sağ popülist örnek olarak; Trump ve Brexit popülizminin ulusal ve uluslararası psiko-politik determinasyonunu ortaya koymaya çalışmaktadır. Günümüzde politikanın hızla değişen dinamikleri konunun analizini oldukça zorlaştırmıştır. Bu zor analiz sürecinde bana bilgi ve önerileriyle katkı sağlayan değerli danışmanım Dr. Öğr. Üyesi Görkem Altınörs'e teşekkürlerimi sunarım. Ayrıca tüm eğitim hayatım boyunca benden maddi ve manevi desteklerini esirgemeyen aileme ve tez yazım sürecinde değişen ruh halime ayak uydurduğu için sevgili eşim Nur Şevval Şaz'a sevgi ve teşekkürlerimi borç bilirim.

Nurullah Şaz

2022

ÖZET

POPÜLİZMİN POLİTİK PSİKOLOJİSİ: TRUMP, BREXIT VE POPÜLİST POLİTİK PSİKOLOJİNİN OLUŞUMU

Bu çalışma modern dünyanın zeitgeist'i olma yolunda heyuladan politik bir fenomene dönüşen sağ popülizmin, toplumların politik psikolojilerini kendi dinamikleri çerçevesinde determine etmesini incelemektedir. Çalışmada sağ popülizm örnekleri olarak Trump ve Brexit, politik psikolojik açıdan ele alınmıştır. Bu örnekler üzerinden insanların popülist siyasetten nasıl etkilendikleri, tutumlarının nasıl değiştiği ve kitle iletişim araçlarının siyasal yargılara varmadaki rolü çözümlenmeye çalışılmıştır. Bu nedenle, bu çalışma iletişimi, siyaset psikolojisini ve siyaset bilimini içine alan bir dizi akademik alanla ilgilidir. Bu üç akademik alan popülizmin toplumların siyasallaşması ve tutumları üzerindeki rolü üzerinden tartışılmıştır. Popülizm ve politik psikoloji araştırmacıları açısından bu çalışma konunun ele alış biçimlerine bir seçenek oluşturacaktır.

Çalışmada ilk olarak popülizm kavramına ilişkin geniş bir literatür araştırmasına yer verilerek Trump ve Brexit popülizminin çerçevesi belirlenmiştir. Bu çerçevede insanların travmalarına hitap eden sağ popülizmin psiko-dinamiklerine yer verilmiştir. Yerelci, milli, zenofobik, antielitist, antineoliberal tutumlar bu dinamiklere verilecek örneklerdir. Daha sonra politik psikolojinin oluşumuna odaklanarak birey-toplum-politika ilişkisi üzerinde durulmuştur. Bu ilişki karşılıklı olmakla beraber kişiliklerin oluşumunda eğilimci ve durumcu davranışı açıklamakta, tutumların altında yatan etmenleri ortaya koymaktadır. Ayrıca kitle iletişim araçları vasıtası ile yapılan politik psikoloji belirleme yöntemleri de verilerek konunun daha anlaşılır olması planlanmıştır.

Çalışmanın odak noktası bireyden topluma ve politikaya, politikadan da topluma ve bireye doğru oluşan ilişkidir. Bu ilişkide popülizm ile politik psikolojinin ortak unsurları olan; lider, medya, kriz, demokrasi, parti, elitler ve halk gibi kavramlar şu soruların yanıtlarını aramada temel oluştururlar: Popülizmin psiko-politik dinamikleri nelerdir? Popülizm siyasi tutumları nasıl etkiler? Kitle iletişim araçlarının siyasal düşünce üzerinde ne gibi etkisi vardır ve popülizmin politik psikolojisi nedir? Çalışma ile politik olayları anlamada psikolojinin önemli olduğu, siyasal olayların medya vasıtasıyla nasıl ikna unsuruna dönüştüğü ve bu ikna unsurlarının toplumun siyasete ilişkin tutumlarını nasıl etkilediği konusunda büyük oranda artan bir bilinçlilik ve farkındalık düzeyi oluşacaktır.

Anahtar Kelimeler: Popülizm, Politik Psikoloji, Trump, Brexit.

ABSTRACT

POLITICAL PSYCHOLOGY OF POPULISM: TRUMP, BREXIT, AND THE FORMATION OF POPULIST POLITICAL PSYCHOLOGY

This study examines how right-wing populism determines the political psychology of societies within their own dynamics. In the study, Trump and Brexit, as examples of right-wing populism, are discussed in terms of political psychology. Through these examples, how people were affected by populist politics and how their attitudes have been changed by the role of mass media will be analysed. Therefore, this study is relevant to academic fields of communication, political psychology and political science. These three academic fields are discussed over the role of populism on the politicisation of societies and their attitudes. In terms of populism and political psychology researchers, this study will create an alternative to the way the subject is handled.

The thesis will first overview the literature on populism with a specific focus on the frameworks of Trump and Brexit. In this framework, the psycho-dynamics of right-wing populism, which appeals to people's traumas, are included. Localist, national, xenophobic, anti-elitist, antineoliberal attitudes are examples of these dynamics. Then, focusing on the formation of political psychology, the relationship between individual-society-politics was analysed. Although this relationship is reciprocal, it explains the dispositional and situationist behavior in the formation of personalities and reveals the factors underlying the attitudes. In addition, it is planned to make the subject more understandable by giving political psychology determination methods made through mass media.

This research focusses on the multi-lateral relationship between the individual, society and politics. In this complex relationship, the common elements are populism and political psychology. Concepts such as the leader, the media, the crisis, democracy, the party, the elites and the people form the basis for seeking answers to the following questions: What are the psycho-political dynamics of populism? How does populism affect political attitudes? What effect does the mass media have on political thought? What is the political psychology of populism? The study will increase the level of awareness about the importance of psychology in understanding political events, how political events turn into an element of persuasion through the media, and how these persuasion factors affect the attitudes of the society towards politics.

Keywords: Populism, Political Psychology, Trump, Brexit

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ	i
ÖZET	ii
ABSTRACT	iii
İÇİNDEKİLER	iv
KISALTMALAR VE SİMGELER LİSTESİ	vi
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

POPÜLİZM VE POPÜLİZMİN AŞIRI SAĞ TEZAHÜRLERİ OLARAK BREXİT VE TRUMP POPÜLİZMİ'NİN PSİKO DİNAMİKLERİ

1. Popülizm	8
1.1. Popülizm Kavramının Semantiği	8
1.2. Popülizmin Tanımı	10
1.3. Popülizmin Tarihi	13
1.4. Modern Popülizm	15
2. Popülizm İle İlgili Çeşitli Yaklaşımlar ve Sağ Popülizm	18
2.1. Ernesto Laclau ve Chantal Mouffe	18
2.2. Cas Mudde ile Cristobal Rovira Kaltwasser	20
2.3. Kurt Weyland	23
2.4. Sağ Popülizm	25
3. Trump ve Brexit Popülizminin Psiko Dinamikleri	28
3.1. Britanya ve Avrupa Birliği İlişkileri Tarihi	28
3.2. Brexit Sürecinin Popülist Yönü	31
3.3. Trump'ın Kişisel Kimliği	32
3.4. Trump Siyaseti'nin Popülist Yönü	35

İKİNCİ BÖLÜM

TOPLUMUN POLİTİK YÖNELİMİNİ ANLAMA ARACI OLARAK POLİTİK PSİKOLOJİ

1. Politik Psikoloji ve Toplumsal Kuramlar	39
1.1. Politik Psikolojik Paradigma	42
1.2. Politika, Toplum ve Zihinsel Algı	43
1.3. İnsan ve Siyaset	45
1.3.1. Dijitalleşen Dünyanın Öznesi Olarak İnsan	45

1.3.2. Toplum Mühendisliği Olarak Modern Siyaset.....	47
1.3.3. Sanal Ortamda Siyasal Toplumsallaşma	49
1.3.4. Kamuoyu, Kitle ve Birey	52
2. Toplumun Politik Dizaynı	55
2.1. Politik Kültür	55
2.2. Belirlenim Aracı Olarak Medya	58
2.3. Propaganda	60
2.4. Manipülasyon ile Algı Yönetimi.....	62
2.5. Politik Psikolojik Belirleme Aracı Olarak Diplomasi	65
2.6. Kapitalist Dünyanın Sonucu Olarak Politik Yabancılaşma	66

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

BREXİT VE TRUMP POPÜLİZMİNİN POLİTİK PSİKOLOJİSİ

1. Küreselleşme ve Değişen Politik Psikoloji	69
2. Popülist Politik Psikolojinin Unsurları	72
2.1. Kriz	72
2.2. Lider: Politik Psikolojiden Politik Psikoloji Oluşturmaya	75
2.3. Demokrasi.....	78
2.4. Saf Halk-Yozlaşmış Elit Ayrımı	80
2.5. Hakikat Ötesi Sürecin Ana unsuru: Medya	83
2.6. Halkı Yönlendiren Parti Patronajı.....	85
SONUÇ	87
KAYNAKÇA	92

KISALTMALAR VE SİMGELER LİSTESİ

AB: Avrupa Birliği

ABD: Amerika Birleşik Devletleri

AET: Avrupa Ekonomik Topluluğu

AfD; Alternative für Deutschland, (Almanya için Alternatif)

AS: Azione Sociale, (Sosyal Eylem)

BK: Birleşik Krallık

BNP: British National Party, (Avrupa Milliyetçi Harekeler Birliği)

DF: Dansk Folkeparty, (Danimarka Halk Partisi)

EFTA: Avrupa Serbest Ticaret Bölgesi

FI: Forza Italia, (Haydi İleri İtalya)

FN: Front National, (Ulusal Cephe Partisi)

FN: Front National, (Ulusal Cephe)

FPÖ: Freiheitliche Partei Österreichs (Avusturya Özgürlük Partisi)

FrP: Fremskrittpartiet, (Norveç İlerleme Partisi)

LAOS: Laikos Orthodoxos Synagermos, (Ortodoks Halk Hareketi)

LN: Lega Nord, (Kuzey Birliği)

LPR: Liga Polskich Rodzin, (Polonyalı Aileler Ligi)

ND: Noua Dreapta, (Yeni Sağ)

NOP: Narodowe Odrodzenie Polski, (Polonya'nın Ulusal Yeniden Doğuşu)

NPD: National Purchase Diary, (Almanya Ulusal Demokratik Partisi)

PNR: Partido Nacional Renovador, (Ulusal Yenileme Partisi)

PS: Perussuomalaiset, (Gerçek Finler)

PVV: Partij voor de Vrijheid, (Özgürlük Partisi)

SD: Sverige Demokreterna, (İsveç Demokratları)

SRP: Samoobrana Rzeczpospolity Polskiej (Polonya Cumhuriyeti Öz Savunması)

SVP: Schweizerische Volkspartei, (İsviçre Halk Partisi)

UKIP:UK Independence Party, (Birleşik Krallık Bağımsızlık Partisi)

VB: Vlaams Belang, (Flaman Çıkarları Partisi)

GİRİŞ

Bu çalışma bir zeitgeist (zamanın ruhu) olarak popülizm fenomeni ve Frankfurt Okulu çalışmalarının bir sonucu olarak çıkan politik psikoloji disiplini; 21. yüzyılın önemli olayları olarak görülen Donald J. Trump'ın Amerikan başkanı olarak seçilmesi ve Birleşik Krallığın Avrupa Birliğinden ayrılması örnek olayları üzerinden analiz etmektedir. 20. yüzyılda Ionescu ve Gellner tarafından dünya üzerinde dönen bir heyula olarak görülen popülizm 21. yüzyılın politik-toplumsal olaylarında doğrudan etki göstermektedir. Hem siyasetin mahiyetini hem de toplumun psikolojik yapısını etkileyen popülizm birçok farklı görüngüye sahip olması nedeniyle tanımlanması da oldukça zor bir kavramdır. İnsanların politik yönelimlerini anlama aracı olarak politik psikoloji disiplininin yükselişi de popülizm ile aynı döneme denk gelmektedir. Amerika'da Politik Psikoloji Cemiyeti'nin kurulması ile popülerliğini artıran politik psikoloji disiplini; seçmen, lider, grup ve kitlelerin psiko-politik yönelimlerini incelemektedir.

Popülizmin siyasette ve toplumda olan etkileri birçok örnek ile ortaya konulabilir. Ancak bu çalışmada Trump'ın Amerika başkanı seçilmesi ve Birleşik Krallığın Avrupa Birliğinden ayrılması örnekleri incelenmektedir. Trump ve Brexit örneklerinin seçilme sebepleri ise her ikisinin de sağ popülizm olarak görülmesi ve politik psikolojik incelemeye daha elverişli olmalarıdır. Bu nedenle bu çalışmanın hipotezi "Popülizmin bir siyasi tarz/üslup olarak liderin, seçmenin, kitlenin ve ulusa aşırı toplumların politik psikolojilerini etkilediği" ön kabulüdür. Bu hipotezden yola çıkılarak Brexit ve Trump popülizminin politik psikolojiye olan etkileri ortaya konulacaktır.

Teknoloji gün geçtikçe değişim rüzgarlarını sertleştiriyor ve karşısındaki bütün kelebekleri yok edebiliyor. 2016 yılında ABD başkanlık seçimleri öncesi yapılan son kamuoyu yoklamalarında Demokrat Parti adayı Hillary Clinton'ın Cumhuriyetçi rakibi Donald Trump'tan önde olduğu söylenmişti. Kısa zaman sonra yapılan seçimde delege sayısındaki fazlalığı nedeniyle Trump ABD'nin 45. başkanı olarak seçimi kazandı. ABD'de bunlar yaşanırken Muhafazakar Parti lideri Cameron Birleşik Krallık seçimlerini kazanmak uğruna AB üyeliğini referanduma götürme sözü verdi. Belki de stratejik bir hata olarak kabul edilecek bu durum % 52 gibi bir seçim sonucu ile AB'den çıkma yönünde oylandı. BK'nın AB'den ayrılması Brexit olarak tanımlanmaktadır ve Cameron bu seçim sonucundan sonra istifa etmiştir. Trump seçim anketlerinde geride olmasına rağmen ne oldu da seçimi kazandı? Trump çok iyi bir seçim kampanyası mı yürüttü yoksa halkın seçimleri kısa vadede değişime açık mıdır? Cameron seçim stratejisi olarak neden Brexit sözü vermiştir? Devletler arası

bağlılıkların önemli olduğu bu çağda BK, AB gibi güçlü bir oluşumdan neden ayrılmak istemiştir? İnsanlar seçimlerini neye göre yapmaktadır? Politikacılar nasıl kamuoyu oluşturur?

Kamuoyunun nasıl oluşturulduğunu ve işlediğini anlamak zor bir süreçtir ancak politik psikoloji araştırmaları insanların tutum ve seçimlerindeki karmaşıklıkların açıklanmasında yardımcı olabilmektedir. Kuramsal olarak, politik psikoloji davranışı kişiliğin eğilimsel ve durumsal yönünün siyasi perspektiften yorumlanmasıdır. Bu çalışmanın amacı politik psikolojik bakış açısını sağ popülizm örnekleri olarak Trump ve Brexit özelinde popülist politik psikolojinin çözümlemesine uygulamaktır.

Popülist politik psikolojinin oluşumu bu çalışmanın odak noktasını oluşturmaktadır ve bu çerçevede şu sorular yanıtlanmaya çalışılmaktadır: 1) Popülizm nedir ve sağ popülizm örnekleri olarak Trump ve Brexit popülizminin psiko-dinamikleri nelerdir? 2) Politik psikoloji nedir ve nasıl oluşturulur? 3) Popülizmin politik psikolojisi ve ulus aşırı politik kişiliğin oluşmasında etkisi nedir? Bu nedenle kitap üç ana bölümden oluşmaktadır: Birinci ana bölümde popülizmin tanımı, tarihi ve modern görüngüleri ortaya konulmuştur. Ayrıca; Cas Mudde-Cristobal Rowira Kaltwasser, Ernesto Laclau-Chantall Mouffe ve Kurt Weyland gibi düşünürlerin popülizm açıklamalarına yer verilmiş ve son olarak da Trump ve Brexit popülizmi ele alınmıştır. İkinci bölümde politik psikoloji kavramına ve toplumsal kuramlara odaklanılmıştır. Toplum, kitle, kamuoyu ve birey kavramları açıklanmış ve tutumların nasıl oluşturulduğu ortaya konulmaya çalışılmıştır. Ayrıca günümüzde politik psikolojinin hangi yollarla oluşturulduğu analiz edilmiştir. Üçüncü ana bölümde ise birinci ve ikinci ana bölümün sentezi yapılarak Trump ve Brexit popülizmi örnekleri üzerinden popülist politik psikolojinin nasıl oluşturulduğu tartışılmıştır.

Bu üç ana bölüm Braungart'ın toplumun sosyolojisini anlamak için kullandığı tipoloji üzerinden anlaşılabilir. Bu tipoloji politikanın bireysel, toplumsal ve kültürel kökenlerinin etkilerini açıklamak ile ilgilidir. Özellikle son yarım yüzyıldır endüstriyellemeye bağlı teknolojik gelişme küreselleşmeyi artırmış ve buna bağlı olarak da toplumda ekonomik adaletsizlik artmış, kültürel, dinsel ve milli değerler yozlaşmıştır. Tüm bunlara ek olarak hem siyasal radikallik hem de siyasal yabancılaşma artmış ve toplumun büyük bir kesiminde bunların sebebi olarak gördükleri elitlere karşı düşmanlık başlamıştır. Toplumun politik tutumları nasıl oluşur, popülizm ile aralarında nasıl bir ilişki vardır? Bütün bu toplumsal, siyasal ve tarihsel süreçler popülist politik psikolojinin oluşmasını etkilemektedir.

Popülizm nedir? Popülizmin tarihi ve modern görüngüleri nelerdir? Popülizme ne tür yaklaşımlar getirilmiştir ve Trump ve Brexit popülizminin psiko-dinamikleri nelerdir?

Çalışmanın birinci bölümü bu sorulara yönelik bir araştırmayı içermektedir. Endüstrielleşmeyle birlikte gelen sorunlar 19. yüzyılda toplumların kısmi tepkiler vermelerine neden olmuştur. Bu tepkiler Büyük Britanya’da Çartisizm adıyla bilinen People’s Charter (Halkın Şartı, 1838) beyannamesi, Rusya’da Narodnizm (Halka doğru gitmek), Çin’de “Halka doğru gidenler”, Osmanlı’da “Halkiyatın keşfi”, ABD’de Grangers ve Granbackers çiftçi hareketlerine kadar gitmektedir. II. Dünya Savaşı sonrası bu tepkiler yeni bir formda tekrardan yükselişe geçmiştir. Bu yeni popülist formların çıkma sebebi de küreselleşme ve buna bağlı olarak toplumlarda zuhur eden sorunlardır.

Popülizm, farklı görünlere sahip olan bir kavram olarak birçok farklı tanıma sahiptir. Ernesto Laclau ve Chantal Mouffe’a göre popülizm siyasal bir mantıktır ve solla içkin olarak radikal demokrasinin oluşmasında yardımcı bir etmenddir. Cas Mudde ve Kaltwasser yozlaşmış elit ile ari halk arasındaki çatışmanın ince merkezli ideolojisi olarak görmektedir popülizmi. Kurt Weyland ise popülizmi iktidarı kazanma stratejisi olarak tanımlamaktadır. Bu tanımların ortak özelliği popülizmin politik bir üslup olarak etkide bulunduğu ve halkın psikolojisini belirlediği yönündedir.

Birinci ana bölümde bahsedilen bir diğer konu ise Trump ve Brexit popülizmidir. Her ikisi de sağ popülizm örneğidir ve genel olarak benzer dinamiklere sahiptir. Brexit, BK’nın AB’den çıkması anlamına gelmektedir. Bir ada ülkesi olarak Avrupa kıtasıyla arasında hem fiziksel hem de psikolojik mesafeler bulunan BK, AB’ye katıldığı günden beri çıkmak ile çıkmamak arasında gidip gelmiştir. 2008 krizi ve küreselleşmenin yarattığı olumsuz etkiler ile de derinleşen sorunlar BK halkının önemli bir kısmını AB’ye karşı konumlandırmış, bu durum referanduma giden yolu açmıştır. Trump ise narsist bir özne olarak halkı harekete geçirebilecek doneleri çok iyi kullanmaktadır. Sert ve ateşli tutumu ile milliyetçilerin dikkatini çekmiş ve kullandığı popülist söylemlerle ABD’nin 45. başkanı olarak seçilmiştir.

Çalışmanın ikinci ana bölümü politik psikoloji disiplinini açıklamaktadır. Bireyden politikaya politikadan da bireye kadar etki eden ve önemli olarak görülebilecek süreçler ana hatlarıyla bu bölümde yer almaktadır. Politik psikoloji; psikoloji ve politikanın çocuğu olarak doğan ve insanı anlamaya çalışan bir disiplindir. Politik psikoloji: Oy verme, terör, ırkçılık, kitle davranışları, hükümet politikaları, dış politikada karar verme, lider psikolojisi gibi siyasal karar ve eylemleri izah etmeye odaklanan interdisipliner bir alandır. Birçok kuram bu disiplinin açıklanmasında yardımcı rol oynamakla beraber bu çalışmanın paradigması olarak Braungart’ın toplum ve politikayı anlamak için kullandığı tipoloji kullanılmaktadır.

İnsanı anlamaya çalışmak geçmişten günümüze değişmeyen bir olgudur. Ancak insan tanımlaması dönem dönem değişiklikler göstermektedir. Dinler tarihinde ya da Antik Yunan'da insanı tanımlama şekli ile modern dünyadaki aynı değildir. Modern dönem eskinin bütünsel bakışına karşıt olarak insanı daha atomize bir şekilde anlamaya çalışmaktadır. Bu nedenle birçok yaklaşım ortaya atılmıştır. Bunlar: İşlevselci yaklaşım, Davranışçılık, Bilişsel yaklaşım, Yapısalcılık, Gestalt Yaklaşımı ve Biyolojik yaklaşımdır. Bunun yanında politik insanı anlamak için de birçok yaklaşım geliştirilmiştir. Bunlar ise: Kitle Psikolojisi, Büyük grup- Küçük grup, Etnik merkezilik, Grup Zihni, Bireysel Yaklaşım, Sosyal kimlik kuramı, Marksist kuram, Postmodern Kuram, Küreselleşmeci kuramlar. Tüm kuramlar insan davranışını anlamada yapıların mı düşünceden doğduğunu yoksa düşüncelerin mi yapıdan doğduğunu anlamak üzerine kuruludur.

Çalışma tüm bu kuramları dikkate almakla beraber Braungart'ın toplumu anlamak için kullanmış olduğu tipolojiyi kullanmaktadır. Braungart'ın yaklaşımı ise bireyden topluma, toplumdan politikaya, ve yine politikadan topluma ve bireye doğru olan etkileşim sürecini anlatmaktadır. Bu sürece etki eden tüm kaynaklar çalışmada ele alınmaktadır. Bu tipoloji politik psikolojiyi anlamak açısından hem bireyin genetik özelliklerini, hem tüm oluşumu ile toplumu hem de bütün dinamikleri ile politikayı dahil etmektedir. Çalışmada insan psikolojisine etki eden önemli süreçlere detaylıca yer verilmiştir.

İnsanın, binlerce ayrı ve anlamsız duyguyu birleştirip anlamlı bir desen veya görüntüye dönüştürdüktan sonra algısal kurulumu gerçekleşmektedir. Algısal kurulum bireysel, kültürel ve sosyal tecrübelerimize dayanan öğrenilmiş beklentilerdir. Bu beklentiler algılarımıza otomatik olarak bilgi ve anlam katar. İnsanın toplum ile olan ilişkisi algısal kurulumda önemli bir etkiye sahiptir. Zira toplum ikna edici baskılar kurabilmektedir. Politikanın bu sürece dahil olması ise daha karmaşık bir örüntü oluşturur. Zira politika gelişen teknoloji ile birlikte hem insanların genetik kodlarına göre hareket etmekte hem de toplumun ve kültürün dinamiklerini etkin bir şekilde kullanabilmektedir.

İnsanın kişiliği genetik ve çevresel kodların bir diyalektiğidir. Hem genlerinden gelen hem de çevresel etmenlerin etkisiyle tutum ve davranış geliştirir. Örneğin ırk, cinsiyet gibi etmenler tutumları gerçekten de etkilemektedir. Teknolojik gelişmeyle birlikte davranışına bağlı olarak insan tanımlaması da değişmiştir. Teknomedyatik, dijital panoptikon, insan ve makine karşımı siborg, medyanın ve yazının evcilleştirdiği hayvan tanımları bunlardan bir kaçıdır. Kuşkusuz insanın bu şekilde tanımlanmasına siyasi süreçler de etki etmektedir. Zira siyaset medyayı etkin bir şekilde kullanarak bireyleri ve toplumları psikolojik yönden

etkilemektedir. Siyaset bu dönemde nesneye göre özne üretme ve inşa etme süreci olarak görülmektedir. Buna toplum mühendisliği ve insan yaratma sanatı da denilmektedir. Bir başka kavram olarak siyasal toplumsallaşma da siyasetin algı yaratma sürecinin bir sonucudur. Tüm bu unsurların ilişkisini anlamak için bu kavramların ötesine geçmek ve psikolojik bir bakış açısı bulmak gereklidir.

İkinci bölümde ayrıca; birey, toplum ve siyasetin ilişkisinden yola çıkarak politik psikolojik dizaynın hangi unsurlarla yapıldığı sunulmaktadır. Politik psikolojik dizayn siyasilerin amaçlarına giden yolda halkı kendi taraflarına çekmek için kullanmış olduğu tekniklerin bir sonucudur. Bu nedenle bir dizi psikolojik ikna kuramı ele alınmıştır. Bunlar: Propaganda, algı yönetimi ve ikna, manipülasyon ve diplomasi kavramlarıdır. Özellikle medya aracılığıyla toplumu ikna etmek için kullanılan bu tekniklerin insanların tutumlarını nasıl değiştirebileceği yönünde zengin bir bilgi birikimi sağlayacaktır.

Çalışmanın üçüncü ana bölümü ise bu araştırmanın sorusu olan; “popülizmin nasıl politik psikoloji oluşturduğuna” yönelik birinci ve ikinci bölümün bir sentez analizi olarak kurgulanmıştır. Hem popülizmde hem de politik psikoloji disiplininde ortak olarak kullanılan kavramlar Trump ve Brexit üzerinden yorumlanmıştır. Yorumlar hem bu iki sağ popülist süreçte ortaya çıkmış politik olaylar hem de psikoloji dalında yapılan deneyler çerçevesinde yapılmıştır. Halk-elit ayrımı, kriz, lider ve parti, medya, demokrasi kavramları popülizm ve politik psikoloji disiplininin ortak çalışma öğeleridir. 20. ve 21. yy’ın ikinci yarısında siyasette en önemli etmenlerden ikisinin popülizm ve politik psikoloji olduğu konusunda yaygın bir fikir birliği vardır. Buna kitle iletişim araçlarını da dahil etmek mümkündür. Bu üç öğeyi birlikte incelemek popülist tutumların doğasını anlamakta yol gösterici olacaktır.

Üçüncü bölüm ilk olarak küreselleşmeye bağlı olarak değişen politik kültür kavramına odaklanmaktadır. Küreselleşme peyderpey bir dönüşümü ifade etmektedir. Küreselleşmenin etkisiyle toplumlar hem dışa dönük hem de daha içe kapanık yerelci bir tavır sergileyebilmektedir. İçe kapanık olma durumu genelde muhafazakar bir tutumdur ve sağ popülizmle ilişkilidir. Trump ve Brexit örneklerinde bu durum açıkça görülmektedir. Muhafazakarlığın küreselleşme karşısında kullanmış olduğu milli söylemler popülist politik psikolojinin oluşmasında önemli bir yere sahiptir.

Popülist politik psikoloji oluşumunda etkili olan etmenlerden ilki kriz algısıdır. Krizler toplumların tutumları üzerinde etkili olan ani büyük ve travmatik olaylardır. Kızgınlık, üzüntü, umutsuzluk ve korku yaratan bu durumlar toplumların narsistik yaralanmalarına neden olmaktadır. Popülizmin artmasında terör, küresel kriz, iktisadi kriz, yabancılaşma,

göçmenlik gibi toplumu derinden etkileyen durumlar bulunmaktadır. Toplumda var olan kriz algısı krizi çözecek lider arayışına neden olur. Lider takipçilerinin duygularını tatmin eden bir politika geliştirerek kendi rüşünü ispatlamaya çalışır. Lider ve takipçileri arasındaki ilişkinin bağlamı; neoliberalizm, terör, kriz, küreselleşme, toplumsal çatışma ve kutuplaşma, göçmen dalgaları ve son olarak da COVID 19 Pandemisi gibi büyük olaylar ve süreçlerin etkisinde kalan bireylerin yaşamış olduğu güçlü psikolojik şokların yaratmış olduğu değişimdir. Popülist liderler takipçilerini mobilize ederken onların psikolojik travmalarını politik stratejilerinin içine dahil etmektedir.

Popülist politik psikolojinin ilişkili olduğu kavramlardan bir diğeri de demokrasidir. Literatürde popülizmin liberal demokrasinin patolojik bir sorunu olarak çıktığını düşünenler ile demokrasiyi radikalleştirecek bir politik hareket olduğunu düşünenler bulunmaktadır. Demokrasinin varlığı doğru ya da yanlış her bilginin kolayca yayılmasına bağlı olarak görece olarak özgürce seçim yapıldığı kanaatini uyandırmaktadır. Ancak Trump ve Brexit örneklerinde halkın oylarını almak uğruna asparagas haberlerle yönlendirildiğini açıkça görmekteyiz. Demokratik toplumlarda ortaya çıkan sorunlardan birisi de yine popülist politik psikolojinin unsurlarından biri olan saf halk-yozlaşmış elit ayrımıdır. Kof bir belirten olarak halk dinsel, tarihsel, kültürel ve milliyetçi bir birlikteliği imlemektedir. Bu kodlar toplumun ve insanın psikolojisinde belli bir aitlik hissi yaratır ve biz-öteki ayrımına yol açar. Saf halk-yozlaşmış elit ayrımında bu kodların ihlali söz konusudur. Sağ popülizmin başat özelliği olarak elit-halk ayrımına tabi olduğu ve milliyetçi kodlar içerdiği. Dolayısıyla popülist politik psikoloji oluşturmada insan psikolojisine etki eden bu kavramların etkin olduğu görülmektedir.

Popülist politik psikoloji oluşumunda bir diğeri etken ise siyasi partilerdir. Demokrasi ile ilişkili olarak iktidara gelme arzusunda olan siyasi partiler ideolojinin ve siyasi yönelimlerin taşıyıcısıdır. Politik katılmayı organize eden partiler halkın tutumlarını kendi tutumlarına yaklaştırmakla görevlidir. Bu nedenle partiler sosyo-psikolojik bir oluşum olarak görülebilir. Tüm bu popülist politik psikoloji oluşumundaki unsurlar medya ile bağlantılıdır. Dolayısıyla medyayı bu kavramların ilişkisinde birincil role sahip olarak görebiliriz. Günümüzde medya bütün ilişkilerde en etkili etmendir. Bütün politik oluşumlar gibi popülizm de ikinci bölümde bahsedilen politik psikoloji oluşturma tekniklerini ve unsurlarını kullanarak medya aracılığı ile toplumu ikna etmeye çalışmaktadır. Medya; gündem belirleme, hazırlama, çerçeveleme, tutum değişikliği ve ikna yöntemlerini kullanarak siyasi bilginin insan psikolojisine yerleşmesi için gerekli zemini oluşturmaktadır.

Bu çalışmanın özgün değeri sağ popülizmin politik psikoloji çerçevesinden incelendiği çok az çalışmadan bir tanesi olmasıdır. Türkiye’de bu alanda kayıtlı herhangi çalışma bulunmamaktadır. Bu nedenle literatürde bu anlamda var olan boşluğu doldurması beklenmektedir. Çalışmaya muadil görülebilecek diğer çalışmalar popülizmin psikolojisi konusuna eğilen makale formundadır. Bu çalışma popülizmin politik bir üslup/strateji olarak görüldüğü sağ popülist örnekler üzerinden psikoloji çerçevesinde incelenmiştir. Bu çalışma ile başka popülizm örneklerinin de politik psikolojik yönden incelenmesinin önünün açılması umut edilmektedir.

BİRİNCİ BÖLÜM

POPÜLİZM VE POPÜLİZMİN AŞIRI SAĞ TEZAHÜRLERİ OLARAK BREXİT VE TRUMP POPÜLİZMİ'NİN PSİKO DİNAMİKLERİ

Küreselleşmiş modern dünya akışkanlığa hız veren bütün dinamikleriyle yavaşlığın ve durağanlığın karşısında yer almaktadır. Haberleşmeden iletişime, ulaşımdan eğitime, sağlıktan yargıya kadar her alanda hız; eski olanı yeni olanla değiştirmekte ve yenileşen her durum kendi kurum ve kavramlarını yaratmaktadır. Endüstri her alanda daha hızlı olmanın yollarını ararken ürettiği araç gereçler insanlar üzerinde döngüsel bir değişimin önünü açmaktadır. İnsanlardaki bu değişim beraberinde devletleri etkileyecek boyutlara varan olayların gerçekleşmesine sebep olmaktadır. Küreselleşmenin ticaret ve internet ile devletin başka güç merkezleri karşısında atıl bırakılmasına sebep olan, sınırları yok eden, ulusal kimliği aşındıran etkisi 21. yüzyılda yerini; içe kapanık, yerel, korumacı, devletçi ve dışlayıcı özellikler gösteren toplumlara bırakmıştır. Değişen şartlar ve durumlar yeni kavramlar üretmektedir. Bu bölümde, değişen küresel ve ulusal dinamiklere bağlı olarak ortaya çıkan popülizm kavramının geniş bir analizi yapılacaktır.

Çalışmamızın bu bölümünde popülizmin kavramsal şeması çizilerek kavramın tanımı, tarihi, modern tezahürleri değerlendirilip, popülizm üzerine çalışmaları olan: Chantal Mouffe & Ernesto Laclau, Cas Mudde & Cristóbal Rovira Kaltwasser ve Kurt Weyland gibi düşünürlerin yaklaşımları ele alınarak farklı popülizm türleri incelenecektir. Bu bilgiler ışığında tezin inceleme unsurları olan Brexit ve Trump popülizminin psiko-dinamikleri belirlenecektir.

1. Popülizm

1.1. Popülizm Kavramının Semantiği

Düşünce oluşumunun önemli bir parçası olan kavramlar, olayları ve durumları anlamlandırmamıza yardımcı olmaktadır. Kavramlar, tarihi arka planlarıyla beraber günün ekonomik, sosyal ve siyasal şartlarından yola çıkılarak, kavrama ilişkin bilgilerin paketlenmesi ile ortaya çıkmaktadır (Croft & Cruse, 2004: 74). Dolayısıyla benzer düşüncelerin, olguların, olayların ulamlanması yeni kavramların türetilmesini gerektirir ve sağlar (Bozkurt, 2018: 8). Ayrıca kavramlar dönemsel koşullara göre anlam kaymasına uğrayarak yeni mânâlar kazanabilmektedir (Sav, 2003: 149). Bir fikrin başka bir fikir ile örtülmesi kavramların gerçek anlamları ile kullanım anlamları arasında büyük ayrılıklar yaratmakta (Gourmont, 2011: 63), böylece anlam değişikliğinin boyutları ortaya çıkmaktadır.

Popülizm kavramı bu perspektifte değerlendirildiğinde belli dinamikler ile anlam bulan ancak değişen şartlarla anlam kaymasına uğrayan, çokanlamlı bir kavram niteliğindedir.

Popülizm günümüzde üstünde mutabık kalınan ve mutlak bir tanımı konulamayan muğlak bir kavramdır. Kavramların; temel anlam, bağlamsal anlam, anlatımsal değer ve toplumsal değer çağrışımları ile tanımlandığı ve temel anlamın diğer üçü tarafından desteklendiği düşünülmektedir (Guiraud, 1975: 40). Siyasi bir kavram olarak popülizmin temel anlamı; değişen bağlam, anlatım ve toplumsal değerler ile muğlaklaşmıştır. Köken/temel anlam olarak popülizm, Latince *populus* “Halk, cumhur, kamu”, Fransızca *populaire* “Halkça sevilen, halka ait, halka uygun” kelimelerinden türemiş bir kavramdır (TES, 2020). Ancak Latince’den türeyen dillerde aynı anlamı veren pop kökü Almanca’da *pöbel* “Kuru kalabalık, sürü” gibi anlamlara gelmektedir (Belge, 2017). Popülizm, dilsel anlamdaki farklılıklarının yanında bölgesel, siyasi, toplumsal ve ekonomik değişkenliklere bağlı olarak farklı ulusal konjonktürlerde çeşitli anlam biçimlerine girmiştir (Roberts, 2006: 127). Dolayısıyla kavramların değişimi günümüzün hızlı dijital mantrasında daha fazla karşılık bulmuş ve özellikle değişen siyasi konjonktür popülizm kavramını da temel anlamından koparmıştır.

Popülizm ile içkin halkçılık hareketleri ilk olarak 1830’lu yıllarda halkın siyasetin bir öznesi olduğunun vurgulanması ile başlamıştır. 1838’de Büyük Britanya’da Çartisizm adıyla da bilinen, temelinde People’s Charter (Halkın Şartı) metni olan bir bildirge yayınlanır. Bildirge demokratik bir seçim sistemi kurulmasını isteyerek ismi ile müsemma bir şekilde halkın haklarını savunmaktadır (Uslu, 2014: 6). Halkçı temâyülün bir diğer örneği popülist olarak nitelenen ve 19. yüzyılın ikinci yarısında tarih sahnesine çıkmış olan Rus Narodniki hareketidir. Narodnizm “halka doğru gitmek” anlamına gelmektedir. Kapitalizm’in kendinden bekleneni yerine getirmediği bir dönemde Bakunin’in bir yazısında Rus gençlere üniversiteleri bırakıp halka doğru gitmelerini söylemesi ile bir akım haline gelmiş ve 1885 yılına kadar devam eden bir antikapitalist hareket olarak ortaya çıkmıştır (Haspolat, 2011: 561; Aksakal, 2018: 920). Çin’de “halka doğru gidenler”, Osmanlı’da “halkiyat”ın keşfi aynı dönemin bir diğer halkçı hareketleridir. Popülizm kavramının etimolojik kökeni ise ABD’deki Grangers ve Granbackers çiftçi hareketlerine dayanmaktadır (Toprak, 2017). Aynı zamanda Sibel Akıcı’ya göre (2007) popülizm edebi bir akım olarak ortaya çıkmıştır.

İkinci Dünya Savaşı sonrasında ise Avrupa’da çeşitli popülist yönelimler baş göstermiştir. İtalya’da Common Man’s Front (Sıradan Adamın Cephesi), Fransa’da French Union for the Defence (Fransız Savunma Birliği), Hollanda’da Farmers Party (Çiftçi Partisi),

Danimarka’da ProgressParty (İlerleme Partisi) 1970’li yıllara kadar sağ yönelimli popülist partiler olarak anılmaktadır. 1960-1980 arası dönem ise özellikle militarist öğrenciler ile sol yönelim gösteren ve Yeşil hareket de denebilecek popülist hareketlerin yoğun olarak yaşandığı bir dönemdir (Mudde, 2004: 548). Güney Amerika’da da aynı dönemde iki popülist lider Vargas ve Peron işçi-halk benzeşmesini yapmış ve emperyalizmle iç içe gördüğü entelektüelleri suçlamıştır (Sözen, 2017: 8).

Günümüzde popülizm geçmişteki örneklerinden farklı bir söylem ve söyleyen boyutuna girmiştir. Neo-popülizm ya da yeni popülizm olarak adlandırılan bu tür, Canovan’a göre siyasetçiler aracılığıyla yapılmakta ve düşman oluşturmak üzerine kuruludur (Canovan, 1981: 273). Küreselleşmenin getirmiş olduğu olumsuz etkilerin tüm dünyada yarattığı hem maddi hem de manevi zararlar, küresel krizlerin çıkması ile neo-liberalizmin etkisiz kalması, doğuda yaşanan savaş ve kötü hayat şartlarının batıyı cazibe merkezi haline getirmesi; çağdaş popülist hareketlerin yükselmesinde etkili olmuştur. Avrupa’da popülist partilerin yükselmesi, Amerika’da Trump’ın seçimi kazanması, Birleşik Krallık’ın Avrupa Birliğinden ayrılması gibi popülist hareketler günün politik olgularının birer tezahürü olarak belirmişlerdir (Beriş , 2019: 44; Sözen, 2017: 10).

Görüldüğü gibi popülizm birçok ulusal varyasyon ve politik yorumlamaya bağlı olarak çıkmış küresel bir fenomendir. Özellikle Avrupa’da ve Güney Amerika’da yükselen ivmesiyle dikkat çeken popülist hareketler dünyanın birçok yerinde siyasetin aktif aktörlerinden birisi haline gelmiş ve hem akademik yönden hem de medyatik yönden farklı yorumlara maruz kalmıştır. Popülizm kavramının semantik yönden değişimi ise tarihin akışkanlığında, coğrafi farklılıklarda, toplum tiplerinin psiko-dinamiklerinde ve devletleri doğrudan ilgilendiren meselelerde saklıdır.

1.2.Popülizmin Tanımı

Popülizm zaman, mekân ve toplumsal olgulara göre değişen bir kavram olduğu için tanımlanması çok güç olan mefhumlardan birisidir. Bu kavram rölatif tanımlar içermekle beraber “bulanıklaşmış mantığın” perspektifiyle şekillenmiştir (Altaş, 1999: 81). Göstergenin geçişkenliği gösterilenin içeriksel imgesini bulanıklaştırdığı için salt bir tanım koymak ve anlam çıkarmak zorlaşmıştır. Popülizm kavramının tanımlanmasındaki güçlük gösterge ile görünen arasındaki imgesel farkların evrensellikten uzak olmasından kaynaklıdır. Siyasal alanda etkinlik gösteren, halk ve iktidar arasındaki ilişkiye yeni bir form kazandıran popülist hareketlerin çoğalması; popülizmin kavram mı yoksa bir fenomen mi olduğu üzerindeki tartışmaları ortaya çıkararak akademik alandaki kafa karışıklığını ve popülizmin tanımlanma

sorununu net bir şekilde göstermektedir(Fedayi ve Yıldırım, 2019). Fakat kuramsal ve ampiriksel yaklaşımların artmasıyla birlikte kavramın ilişkili olduğu olgular ortaya konulup genel bir tanımsal çerçevesi çizilmeye başlanmıştır.

Günümüzde popülizm çalışmaları her geçen gün artmakta ve bilim adamları popülizmin perspektifini geliştirmek için çok çaba sarf etmektedir. Çalışmaların ekseriyetini düşünsel terimler oluşturmakla beraber ampirik çalışmalar da yapılmaya başlanmıştır. Tanımlamalar, popülizm ile liberal demokrasi arasında var olduğu düşünülen belirsiz çatışma ilişkisi üzerinden yapılmaktayken son çalışmaların ortak görüşü popülizmin her şeyden önce “saf halk” ve “seçkinler-elitler” arasındaki manevi ve ahlaki ayrımla karakterize edilen belirli fikirler dizisi olarak kavranması gerektiğidir (Kaltwasser ve Taggart, 2016: 201-204). Popülist olarak nitelenecek olguların ulamlanması ile yapılan tanımlar öncelikle hangi olguların popülizm olduğu sorusunu akla getirmektedir. Bununla ilgili literatürde çeşitli yaklaşımlar mevcut olmakla beraber farklı zaman dilimlerinde değişik tezahürleri olan ve evrensel bir girişimin olmadığı düzlemde tanımlanamayana bir tanım koyma sorunu ortaya çıkmıştır.

Toplumlar modernleşmenin etkisiyle beraber kendilerini ve çevrelerini tanımak için düşünsel eylemler içerisine girmişlerdir. Her düşünce yeni bir üretim sürecine dönüşmüş ve toplumu; ekonomik, sosyal ve kültürel yönden kısmen ya da kökten değişimlere itmiştir. Bu değişimlerin yarattığı sorunlar yeni düşünce biçimlerinin ortaya çıkmasına sebep olmuştur (Giddens, 2016: 9-14; Başkaya, 1997: 7-10). Toplumda var olan bozuklukların ve aksaklıkların çözüme kavuşturulması devletin ve devleti dönemsel olarak yöneten iktidarların görevi olarak görülmektedir. Toplumu temsil ettiklerine inanılan iktidarların demokratik yöntemlerle iş başına geliyor olması seçimler eliyle gerçekleştiği için iktidarlar seçimi kazanmak için toplumda var olan sorunları ve aksaklıkları dile getirmeye ve onlar için çözüm yöntemleri bulmaya çalışırlar. Günümüzde liberal ekonominin toplumda yaratmış olduğu sosyal, kültürel, ekonomik veahlâki yozlaşmanın tezahürleri menfi olarak göze daha fazla çarpmaktadır (Karadeli, 2005: 13-14). Sorunların varlığı yeni kavramların üretilmesini ve tanımlanmasını zorunlu kılmaktadır. Popülizm kavramı işte bu liberal ekonominin toplumda yarattığı sorunlara karşı halkın yanında olmayı vadeden bir dik duruş (Canovan, 1999: 2) ya danarsist kişiliklerin, sorunları iktidarı kazanmak için bir araç olarak gösteren manipülâtif yönetimini karşılamak için kullanılmaktadır (Wardetzki, 2018: 15).

Popülizm fenomenini tanımlamak için ampirik yaklaşım, tarihselci yaklaşım ve semptomik okuma yaklaşımı (Panizza, 2005: 2) gibi ilkeler; kavramın perspektifini kristalleşmiş ekonomik problemler, parçalı halkı “ötekiler” karşısında

birleştirek konumlandırma ve kimlik biçimlerinin oluşumu üzerinden belirlemektedir. Buna ek olarak Paul Taggart; temsili siyaset düşmanı, altınçağ ile eşdeğer anayurt ile özdeşleşme, çekirdeksiz bir ideoloji, krizlere karşı verilen güçlü bir tepki, çelişkili kavramsal yönü ve çevresine uyumlu bukalemunsu yapısı gibi altı ana özellik göstererek popülizmin kavramsal tanım şemasını çizerek genişletmektedir (Taggart, 2004: 3).

Toplumsal taleplerin tatmini sorunsalının büyüyen bir kartopu haline gelmesi ve hegemon olan ile politik bir ilişkinin kurulması (Laclau, 2005: 36-38) taleplerle eşdeğer bir iktidar arzusu, hınç ve gönenç fikrini tetikleyerek liberal demokrasinin çıkmazlarında filizlenen bu post-siyasetin başkalarındaki kötülüğü ifşa eden ahlâki ötekileştirme antagonizmi (Mouffe, 2005: 56-59) popülist momenti ortaya çıkarmıştır. Sovyetlerin yıkılması ile tarihin sonunun geldiğini düşünen kapitalizm, sosyalizmin yarattığı endişenin baskısını üzerinden attıktan sonra, toplumsal sınıflar arasındaki iktisadi uçurumun derinleşmesine sebep olmuş ve buna karşılık ekonomik olarak geride kalan sınıfların nefreti belirlemiştir (Penahi, 2019). Popülizmin bu perspektiften bakılarak tanımlanması, onun liberalizmin bulunduğu yerlerde konumlanarak ortaya çıkması (Mudde & Kaltwasser, 2019: 11) veneoliberal politikaların reddi (Fassin, 2019: 16; Finchelstein, 2019: 23) gibi ekonomik nedenlere dayandırılmaktadır. Bir diğer tanımlama şekli ise daha agonistik bir ilişkiyi belirtmektedir. Bu bakış açısına göre popülist moment halka hitap eden, özünde “saf halk” ile “yozlaşmış elit” ilişkisini agonistik olarak barındıran ince merkezli bir ideoloji (Mudde & Kaltwasser, 2019:16; Mudde & Kaltwasser, 2015: 18), oligarşiye karşı öfkeli yurttaşın demokratik karşı koyma ideolojisi (Gerbaudo, 2018: 13), halka hitap eden retorik bir üslup (Canovan, 1984: 313; Canovan, 1999: 4), demokrasi ile ilişkili, ideolojik ve halkçı (Canovan, 2004: 242), halk adına halka seslenme (Vickery & Sestic, 2018: 10) gibi yine temelinde ekonomik bir hoşnutsuzluğun yer aldığı tanımlamalar yapılmıştır.

Tanımlanması zor ve kaygan bir kavram olan popülizmin bir diğer tanımlanma biçimini ise onun faşizmle içkinlik gösteren özellikleri oluşturmaktadır. Faşizmin öteki üzerinden kurguladığı hayali düşman siyaseti, güçlü tarih ve ona bağlı milliyetçi anlayışı, liberalizme ve aydınlanmaya karşı tutumu, yozlaşmaya sebep olduğu demokrasiyle olan ilişkisi, elit karşıtlığı ve bireyin karşısında halkı konumlandırması (Michel, 1990: 7-23) gibi spesifik özellikleri günümüz çağdaş popülizm anlayışıyla benzerlik göstermektedir. 19. yüzyılın sonlarında devletlerin millileşme furyası popülist özellikler gösterse de (Köroğlu, 2020: 76) faşizmle ilişkili bir yanı bulunmamaktaydı. Ancak 2000’li yılların başında milliyetçiliğin yeniden doğduğuna dair izlenimler (Çakır, 2016: 231) ve yükselişe geçen aşırı

ulusalcı sağ partilerinin popülizmle olan ilişkileri gündeme gelmiştir (Akkerman, 2003: 149). Faşizm ve popülizm arasındaki ilişkiyi en kapsamlı şekilde inceleyen Federico Finchelstein popülizm ile faşizmi tarihsel bir bağlam içinde oturtmaktadır. Ona göre modern popülizm faşizmden doğmuştur ancak faşizmin özelliklerini revize edip daha demokratik ve plebisit bir çizgiye yerleşerek liberalizm ile komünizm arasında üçüncü bir yol olmuştur (Finchelstein, 2019).

Ernest Laclau ve Chantal Mouffe ise radikal demokrasinin kurulmasında ve bu demokratik anlayışı kavrayacak halkın politik inşasında popülizmi sol ile içkin bir politika yapma yöntemi olarak görmekte ve tanımlamaktadırlar (Laclau, 2005; Mouffe, 2005; Mouffe, 2019: 17-23; Laclau, 2007: 13-35). Burada belirtilmesi gereken en önemli hususlardan birisi popülizmin zamana, mekâna ve bakış açısına göre değişen tanımlarının varlığıdır. Örneğin Güney Amerika'da sol ile içkin elit karşıtı bir hareketi anlatırken Kuzey Avrupa'da sağ ile içkin yabancı düşmanlığı, göçmen karşıtlığı, Avrupa Birliği karşıtlığı ve İslam karşıtlığını vurgulamak için popülizm tanımlamaları yapılmaktadır (Altınörs, 2019).

1.3. Popülizmin Tarihi

Napolyon milliyetçiliğinin damgasını taşıyan 19. yüzyıl, İngiltere'den tüm Avrupa'ya ve Kuzey Amerika'ya yayılan sanayileşme ile birlikte köklü değişikliklerin olduğu önemli bir geçiş dönemi haline gelmiştir (Dallat, 1996: 18). Fransız İhtilali ve sanayileşmenin toplumda yarattığı modern dönüşüm beraberinde sınıflaşma ve bu sınıflaşmanın etkisiyle yeni müşkülâtlar doğurmuştur. Popülizm işte bu müşkülâtların bir tezahürü olarak toplumda ortaya çıkmış ani, zayıf bir direniş şeklidir. Popülizm dünyanın farklı bölgelerinde farklı görgülleri olan bir fenomen olarak görülmektedir (Toprak, 1992: 42). Farklı görülmektedir çünkü her hareket kendi toplumsal dinamikleri ile beslenmektedir. Rus popülizmi köylü hareketinin romantizme edilmesini gösterirken, Amerikan popülizmi daha çok radikalleştirilmiş alanları göstermektedir. Güney Amerika'da bir işçi sınıfı hareketi, Kanada'da tarım işçisi ve çiftçi hareketi ve Avrupa'da ise yerellik ve dışlayıcılık olarak görülür (Taggart, 2004; Dix, 1985: 29).

Modernliğin yarattığı marazlara karşı bir hoşgörüsüzlük hareketi olarak çıkan (Karagül & Güder, 2020: 115) ve modern dünyanın ürettiği (Belge, 2018: 7) bir fenomen olan popülizm, yerküre üzerinde demokrasinin görece daha çok geliştiği coğrafyalarda daha belirgin olarak görülmektedir. Amerika Kıtası, Avrupa ve belirli birkaç ülkede meydana gelen iktisadi ve toplumsal dönüşüm beraberinde dönüşüme itirazları da getirdi. Kuzey Amerika'da demiryolu ağı, gümüş para basımı ve toprak reformculuğuna karşı yapılan direnişler kırsal

popülist hareketleri tetiklemiştir. Kırsal alanda yaşayan köylüler üreten ve geleneksel değerlere sahip çıkan saf halkı temsil ederken modernizmin getirilerinden faydalananlar ve çiftçilerin emeğini değersizleştirip, bankalar aracılığıyla soyanlar ise yozlaşmış elitler olarak görülmektedir. Bu ayrım özünde ahlâki bir direnişi göstermektedir. Aynı durum Latin Amerika’da köyden kente göç eden köylü sınıfının endüstriyel alanda emeğinin sömürülmesi ile ortaya çıkmış ve politik bir sorun haline gelerek partiler nezdinde karşılık bulmaya başlamıştır. Köylülerin makineleşme karşısında emeklerinin değersizleşmesi ya da köyden kente göç ederek kendi doğa ile olan ontolojik ilişkisini yitirmesi ve yine doğa ile olan ahlâki ilişkisini ticari bir ilişki haline dönüştürmesi popülizmin saf halk yozlaşmış elit ilişkisinin en temel noktasıdır.

Tarihte ilk popülist hareket Büyük Britanya’da, işçilerin siyasi ve ticari isteklerini gündeme getiren “People’s Charter” (Halkın Şartı) beyannamesinin imzalanmasına yol açan Chartist ayaklanmadır (Uslu, 2014: 6). Bunun yanında Çarlık Rusya’sında bir takım Marksist entelektüel, yoksullaşan köylüleri zenginleşen kesime ve Çarlığa karşı savunmak için halka doğru hareketini organize etmiş ve bu hareket Rus Narodnizm’iolarak adlandırılmıştır (Aksakal, 2018: 920). Sanayileşmenin acı ve yıkıcı etkilerine karşı entelektüel bir direniş olan Narodnizm (Theodore & Von , 1954: 11) tarımsal ayaklanmaların ve devrimci işçi ve aydın kararlılığının da öncüsü olmuştur (Pedler, 1927: 130-133).

Asillerin, elitlerin ve zenginlerin etkisinden habersiz insanları dinlemek ve onların haklarını korumak mottosu ile ABD’de ortaya çıkan ve sanayi karşıtı çiftçi hareketleri olarak bilinen “Grangers” ve “Greenbackers” (Klement, 1952: 679-683) Rus Narodnizmi’nin bir uzantısı olarak çıkmış popülist hareketlerden bir diğeridir. Ancak popülizme içkin olarak gösterilen asıl halk hareketi; hükümetin işçi haklarını şirketler karşısında savunması, demiryolu ağının düzenlenmesi, tarım işçilerine yardım gibi konulardaki talepleri gündeme getirerek kurulan ve halka mal olan “People’sParty” Halk Partisi’dir (Pierce, 2000: 6). People’sParty popülizmini Narodnizm’den ayıran ve onun popülizmin ilk örneği olarak görülmesinin sebebi Narodnizm’indaha dar kapsamlı olmasıdır. Zira People’sParty popülizmi daha politik ve genele yayılan özelliğiyle daha kapsayıcı görünmektedir (Anselmi, 2018: 25).

Kırsal alanlarda, tarım popülizmi olarak çıkan agonist eylemler, 20. yüzyılda form değiştirmiş ve politik popülizm olarak Güney Amerika’da yer almaya başlamıştır. Güney Amerika en uzun popülist geleneğe sahip olan ülke konumundadır ve popülizm bu kıtada üç dalga olarak zuhur etmiştir.İlk dalga 1929-1960 yılları arasında ortaya çıkar ve Amerika ve Rusya örneklerindeki gibi tarımsal popülizm olarak değil, kente göç eden köylü kesiminin

kentte yaşadığı işsizlik ve sefalet sorunlarına bir karşılıktır. Bu yıllar arasında köyden kente yapılan göçler demokratik hak taleplerinin artmasına da sebep olmuştur. Böylece halkın isteklerini dile getirmeye çalışan popülist liderler ortaya çıkmıştır. İkinci dalga 1980'li yıllarda başlayarak Hugo Chavez'in 1998'de seçimi kazanmasına değin devam etmektedir. Sosyalizm ile içkin bu popülist hareket halkın karşısına elitleri koyarak politik tavrını liberal ekonomiye karşı olarak belirlemiş ancak yine de liberal ekonomik uygulamalar yapmaktan geri duramamıştır. Üçüncü popülist dalga ise Chavez sonrası dönemdir. Bu dönem radikal sol ile ilintili, liberalizm ve onun sonuçları olarak fakirlik karşıtı bir popülist anlayış görülmüştür. Kuzey Amerika'da hâkim olan politik tavır ise değişen düşmanlara göre tavır alınan sağ popülizm anlayışıdır. Avrupa ise faşizm ile flört halinde olan ve otoriterlik, yerlilik gibi sağ kanat popülist anlayışa hâkim olan lider ve partilere ev sahipliği yapmaktadır. Köylü popülizmi, çiftçi popülizmi, entelektüel popülizmi, popülist demokrasi, popülist diktatörlük, gerici popülizm, politikacıların popülizmi ve neo-popülizm geçmişten günümüze popülizmin aşamalarını göstermek için kullanılmış tipolojiler olarak karşımıza çıkmaktadır (Canovan, 1981; Taggart, Popülizm, 2004; Finchelstein, 2019; Mudde & Kaltwasser, 2019; Kaltwasser C. R., Taggart, Espejo, & Ostiguy, 2017; Anselmi, 2018).

1.4. Modern Popülizm

Modernlik statikliği dinamik bir döngüsellığe sokarak değişimi gelişim ile mündemiçleştirmiş ve devinim halindeki sosyal, siyasi, kültürel, iktisadi ilmi sahaları doğrudan ilgilendiren meselelerin hangi kalıp içinde değerlendirileceğini bulanıklaştırmıştır. Modern döneme kadar gücün kan ve soy ile olan bağlantısı, modernlik sonrasında para ve bilgiye dönüşmüştür. Bilginin seküler dünyası paranın iktidar alanını küreselleşme denen mefhum ile cihanşümul bir noktaya taşımıştır. Modernliğin en güçlü dinamiği olan seküler bilgi toplumunda pragmatist, hedonist ve narsist bireyler ve bu bireylerin para ile aralarında kurduğu ontolojik bir ilişki yaratır. Bilgi, gelişimin hem sebebi hem de sonucu olarak değişimin müphem ya da menfi yanlarını gözetmeden daima ilerlemenin yol taşlarını döşer. Marksizm bu durumu yabancılaşma olarak adlandırmaktadır ve bu yabancılaşma, kavramların tanımsal yönlerini bile geçmişe göre yabancılaştırmaktadır. Popülizm terimi de modernliğin, değişimin, gelişimin, paranın, bilginin ve yabancılaşmanın odak noktasında bir kavram olarak, modern bir fenomen olarak karşımıza çıkmaktadır.

Popülizmin modern bir fenomen oluşu onun da diğer kavramlar gibi devinim halinde olduğunu göstermektedir. Örneğin Federico Finchestein(2019) popülizmi 1945 öncesi ve sonrası olarak ayırmış ve 1945 sonrası ise: "Klasik popülizm, Neo-liberal popülizm, Neo-

klasik sol popülizm ve Sağ ve aşırı sağ neo-klasik popülizm” olarak sistematize etmiştir. Aynı şekilde Margaret Canovan’da (1981) tarımsal ve siyasal popülizm olarak iki başlık altında incelemiştir. Görüldüğü gibi popülizm kavramının anomalik bir yapısı vardır ve farklı konfigürasyonlara sahiptir.

Popülizmin modern görünüşü farklı yansımalarıyla daha belirgin olarak Kuzey Amerika, Latin Amerika ve Avrupa’da görülmektedir. Popülizm tanımlamalarına ampirik veri sağlayan bu coğrafyalar popülizmin bulanıklaşmış doğasına rağmen ortak unsurları da içinde barındırır; kriz, seçim kazanma stratejisi ve saf halk-yozlaşmış elit ayrımı.

İkinci dünya savaşı sonrası kapitalizmi temsilen Amerika ve Komünizmi temsilen de Sovyetler Birliği arasında var olan çatışmayı ve bu çatışmayı tetikleyen ülkesel problemleri görmekteyiz (Dallot, 1966: 88-95). Bu problemler ve iki başat güç ve bu güçlerin periferisinde kümelenen küçük ülkeler arasındaki anlaşmazlıklar soğuk savaş dönemini başlatmıştır (Sander, 1989: 181). Amerika’da popülizm soğuk savaş dönemiyle birlikte komünizm karşıtlığı üzerinden vatansever halk ve sosyalist seçkinler ayrımı yapılmasıyla tekrar ortaya çıkmıştır(2019: 36). Kriz ve kargaşa ortamında ortaya çıkma eğilimi gösteren popülizm Latin Amerika’da sosyalizm ve kapitalizmin yarattığı sorunlara karşılık işçi sınıfı ve sıradan insanları gerçek halk, emperyalist bağlantılı olanları da yozlaşmış elit olarak gören Juan Domingo Peron gibi bir lider tarafından uygulanmıştır (Yılmaz, 2019: 435). İkinci dünya savaşı sonrası ve soğuk savaş döneminde Kuzey Amerika ve Latin Amerika’nın aksine Avrupa’da popülist hareketler yaygın olarak görülmemektedir. Ancak kapitalizmin gelişmesi ile birlikte ortaya çıkan adaletsiz gelir dağılımı gibi sorunlar Avrupa’da da soğuk savaş sonrasında popülist temayülün artmasına sebep olacaktır (Çöpoğlu, 2017: 5).

Modern popülizm soğuk savaş koşullarında hakim güçlerin etkisi altında oluşan problemlerin yarattığı siyasal temsil krizine karşı bir tepki olarak doğmuş ve ilk olarak da Latin Amerika’da demokrasiye yönelik itirazla başlamıştır(Finchelstein, 2019: 145). Modern popülizmi klasik popülizmden ayıran özelliği Canavon’ın (1999: 10) da belirttiği gibi demokratik seçim sistemleri ile olan fırsatçı ilişkisidir. Seçim kazanma stratejisi ile birleşen halkçı temayüller modern popülistlerin eğilimlerini kimi zaman sola yaslanarak kimi zaman sağa ve kimi zamanda üçüncü bir yol olarak halk üzerinden belirlemiştir. Yukarıda bahsedilmiş olunan; narsist, hedonist ve pragmatist özneler için böyle bir ortam kendilerini göstermek için uygun bir alan yaratmıştır. Dolayısıyla modern popülizm aslında bireylerin kişisel karakterleri ve inançları çerçevesinde hem iç siyasetin hem de dış siyasetin şekillenmesine sebep olmuştur.

Latin Amerika’da 1945 sonrası gelen Getulio Vargas, Juan Peron, Velasco Ibarra’dan, 1990 sonrası Carlos Menem, Fernando Collor, Albero Fujimori, Hugo Chavez, Evo Morales, Rafeal Correa, Danial Ortega’ya kadar, lider bazlı ve genelde sol eğilimli popülist bir çizgi seyri görülmektedir(Leaman, 2013; Özer, 2019). Kuzey Amerika’da ise daha çok komünist karşıtlığı üzerinden oluşturulan tepkisel sağcı bir popülizm hakimdir(Taggart, 2004: 24). Amerikan siyasetinin bir parçası haline gelen popülizm George Wallace’in 1960’larda halkın kızgınlık akortlarına dokunmasından(Cornwell, 2011), 2008 küresel finans kriziyle derinleşen sorunların tezahürü olarak beliren; radikal ruhun, liderlere, siyasal gruplara, ünlülere yönelik şüphesini ve ideolojiden sıyrılmış bir halk tasavvurunu gösteren(Gerbaudo, 2018: 23) ve Cay Partisi’nin (Tea Party) finans merkezlerine olan kızgınlığı kamuoyuna yaymaya çalışan (Yıldırım, 2012: 237) Wall Street’i İşgal Et (Occupy Wall Street) hareketlerine ve son olarak da Donald Trump’ın radikal popülizmine kadar uzanmaktadır. Öte yandan Avrupa’da ilk olarak Fransa’da popülizm ile eş anlamlı olarak kullanılagelen “poujadizm” bulunmaktadır (Owczarek, 2015: 27). 1990 sonrası Avrupa siyasetinde etki göstermeye başlayan popülizm(Bustikova, 2017) otoriterlik ve yerlililik ile bağlantılı olarak, örneğin Jean-Maria Le Pen’in Ulusal Partisi gibi, sağ popülizmle içkin eğilimler göstermiştir(Saç, 2017: 261; Halhallı, 2020: 251-4). Bunun yanında neoliberal popülist partiler: Forza İtalia (FI), Birleşik Krallık ve Bağımsızlık Partisi (UKIP) ve sol popülist partiler: Radikal Sol Koalisyonu (Syriza) ve Yapabiliriz (Podemos) ortaya çıkmıştır(Mudde & Kaltwasser, 2019). Popülizmin yoğun olarak görüldüğü bu üç bölgenin ötesinde Türkiye, Hindistan ve Rusya’da da modern popülizmin görgüllerine rastlanılmaktadır.

Özetle, modern popülizm 20. yüzyılın ortalarından sonra her ülkenin kendi siyasi konjonktürüne göre ortaya çıkan bir fenomen görüntüsündedir. Kapitalizmin yayılmacı özelliği ahlâkî olanı yozlaştırdığı için 1960-1980 yılları arasında sosyalist hareketler güçlü eylemler yapma yoluna gitmiş olsa da Francis Fukuyama’nın “Tarihin Sonu” diye adlandırdığı tez gerçekleşmiş ve kapitalizm rüştünü kanıtlayarak yayılmacılığına devam etmiştir. Görece olarak kapitalizm tarihin sonunu getirmiş olsa da kendi içinde yarattığı marazların çözümü noktasında başarısız kalarak küreselleşmenin olumsuz etkilerini bertaraf edememiş(Toprak, 2017) ve eleştirilere maruz kalmıştır. Bu eleştiriler coğrafi ve siyasi atmosferlere göre değişiklik göstermiş ve modern popülizmin farklı konfigürasyonlarını yaratmıştır. Fakat modern popülizmin farklı türlerde olan ortak özelliği lider ve partiler etrafında siyasi bir stratejiyi gerçekleştirmeyi arzulamış olmasıdır.

2. Popülizm İle İlgili Çeşitli Yaklaşımlar ve Sağ Popülizm

2.1. Ernesto Laclau ve Chantal Mouffe

Ernesto Laclau ve Chantal Mouffe popülizm üzerine literatürde var olan genel düşüncenin aksi yönünde hareket eden iki önemli siyaset teorisyenidir. Onları diğer popülizm araştırmacılarından farklı kılan özellikleri popülizme bakış açılarındaki olumlu çerçevedir. Toplumsal sorunların çözümü için kafa yoran herkes gibi Laclau ve Mouffe'da Marksizm ile karşılaşmıştır. Karşılaşmanın ötesinde bakış açılarını Marksist teoriye göre belirlemişlerdir. Bu da modern kapitalist dünyanın zihinlerimizi kuşatıp, dayatmış olduğu kaçınılmaz fikir, gerçeklik ve dil gibi önemli unsurları ontolojik bir düşünce tarzıyla tekrar yorumlamalarına sebep olmuştur. Yani çağdaş toplumlardaki güç dinamiklerinin Marksist analizini yeniden yapmaktadırlar.

İlk olarak Marksist teoriyi özcü anlayıştan kurtararak ontik olanın tarihsel ve toplumsal pratikten bağımsız olarak değerlendirilemeyeceğini ortaya koymaktadırlar (Castoriadis, 2013: 17). Neoliberalizm'in daha karmaşık tahakküm biçimleri yaratması Marksizm'in "sınıf özcülüğü" kavramı ile açıklanamayacak kadar zor ve çetrefilli bir hale gelmiştir (Kaya M. , 2020). Neoliberalizm'in yarattığı sorunlar toplumun geneline yayılınca klasik Marksist kuramın çağdaş terimlerle izahı elzemleşmiştir. Laclau ve Mouffe yeni toplumsal hareketlerden uzak özcü Marksist anlayışı eleştirmekle beraber günümüzde devrimci özelliğini yeni toplumsal hareketlere odaklanarak kaybetmiş Marksist anlayışı da yermektedir (Bora, 2019). Laclau ve Mouffe Marksizm'den vazgeçilmesi gerektiğini şöyle açıklamaktadır:

Marksist kategorilerin günümüzde ne ölçüde geçerli olduklarını ciddiyetle tartışmak, ancak bir "evrensel sınıf"ın ontolojik olarak ayrıcalıklı konumuna dayanan her türlü epistemolojik imtiyazdan vazgeçtiğimiz takdirde olanaklı olacaktır. Bu noktada açıkça ifade etmeliyiz ki, şimdi artık post-Marksist bir zeminde duruyoruz. Artık ne Marksizmin işlediği öznellik ve sınıflar anlayışını, ne onun kapitalist gelişmenin tarihsel yönelimi görüşünü, ve tabii ne de antagonizmaların ortadan kalktığı saydam bir toplum olarak komünizm anlayışını sürdürmek olanaklıdır (Laclau & Mouffe, 1992: 10).

Laclau ve Mouffe'un bulunduğu post-Marksist yeni zemin Marksizm'in radikal genişlemesi olarak ve Marksizm'in bunalımı ile ortaya çıkan, Batı Marksizmi'ne dayanan üçüncü ve kaynaştırıcı bir yol olarak görülmektedir (Serdar, 2018). Bu yeni üçüncü yol statik değil dinamiktir ve toplumsal sorunlara aktif çözümler bulmayı vadetmektedir. Laclau "*Popülist Akıl Üzerine*" adlı kitabında, Mouffe ise "*Sol Popülizm*" adlı eserinde toplumsal sorunları ve bu sorunların çözümleri noktasında ortaya konulması gereken teorik yaklaşımları popülizm kavramı üzerinden analiz etmektedirler.

Mouffe'un deyimiyle "*şimdilerde neoliberal hegemonik bir oluşumun krizine tanıklık ediyoruz*"(Mouffe, 2019). Temel öğeleri birey ve pazar olan neoliberalizm birey ve pazar arasındaki ilişkiye müdahil olacak devlet gücünü minimuma indirerek pazarın serbestçe işlemlerini etkinleştirmektedir (Torun & Macit, 2014: 326). Neoliberal ekonomi rekabetçi anlayışı ile gelişimin küresel boyutlara ulaşacağını ve böylece genele yayılmış bir refah ve zenginliğin ortaya çıkacağını vurgulamaktadır (Held & McGrew, 2008: 41). Ancak 2008 krizi ile birlikte neoliberalizmin kırılabilirliği; refah ve zenginliğin genele yayılmadan belli kesimler tarafından paylaşıldığını ve kemer sıkmanın toplumun zengin olmayan cenahına özgü olduğunu gösterdi. MaryKaïdor(2008: 675) liberal küreselleşmeciler ile neo-liberaller arasında kurulacak koalisyonun ulusal otoriter hükümetlerce dayatılan eşitsiz bir küresel düzene sebep olacağını ancak liberal küreselleşmecilerle küresel vatandaş ağları arasında yapılacak ikinci bir koalisyonun da küreselleşmeyi daha demokratik bir çizgiye taşıyacağını söyler. Mouffe'un bahsetmiş olduğu kriz liberal küreselleşmeciler ile neoliberalizm arasında yaşanan koalisyonun toplumda yarattığı krizdir ve Laclau ile Mouffe, Kaldor'un vurguladığı demokrasiyi genele yayma ve radikalleştirme ilkesini post-marksist perspektiften ele almaktadır. Mouffe ayrıca bu neoliberal krizin demokrasiyi radikalleştirmek için bir fırsata dönüştürülebileceğini iddia etmektedir.

Laclau (2007) Margaret Teatcher örneği üzerinden neoliberalizmin ne denli saldırgan bir toplumsal bölünmeye sebep olduğunu ve bu yüzden bütünleşik bir "halk" yaratılamayacağını öne sürmektedir. Toplumda yaşanan bu kırılabilirlik politik antagonizmayı devreye sokar ve farklı kesimler arasındaki çatışma, ilerlemenin ve Mouffe'un deyimiyle demokrasinin radikalleştirilmesinin önünü açar. Neoliberalizm halkın belli kesimlerinde tatmin edilmeyen sorgulanacak travmatik talepler yaratmıştır. Bu talepler iktisadi, politik ve ideolojik olmakla beraber Laclau tarafından eklemleme sürecine girecek talepler olarak adlandırılmıştır. Toplumda karşılanmayan tikel küçük taleplerin eklemleme sürecine girmesiyle beraber popülizmin mantığı ortaya çıkmaktadır. Yani karşılanmayan talepler zamanla bir araya gelecek ve başka karşılanmayan taleplerin de varlığını görünür kılarak aynı karakterde olmasalar dahi eşdeğer bağlantılar oluşturup popülist kırılmanın önünü açacaklardır. Popülerleşen talepler eşdeğerlik zincirinin ardından toplumu antagonist iki kampa bölerek basit taleplerin, uğrunda mücadele edilebilecek talepler haline gelmesini sağlayacaktır(Laclau, 2005). Görüldüğü gibi mücadele popülizmin doğasına ilişkin olarak tasvir edilmiştir. Bu mücadele ile karşılanmayan eşdeğer fakat tikel taleplerin travmatik

etkileri halkın politik bilincinde popüler hale gelip eklemlenerek, demokrasinin genele yayılıp derinleşmesini sağlayacaktır.

Mouffe'a göre heterojen taleplerin varlığı, halk ile oligarşi arasında politik bir sınır inşa eder ve buna “*populist moment*” adı verilir. Bu popülizm sağ değil sol popülizmdir. Sol popülizm kolektif özneler inşa ederek demokrasinin kurucu unsuru olur ve bu nedenle sol popülist stratejiyi kurmanın zorunlu olduğunu vurgular (Mouffe, 2019; Kaya M. 2020; Yılmaz K. 2019).

Mouffe ve Laclau temelde aynı teorileri ortaya koymaktadırlar fakat Laclau analizlerini çok daha felsefi bir zemin üzerine kurmaktadır. Örneğin *Popülist Akıl Üzerine* adlı kitabında popülizmi açıklayabilmek için teleolojik ve dilbilimsel bir yöntem ile ilk olarak kalabalıkların politik psikolojilerini irdeleyen Gustave Le Bon ve Gabriel Tarde'ın düşüncelerini kendi süzgecinden geçirmektedir. Ardından popülizm üzerine var olan pejoratif yorumların önyargılı olduğunu vurgulamaktadır. İlerleyen bölümlerde ise popülizmi, bir düşmanın söylemsel inşasına dayandırarak, boş gösteren olarak tanımladığı popülizmin; yüzer-gezer heterojen imleyenler tarafından politik bir söylem ve halkı inşa etme aracı olarak sembolikleştirmiştir(Göker, 2014). Popülizm imgesinin boşluğu insan öznesi temelinde birçok tikel talebin kolektif bir birleşimi ile doldurulur. Boş gösteren olarak popülizm ancak içini dolduracak eklemlenmeler ile tanımlanabilir. Bu yüzden ilerici, gerici, sol ya da sağ popülizm türleri var olabilir. Laclau'ya göre siyasi bir gücün varlığı halkın inşa edilmesinden geçmektedir ve popülizm bunun en etkili yollarından birisidir(Anselmi, 2018).

Laclau ve Mouffe'un siyasi bir mantık olarak kavramsallaştırdıkları sol popülizm, Latin Amerika ve bazı Avrupa ülkelerinde aşağıdakileri yukarıdakilere karşı harekete geçirecek bir politik felsefe haline gelmiştir. Özellikle İspanya'da ki Podemos solcu popülizmi, halkın inşa edilecek bir şey olduğunu vurgulayarak hareketlerini kast sistemine karşı durmak için konumlandırmıştır(Fassin, 2019). Latin Amerika ülkeleri ise sol popülizmin kalesi olarak Laclau ve Mouffe'un teorisine en uygun eylemleri yapan ülkeler olarak karşımıza çıkmaktadır.

2.2.Cas Mudde ile Cristobal Rovira Kaltwasser

Geçmişten günümüze toplumu daha çok ekonomiye bağlı erksel yönetici seçkin güç olan Aristokratlar ile bu gücün altında mecburi olarak bırakılan ve daha çok toprağa yakın kesimler olarak bilinen köle yoksullar arasındaki ilişki belirlemektedir.Yoksulları toprağa yakın olarak göstermemizin sebebi toprağın zengin Aristokrat sınıfın elinde bulunması ve

yoksul halkın köle sıfatıyla bu topraklarda çalıştırılmasıdır. Günümüze yaklaştıkça toprağa bağlı yoksul köle ve toprak sahibi zengin sınıf arasındaki ilişkinin yerini modern endüstriyel üretim olanaklarına sahip sermayedar seçkin burjuva sınıfı ve onların fabrikalarında çalışan proletarya (işçi) sınıfı arasındaki ilişki almıştır. Burada önemli bir hususu belirtmek gerekir ki bu değişim beraberinde hem kapitalist sınıfın hem de Marksist sınıfın güçlü bir şekilde istediği ilerleme fikrini doğurmuştur (Wallerstein, 2012: 83). Bu ilerleme düşüncesi aynı zamanda değişimin de gerçekleşmesini arzu etmektedir (Said, 1998: 58). Değişim ve ilerleme dinamikli modernleşme kuramları, ilk olarak batının modernleşme paradigmasının elitist karakterinden yola çıkarak diğer toplumlardaki elitlerin politik ve toplumsal rolünü, modernleşmeci ve yenileştirmeci olarak belirlemişlerdir. Bu da yine kapitalist güçlerin yardımıyla gerçekleşecek bir modernleşme süreci olacaktır. Yani dünya ölçeğinde modernleşmenin yaşanması yerli elitlerin ve işbirlikçilerin kopmaz zincirine bağlı olarak görülmektedir (Canatan, 1995: 47).

Bu uzun girizgah ile Cas Mudde ve Kaltwasser'in popülizm tanımına tarihsel bir zemin oluşturma amaçlanmıştır. Çünkü bütün içtimai olayların süreçleri kültürel-ideolojik, politik ve ekonomik veçhelerin diyalektik bir bütününden oluşmaktadır (Başkaya, 1997: 11). Böylece günümüzde yaşanan olayların tarihsel arka planını bilmek olayları anlamak noktasında bize yardımcı olacaktır.

Cas Mudde ve Kaltwasser popülizmi şu şekilde tanımlamaktadır: “*Toplumu nihai biçimde saf halka karşı yozlaşmış seçkinler olarak iki homojen ve karşıt kampa ayrılmış olarak ele alan ve siyasetin halkın genel iradesinin bir dışavurumu olması gerektiğini ileri süren ince merkezli bir ideoloji.*”(Mudde & Kaltwasser, 2019). Bu tanım popülizmi net bir çizgiye çekerek muğlaklıktan uzaklaştırmakta ve yukarıda bahsedilen toplumsal ilişkilerin adeta bir dışavurumu olarak belirlemektedir. Fakat yine de tanım kendi içinde iki çapraşık kavram bulundurmaktadır: Yozlaşmış seçkin ve saf halk. Bu kavramların belirsizliğini kabul eden bu iki düşünür halk kavramını; egemen halk, sıradan insanlar ve ulus şeklinde üç anlamda kullanarak betimlemeye çalışmaktadır. Seçkin kavramı ise görece daha belirli olarak ekonomi, siyaset, medya ve popüler kesim olarak bilinen sanat camiasının önde gelenleri olarak anlamlandırılmaya çalışılmıştır (2019). Mudde ve Kaltwasser'in tanımında halk ve seçkinler arasındaki ayrım aşağıdan yukarıya doğrudur. Yukarıda her şeye hakim olan, her şeyi dizayn eden güçlü bir seçkin egemen grubu bulunmakta iken aşağıda ise yukarıdakilerin dizayn ettiği şekilde yaşayan ya da onların emrinde yaşamak zorunda kalan güçsüz, bağımlıyıktakımı bulunmaktadır. Yukarı, modernleşme ekseninde ilerlemenin ve

değişmenin yolu iken aşağı, merkezi ve muhafaza eden konumdadır. İşte burada yozlaşmanın sınırları belirlenir; değişim ve ilerlemeye karşın özünü muhafaza etmek. Mudde(Mudde, 2017) bir röportajında halk ve seçkin arasındaki ayrımın ahlâki olduğunu söyler ve aradaki ayrımın sınıfsal, ekonomik ya da iktidara yakınlıkla ilgisi olmadığını vurgular (Akkerman, Mudde, & Zaslove, 2014: 1327). Oysaki modernleşmenin dinamikleri değişimi ve çağdaşlaşmayı gerektirmektedir. Halkın muhafaza ettiği şey ise daha yerelci ve ulusal özellikler gösterir. Zira ilk popülist hareketler değişim ve ilerleme fikrinin köylü sınıfında yarattığı marazlara karşı doğmuştur. Günümüzde var olan popülizm anlayışı akışkan olarak görülse de özünde ilk popülist hareketlerle aynı anlama sahiptir.

Mudde ve Kaltwasser'in popülizm tanımı açıkça Rousseau'nun "politik bütün" olarak gördüğü toplumsal sözleşmenin ve genel yurttaşlık ilkesinin; tikel istençlerin toplumun belli kesimlerine yayılması sonucu zarar göreceği düşüncesiyle örtüşmektedir. Rousseau bu durumu şöyle açıklar:

Gerçekte, bir insan olarak her bir birey bir yurttaş olarak taşıdığı Genel İstence aykırı ya da uyumsuz bir tikel istenç taşıyabilir. Tikel çıkarı onunla ortak bütünüyle ayrı bir dilde konuşabilir; saltık ve doğallıkla bağımsız varoluşu onu ortak davaya borçlu olduğu şeye gereksiz bir katkı olarak bakmaya götürebilir... Bir türesizlik ki ilerlemesi politik bütünün yıkımına yol açar (Rousseau, 2011: 23).

Bize göre tikel istençler günümüzde elitlere özgü bir tutumdur ve genel yurttaşlık ilkesine aykırılık gösterdiğinde yurttaşlık ilkesine bağlı kişiler tarafından tepkiyle karşılanırlar. Politik bütün bu noktada karşıt iki kampın çatışmasıyla bozulur. Örneğin Latin Amerika'da Peron, Fujimori ve Chavez gibi liderler toplumun ekonomik bir temelde var olan kutuplaşmasını ve böylece bozulan politik bütünlüğü çözmeyi, halkın yanında görünüp kendi liderliklerinde içselleştirerek yapmak istemişlerdir (Yılmaz, 2019: 435-440). Avrupa'daki popülizm ise yabancı düşmanlığı, göç karşıtlığı, İslam karşıtlığı gibi daha dışsal sebepler sonucu ortaya çıkmış (Kaya, 2019: 18) ve müesses nizamı tehdit eder hâle gelmiştir.

Cas Mudde ve Kaltwasser kendi popülizm tanımlarını "düşünsel bir yaklaşım" olarak ele alırlar. Bu yaklaşımın onlara göre üç önemli dersi bulunmaktadır. İlki, popülizmin klasik ideolojilerden farklı olarak basit bir morfolojiye sahip olması ve diğer ideolojilerle kolayca eklenilebilmesidir(Anselmi, 2018). İkincisi, popülizm ve demokrasi arasındaki ilişkiyi anlamamıza yardımcı olur. Örneğin popülizm liberal demokrasinin patolojik sorunlarıyla ortaya çıktığı için demokrasiye karşıtmış gibi görünür ancak özünde doğrudan demokrasiyi etkinleştirecek bir cevherin var olduğu söylenir. Üçüncüsü ise deneysel araştırmalara kolayca uygulanabiliyor olmasıdır (Mudde ve Kaltwasser, 2018: 1669-1673; Köroğlu, 2020).

2.3.Kurt Weyland

Sosyal bilimlerin en çok tartışılan ancak en az yargılanan kavramlarından birisi muhtemelen “*demokrasi*”dir. Demokrasi halkın hem lehine hem de aleyhine işleyen bir sistemdir. Lehte ya da aleyhte olanın pragmatist yönü daha ağır basan tarafa doğru eğimi, yapılan yorumları müspet ya da menfi bir çizgiye doğru çekmektedir. Aristoteles’in kötü yönetim sınıflandırmalarından biri olan demokrasinin en mühim unsuru eşitliktir. Eşitlik deyince akla George Orwell’in “*Hayvan Çiftliği*” adlı hiciv öyküncesinde geçen: “Bütün hayvanlar eşittir! Ama bazıları daha eşittir!” (Orwell, 2021: 141) cümlesi geliyor. Eşitliğin ahlâki doğası müspettir ve bu yadsınamaz bir gerçektir ancak içinde tıpkı Orwell’in anlatmak istediği bir sorunu barındırmaktadır. Alexis de Tocqueville “*Demokratik Zorbalık*” adlı ufuk açıcı eserinde, eşitliğin insanları siyasi bir mekanizmaya karşı koymaya itebileceğini ya da köleliğe taşıyabileceğini vurgulamaktadır (Tocqueville, 2019: 10). Demokratik yönetimde insanın köleşme süreci, maruz bırakılan etkiyle “panoptikon” a ve oradan da rıza ve gönüllülük esaslı “sinoptikon” ve “omniptikon” a dönüşerek ilerlemiştir (Okmeydan, 2017: 47-64). Bu bilgiler ışığında Kurt Weyland’ın popülizm yaklaşımı değerlendirilerek konunun daha anlaşılır hâle getirilmesi planlanmaktadır.

Teori ile pratiği birbirinden ayırınca ortaya salt bir ideolojik yanılma çıkar (Adorno ve Horkheimer, 2013: 43). Nitekim Laclau, Mudde ve Kaltwasser’in popülizm tanımlamaları, pratik ve teorik uyumsuzluğun normatif bir ideolojikselleşmeye dönüşmesine sebep olmuştur. Ancak Kurt Weyland’ın popülizm kavramsallaştırması, görgül politik konjonktürde bâriz bir şekilde gözlemlenmekte ve daha dar bir çerçeve içinde değerlendirilmektedir.

Demokratik toplumlarda yönetim organını halk seçer ve popülistler bu potansiyel gücün farkındadır. Halkın, yönetenini seçmesi iktidarı kazanmak isteyen politikacıların uyguladığı birtakım stratejik uygulamaların determinasyonu ile gerçekleşir. Weyland’a göre liderlerin iktidarı kazanmak için halk üzerinde kurduğu politik strateji popülizmdir (Weyland, 2017: 74). Lider, adeta tilki ve aslan metaforunu bünyesinde içselleştiren pragmatist ve fırsatçı bir modern prens olmalı ve ideolojik görüngülerinden sıyrılmalıdır; ancak o zaman bir popülizmden bahsedebiliriz (Weyland, 2017). Yani her seçim kazanmak isteyen lider popülist olarak nitelendirilemez. Lider ve liderin uyguladığı politik stratejinin içeriği, popülizmin doğasını belirleyecektir. Burada Poul Taggart’ın popülizm için kullandığı “*bukalemunsu*” özellik lidere aktarılabilir. Çünkü artık esas olan iktidarı kazanmak için uygulanan, duruma ve şartlara göre değişen stratejilerdir.

Kurt Weyland, geleneksel toplumdaki modern topluma geçişin yarattığı etkiye tepki olarak ortaya çıkan ekonomik ve politik popülizmin, kümülatif ve radyal tanımlamalarının 1980'li yıllardan sonra yeni kişisel liderlerin ortaya çıkmasıyla aşındığını ve bu nedenle kümülatif ve radyal popülizm tanımlamalarının yerine siyaseti merkeze alan ve popülizmi politik bir tarz ve strateji olarak gören klasik tanımlamaları daha kabul edilebilir görmektedir. Popülizm ona göre politik gücü elde etmenin, tahakkümün, siyasi yönetimi kalıplaştırmanın, antielit bir söylem ile statükoya meydan okumanın ve toplumun travmalarını politik angajman hâline getirmenin bir tezâhürüdür (Weyland, 2001: 2-10). Lideri ve liderin iktidarı kazanma ya da elde tutma stratejisini merkeze oturtan bu tanım, günümüzün akışkan siyâsî ortamında toplumun propaganda, manipülasyon ve algı yönetimi gibi metotlarla belirlendiğini de işaret etmektedir. Özellikle basın yayın organlarıyla gelen hızlı iletişim ve haber alma olanağı liderlerin doğrudan halka hitap ettiği bir ortam yaratmıştır. Lider, iktidarı kazanmak için popülist söylemlerini sıradan insanlar üzerinde kurar ve halkın kendisiyle özdeşleşmesini kolaylaştırır. Bu lider, karizması ve toplumu krizlerden, tehditlerden ve düşmanlardan koruyacağını vâdeden politik duruşuyla kahramanca bir tutum benimser ve insanlardan yardım bekler. Nitekim popülizm bir politik strateji olarak görüldüğü için daha çok pejoratif anlamlarıyla kullanılmakta ve bir çok siyasetçi halkın duymak istediği kelimeleri halka yakın görünmek için kullanan politikacılara menfi anlamda popülist yaftası yapıştırmaktadır.

Demokrasinin paradoksu ise burada ortaya çıkar. Halk, politikacıların iktidarı kazanmak için kullandıkları ve manipüle ettikleri bir maşa görünümündedir. Halkın bu kadar manipüle edildiği bir sistemde demokrasinin iyi bir yönetim tarzı olarak görülmesi daha iyi bir yönetim sistemi ortaya konulana kadar devam edecek gibi görünmektedir. Ancak halkı bir oy deposu olarak görmek siyaseti fırsatçı politikacıların elinde manipülatif bir yalan makinesine dönüştürmektedir.

Daha önce popülizm hakkında yazdıklarımızda popülizmin liberal ekonomiye bağlı globalleşmenin çıkardığı sorunlar yüzünden ortaya çıktığını söylemiştik. Ancak Weyland neoliberalizm ile neopopülizmin birbirine benzer sinerjilere sahip olduğunu söylemektedir (Weyland, 2003: 1097). Neoliberaler varlıklarını garanti altına alabilmek için devletin gücüne ihtiyaç duyarlar. Aynı zamanda ülkelerin içinde buldukları mali krizleri öne sürerek daha ilerlemeci ve gelişmeci bir ekonomi anlayışı vaat ederler. Popülistler ise iktidarı kazanmak ya da elde tutmak için neoliberalizmin bu savına sarılmak durumunda kalırlar. Daha doğrusu ilk başlarda liberalizmin kötü etkilerini yok etmek için yerli ve milli bir perspektif çizmiş olsalar da iktidar olduktan sonra kısa vadede yerli ve milli ekonomi

anlayışının zararlarını görüp elitlerin ve çok uluslu şirketlerin yararına olan (Harvey, 2015: 15) neoliberal politikalar yapmak durumunda kalmışlardır. Örneğin:Fujimori ve Menem neoliberal politikalara dönüş yapan popülist liderlerdendir(Weyland, 2003).İstihdam sağlama, ilerleme ve gelişme ekseninde neoliberalizm ile neopopülizm birbirlerini tamamlayan bir bütün olarak görünmektedirler.

Yoksul örgütsüz kesimleri hedef alan liberaller ve popülistler hem statüko karşıtı hem de elit karşıtı söylemlere sahiptirler. Neoliberalizm yoğunlaşmış siyasi güce ihtiyaç duyar. Bu nedenle iktidar ile arasını iyi tutmak ister. Popülistlerde kendi varlıklarını neoliberal ekonominin kısa vadede yaratacağı ilerleme ve gelişme imkanına bağlı tutar. Bu da aralarında organik bir ilişki doğurur. Liberalizm ve popülizmin biçimlendirdiği bu durum otoriter devletçilik olarak yapılanmaktadır(Jessop, 2009). Geride kalmış insanların refahını sağlayarak ve politik stratejiler ile onları sosyal demokrasinin içinde (politik ve sosyal) aktif eleman olarak katarak liderin onlardan birisi olduğu izlenimini yaratan popülistler bu insanları bürokrasinin içine de yerleştirmiştir. Dolayısıyla insanların hırslarını besleyen liberalizm ve popülizm kendi varlıklarını birbirlerinin içinde barındırırlar. Böyle sistemlerde halk aktif katılımcıdan çok pasif tüketicidir. Zira seçim zamanı halkın etkisi seçimden sonra yerini yerli ve uluslar arası finansal kurumlara bırakmaktadır.

2.4.Sağ Popülizm

1980’li yıllarda Avrupa’da siyasi bir hareket hâline dönüşen popülist diskur günümüzde sağ popülistlerin çeşitli sebeplerle oy oranlarını artırmalarıyla beraber yükselen bir ivme kazanmıştır. Öyle ki bu yükseliş özellikle 2000’li yılların başlarından itibaren gazete manşetlerinde yoğunlukla yer bulmuştur. Örnek vermek gerekirse: “Avrupa’da aşırı sağın yükselişi”(DW Türkçe, 2010), “Avrupa’da sağ popülizm yükseliyor”(DW Türkçe, 2012), “Pegida Korkusu”(Hürriyet, 2014), “Avrupa’nın çoğunluğu ‘popülist otoriter’ akımlara kayıyor”(Sputnik Türkiye, 2016), “The rise of right-wing populism in Europe”(Channel4 News, 2017), “Avrupa’da Sağ Popülizmin Yükselişi”(DW Türkçe, 2018), “Avrupa’da yükselen aşırı sağ ve popülist söylem”(AA, 2018), “Avrupa seçimleri ve sağ popülizmin yükselişi”(Euro Topics , 2018), “İrkçi/dinci popülizm yükselişte”(Haber Sol, 2018), “Avrupalı entelektüeller ve yazarlardan uyarı: Avrupa Dağılıyor”(Euronews Türkçe, 2019), “Aşırı sağ tehlikesi, Brexit ve ekonomik krizlerin gölgesinde AP seçimleri”(TRT Haber, 2019), “Europe and right-wing nationalism: A country-by-country guide”(BBC News , 2019), “How Covid is fuelling the rise of European populism”(The New European , 2021). Görüldüğü gibi kronolojik olarak vermiş olduğumuz manşetlerde hem popülizmin artışı hem de tehlikeli

bir yönelim olduğu işaret edilmektedir. Peki bu sağ popülizm nedir, neden tehlikeli görülmektedir ve son yıllarda neden bu kadar gündeme gelmektedir?

Modern küresel dünyanın bütün unsurları Çehov'un silahı gibidir. Emâresini görmüşseniz eğer elbet süreç içerisinde etkileri patlayacaktır. Bu minvalde sağ popülizmin ya da milliyetçiliğin yükselişini şaşırarak karşılamak ilginç olacaktır. Zira süreç birbirine bağlı olguların dönüşümü içinde ilerler. 16. yüzyılda Fuggerler'in deniz aşırı keşifleri destekleyerek sömürge topraklar bulması ile fidesi dikilen kapitalizmden başlayarak, Francis Bacon, Descartes ve Newton'ın bilimsel alanda yaptıkları devrimden Sanayi Devrimine ve oradan da refah ve zenginliğin arttığı günümüz Batı dünyasına kadarki olan süreç; birbirine bağlı olgular dizisidir ve günümüz sosyal, siyasal ve ekonomik konjonktürün açıklanmasında anlaşılması gereken elzem konulardır. Ancak biz burada, konumuzla ilgili olması sebebiyle sadece bu sürecin sonucu olarak gelişen durumlardan bahsedeceğiz.

Yukarıda skalasını vermiş olduğumuz konuların sonucu olarak, endüstriyellemeye bağlı refah ve zenginlik ile imlenmiş bir Batı dünyası ortaya çıkmıştır. Kendi isteklerini her türlü direnişe rağmen diğer aktörlere karşı yerine getirebilme gücü(Weber, 1947: 152) merkezi konumda olmayı ve merkezi konumda olmakta güçlü olmayı etkilemektedir(Alkan ve Erdem, 2019: 424). Batı, gücünü ve gelişmişliğini borçlu olduğu modern bilimle birlikte merkezi bir konuma ulaşmış ve az gelişmiş ya da gelişmekte olan çevre ülkelerin cazibe merkezi hâline gelmiştir. Hayatı kolaylaştıran modern teknolojik araçların üretimi, zor şartlar altında yaşayan ya da Avrupa standartlarından yoksun periferi ülkelerin fakirliklerini ve gelişmemişliklerini karşılaştırarak kendi şartlarını yüksüneceği bir yeni ortam yaratmıştır. Bu ortamın vaziyetleri içerisinde gerek bu merkez emperyalist güçlerin sosyal, siyasal, ekonomik ve kültürel baskıları gerekse yerel şartların uygunsuzluğu; insanlarda güçlü ülkelere giderek müreffeh bir hayat yaşama isteği doğurmuştur(Koçak ve Gündüz, 2016: 67). Ayrıca endüstriyel üretime sahip Batı ülkeleri önemli bir istihdam potansiyeline de sahiptir. Dolayısıyla işgücü ihtiyacı ve çevre ülkelerinin Batı hayranlığı, Avrupa ülkeleri ve Amerika gibi merkezi güce sahip bir ülkeye göç edilmesine sebep olmuştur.

Din, kültür, örf, adet ve yaşam biçimleri toplumları birbirinden farklı kılan unsurlardır. Düşüncelerin ve ideolojilerin farklılaşması bu unsurların etkilerinden kaynaklıdır. Batı ülkelerine yapılan göçler zamanla toplumların kendi öz benliklerini kaybetme korkusu yaşamalarına neden olmuş ve böylece ev sahibi-misafir ilişkisi, yerini misafirin gitme zamanını hatırlatan sıkılmış ev sahibi ilişkisine bırakmıştır. Göçmenlere “hepsi defolup gitsin”(DW Türkçe, 2010) diyen ve ülkeye göçmenlerin girişini yasaklayan bir öneri sunan

sağ yönelimli Danimarka Halk Partisi başkanı Pia Kjaersgaard, bu durumla ilgili şunları söylemektedir:

En büyük sorun da Batılı olmayan ülkelerden gelen göçmenler. Hesaplamalar gösteriyor ki, bu göçmenler devlet kasasına diğer Batılı ülkelerden gelen göçmenlere oranla 3 kat daha fazla masraf açıyor. Vasıflı iş gücüne gelince de öncelikle Danimarkalılara maaş ve ekmeek vermeliyiz ve eğer işverenin daha fazla iş gücüne ihtiyacı olursa, o zaman AB içinde, ülkeye daha kolay uyum sağlayacak toplam 23 milyon işsiz insan var zaten(Wagner, 2010).

Bir diğer örnek ise Hollandalı Müslüman düşmanı aşırı sağcı Özgürlükler Partisi (Partij voor de Vrijheid-PVV) lideri Geert Wilders'in, seçim vaadi olarak "Göçmenlik, Geri Dönüş ve İslamdan Arındırma Bakanlığı" kurulacağını sözünü vermesidir(Anadolu Ajansı, 2021). Temelinde göçmenlerden kaynaklı bu rahatsızlık beraberinde toplumdaki başka sorunların da su yüzüne çıkmasına neden olmuştur. Halkı kazanma adına tematize edilen başlıca sorunlar ise küreselleşmeden kaynaklı kimlik sorunları, göç eleştirisi ve güvenlidir(Camus, 2011). Avrupa'da bu üç sorun etrafında şekillenen, toplumu harekete geçirebilecek travmatik itkileri alt kesimleri mobilize etmek için kullanan birçok parti ve hareket vardır. Bunlar: Almanya'da Alternative für Deutschland (AfD, Almanya İçin Alternatif Partisi) ve Nationalde mokratische Partei Deutschlands (NPD, Almanya Ulusal Demokratik Partisi), Avusturya'da Freiheitliche Partei Österreichs (FPÖ, Avusturya Özgürlükçü Partisi), Belçika'da Front National (FN, Ulusal Cephe) ve Vlaams Belang (VB, Flaman Çıkarları Partisi), İngiltere'de British National Party (BNP, Avrupa Milliyetçi Hareketler Birliği) ve Independence Party (UKIP) (Birleşik Krallık Bağımsızlık Partisi), Danimarka'da Dansk Folkeparti (DF, Danimarka Halk Partisi), Finlandiya'da Perussuomalaiset (PS, Gerçek Finler), Fransa'da Front National (FN, Ulusal Cephe Partisi), Hollanda'da Partij voor de Vrijheid (PVV, Özgürlük Partisi), İtalya'da Lega Nord (LN, Kuzey Birliği) ve Azione Sociale (AS, Sosyal Eylem), İsveç'te Sverige demokraterna (SD, İsveç Demokratları), İsviçre'de Schweizerische Volkspartei (SVP, İsviçre Halk partisi), Macaristan'da Jobbik Magyarorszáért Mozgalom (Jobbik, Daha İyi Bir Macaristan Hareketi), Norveç'te Fremskrittpartiet (FrP, Norveç İlerleme Partisi), Polonya'da Liga Polskich Rodzin (LPR, Polonyalı Aileler Ligi), Narodowe Odrodzenie Polski (NOP, Polonya'nın ulusal Yeniden Doğuşu) ve Samoobrona Rzeczpospolity Polskiej (SRP, Polonya Cumhuriyeti Özsavunması), Portekiz'de Partido Nacional Renovador (PNR, Ulusal Yenileme Partisi), Romanya'da Noua Dreaptă (ND, Yeni Sağ) ve Yunanistan'da ise Laikós Orthódoxos Synagermós (LAOS, Ortadoks Halk Hareketi) gibi ortak özellikleri parti isimleriyle müsemma olan milliyetçi partilerdir(Çakır, 67-93).

Görüldüğü gibi yükselen sağ partilerin isimlerinde; ulus, halk, özgürlük ve yenilenme gibi içe dönük müdafî agonist kavramlar öne çıkmaktadır. Müdafî ve harekete geçirme eksenindeki bu partilerin birçok benzer özelliği bulunmaktadır. Göçmen karşıtlığı, İslam karşıtlığı, küreselleşme karşıtlığı ve AB karşıtlığı en çok rastlanılan benzer tutumlardır.

Sağ popülizmin yükselmesine göç meselesi dışında 2008 finansal krizi, halk elit ayırımına sebep olan temsil krizi, kültürel ve dini değerlerin yozlaşması, çokkültürlülük, neoliberal küresel düzenin çatlakları, işsizlik ve yoksulluk korkusu, küreselleşmenin getirdiği kimlik bunalımı ve sosyal sorunlar gibi önemli konular sebep olmaktadır(Kaya A., 2017: 2-8; Öner, 2021: 96). Bu sorunların karşısında tematize edilen karşı durma ya da çözüm biçimleri ise AB'nin reddi, etnik-kültürel yapının korunması, İslama karşı korunma, muhafazakar aile yapısının korunması, göç karşıtlığı, refah istenci, neoliberal uygulamalar yanında küçük işletmeler için destek talepleri gibi radikal tutumlar yer alır(Çakır, 2016: 17).

Avrupa'da popülizmin vücut bulduğu en önemli olay Britanya'nın AB'den ayrılması (Brexit) ve Amerika'da Donald Trump'ın Amerikan başkanı olarak seçilmesidir. İkiside beklenmedik bir durum olarak görülse de gerçekleşmesi ile sağ popülizmin ciddi bir gelişim gösterdiği ortaya çıkmıştır.

3. Trump ve Brexit Popülizminin Psiko Dinamikleri

3.1.Britanya ve Avrupa Birliği İlişkileri Tarihi

Britanya'nın tarihsel kimliğini Avrupa kıtasından farklılaştıran ilk ayrılma, M.Ö. 6500 dolaylarında buzulların erimesi sonucunda; Avrupa kıtası ile olan kara yolunun sular altında kalması ile olmuştur(Örmeci, 2019). Kıtadan kopan bu büyük ada Avrupa'dan uzaklaşmış olsa da Romalılar ve Anglo Saksonlar'ın adayı işgal etmeleri ve Hristiyan misyonerlerin adaya gitmeleriyle Avrupa ile kültürel, dinsel ve ticari yakınlaşmalar gelişmeye başlamıştır. Farklı hanedanların yönetimiyle şekillenen Britanya tarihi, hem ada içindeki ülkelerle hem de dışarıdan yapılan işgallerle iktisadi ve siyasi türden çatışmalara ev sahipliği yapmıştır. 13. yüzyıla kadar ulusal kimliğin tam olarak şekillenmediği ada ülkesi özellikle Wessex Hanedanı döneminden itibaren merkezi bir devlet kurma girişimleriyle beraber ulusal bilinç edinmeye başlamıştır. Öyle ki 1290 yılında I. Edward kendi ulusundan olmayan Yahudileri sınır dışı etmiştir(Jacops, 1906).

Modern döneme gelindiğinde Britanya'nın ekonomik olarak önemli ölçüde geliştiğini görmekteyiz. Bilimsel gelişmeler ve yeni sömürgelerle gelen zenginlik; teknolojik gelişmenin önünü açarak adayı yabancıların da ilgi gösterdiği bir istihdam merkezi haline getirmiştir.

Adanın ulusal kimliğini kazanması ile ilişkili olarak adaya çalışmak için gelen yabancılara karşı zenefobik bir tavır gösterilmiştir (Lien, 2010: 3-4). Avrupa ile sınırlı ilişkiler kurulsa da ada ülkeleri ile ilişkiler geliştirilmeye çalışılmıştır. Bu amaçla 1707’de İskoç Krallığı ile “Birlik Kanunu” imzalanmış ve artık ada “Büyük Britanya” olarak anılmaya başlamıştır. Ada bugünkü adıyla 1922’den beri, İngiltere, Galler, Kuzey İrlanda ve İskoçya bölgelerinin birleşimiyle oluşan “Büyük Britanya ve Kuzey İrlanda Birleşik Krallığı” adıyla anılmaktadır (Töngür, 2019).

Avrupa kıtası farklı milletlerden müteşekkil bir yapıda bulunması sebebiyle geçmişte ulusçuluk temelli çıkar arayışlarının çatışmalara ve zorunlu işbirliklerine yol açtığı bir durumdadır. Birinci ve ikinci dünya savaşlarının ekonomik ve siyasi nedenlerden kaynaklı olarak bir bayrak yarışırma şeklinde ortaya çıkışı çatışmaların ana nedenidir. Toplumları en fazla dinamize ve mobilize eden güç, toplumları manevi olarak yoğunlaştıran ve ötekiler üzerinde hak iddia etmesine ve baskı kurmasına sebep olabilen milli güçtür. Her millet kendi iç dinamiklerinde bu gücü harekete geçirebilecek öfkeyi, hırsı ve altın çağı ya da müreffeh bir gelecek özlemini barındırdığı için dönemsel gücü sayesinde çatışmaya gebe dir. Avrupa kıtası bu güçlü itkileri barındıran birçok milletten oluştuğu için karşılıklı çatışmaları ve güç uygulamalarını dengeleyip şiddetsiz bir düzleme çekerek, barışçıl bir ortamda ortak bir gelecek anlayışı tasavvur etmek için Avrupa Birliğini (AB) oluşturmuşlardır.

Avrupa’yı birliğe iten etmenler en temelde ortak bir iktisadi ve siyasi bütünleşmeyi sağlamaktır (ABA, 2011: 3; Kıraç & İlhan, 2010). Birlik olmanın içeriye ve dışarıya aktarılan toplumsal psikolojik etkileri vardır; gücü kanalize etmek, öteki üzerinde yoğunluklu etki bırakmak, tehditleri bertaraf edebilmek ve kendi içinde bütünleşik bir denge kurabilmek. Böylece birliğe katılan ile katılmayan arasında psikolojik bir üstünlük ilişkisi kurulur. AB bu noktada 27 üyesiyle günümüzde en etkin birliklerden bir tanesi durumundadır. Ancak birlikler kapsayıcı ortak hükümleri nedeniyle birlik içindeki üyeler için istenilmeyecek bir yer haline gelebilirler. Nitekim başta Birleşik Krallık (BK) olmak üzere Avrupa’da Avrupa Birliğine olan şüpheli yaklaşım lar zamanla artmıştır. Her ne kadar Avrupa Birliğine karşı şüpheler artmış olsa da topluluktan bugüne kadar Britanya haricinde ayrılmayı talep eden bir ülke olmamıştır.

Britanya’yı Brexit’e götüren nedenleri anlamak için AB-Britanya ilişkilerini kısaca ele almak durumundayız. II. dünya savaşının etkisiyle ekonomik ve siyasal yönden zayıf düşen Avrupa, siyasal gücünü tekrar elde edebilmenin ekonomik bir birlikten geçtiğini düşünmesi nedeniyle bütünleşmeyi sağlayabilecek Avrupa topluluğunu oluşturan adımlar atmıştır.

Marshall yardımları ve Truman doktrini etrafından bir araya gelen kıta ülkeleri zamanla Avrupa Topluluğunu oluşturan: Avrupa Kömür ve Çelik Birliği (1951), Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu (1957) ve Avrupa Ekonomik Topluluğu (1957) gibi kıta ülkelerini bir arada tutabilecek oluşumlar kurmuşlardır (Kıraç ve İlhan, 2010: 191-193). Kıta ülkeleri bu oluşuma teveccühte bulunsalar da Britanya katılmaya sıcak bakmamış ve böyle bir oluşumun egemenlik haklarını ve iktisadi karar verme durumlarını kısıtlayacağını düşünmüşlerdir. İngiliz milletler topluluğu gibi güçlü bir yapının içinde olması ve Avrupa'da denge unsuru olarak kalmak istemesi AB'ne katılmamalarında etkili olmuştur. Katılmamasına etken olan bir diğer unsur da ülke içindeki Muhafazakar ve İşçi Partisi arasındaki anlaşamamazlıktır (Saygın ve Ultan, 2016: 73-75).

Britanya oluşuma katılmak istemese de kıtadan tam olarak soyutlanmamak için birkaç ülke ile beraber Avrupa Serbest Ticaret Bölgesi (EFTA) oluşumunu başlattı. Ancak bu birlik AET kadar etkili ve kurumsal değildi. Zamanla AB'nin faydaları ortaya çıkınca Britanya'da bu oluşumun içerisine girmeye karar verdi. Ancak ilk iki başvurusu reddedildi. Muhafazakar partinin üçüncü başvurusu 1969 yılında kabul edildi ancak birliğe giriş 1973 yılında gerçekleşebildi (Yurttaşer, 2017: 234).

İngiltere'nin AB ile olan ilişkileri dönemsel olarak bazen olumlu bazen de olumsuz bir zeminde ilerlemiştir. Özellikle 1980'li yıllarda Teatcher ile başlayan finansal sorunlar sonradan gelecek liderlerin de AB ile olan ilişkilerini etkilemiştir. 1986 yılında tek pazar onaylanınca İngiltere içindeki sendikalara geniş haklar verilmesi en ciddi krizlerden birisini yaratmıştır. Kararın kendisinin değil de üstten yapılması Britanya'nın gururunu okşamış olacak ki John Major Masatrricht anlaşması müzakere edilirken AB ile arasına mesafe koyduğunu belirten "tercihli katılmama" maddesini koymuştur (Gürsoy, 2019: 22). Britanya-AB arasındaki çatışmanın nedeni aslında Britanya'nın hâlâ kendisini diğer Avrupa ülkelerinden farklı ve büyük görmesinden kaynaklanmaktadır. Zira kendi karar alma mekanizmalarını birlik içinde eritmek istemiyorlardı. AB anayasası fikri bu yüzden Brexit'e giden yolu daha da çok belirlemiştir (Sokullu, 2017: 22).

İngiltere'de Avrupa'ya karşı şüphecilik (Euroskeptik) en başından beri vardı ve 2009 borç krizi ile birlikte Brexit'e giden yol sislerinden arınmaya başladı. İki partili sistemin pürüz yaratmaya başlaması, 2015 yılına kadar tatmin edici ekonomik politikaların yapılamaması, AB şüphecilerinin de oyunu kazanma adına Muhafazakar Parti lideri David Cameron'ın stratejik hatası ile sonuçlanacak; "AB'den ayrılma referandumu yapma sözü" vermesi ve sandıktan istediği sonucun çıkması ile Brexit referandumu yapmak zorunda kalması ile

İngiltere dönülmez bir yola girmiş oldu (Gürsoy, 2019: 18-26; Richardson, 2018: 62). Bu süreçte Boris Johnson İngiltere'ye her hafta 350 milyon pound ödediklerini, Türkiye'nin AB'ye girmesiyle 15 milyon göçmenin İngiltere'ye geleceğini söyleyerek ayrılık taraftarlarını ayartmak istemiştir. Böylece 23 Haziran 2016'da yapılan referandum ile İngiltere AB'den ayrılmaya yüzde 52 ile karar verdi ve ertesi gün Cameron istifa etti. Lizbon Anlaşmasının 50. Maddesi gereği ile 2019 yılında İngiltere AB'den tamamen ayrıldı (Türko ve Gökçenoğlu, 2020).

3.2.Brexit Sürecinin Popülist Yönü

Birleşik Krallığın AB'den ayrılmasını, 2008 ekonomik krizine bağlı olarak gelişen organik kriz kavramıyla içsel tarihsel bir durum oluşması ve siyasi kurumların egemenlik alanının daralması ile belirginleşen tarihsel bir konjonktür perspektifinde değerlendirmek gereklidir. Bu konjonktür kümülatif bir anomali sürecinin toplumda siyasi ve ekonomik doktrinleri biçimlendirmesi ile oluşan değişim karşıtı muhafazakar bir kaygıyı imgelemektedir. Devletler ideolojik görüşleri neticesinde sorunları eleştiri, inceleme ve yargılama süzgecinden geçirirler. Ancak popülizmin böyle bir süzme biçimi olmadığı için sorunlar kısa zamanda süratli bir tepkiye dönüşür. Brexit sürecinin hızlı olması ve artan sorunların kümülatif yığılması onun popülizm ile özdeş olarak anılmasına sebep olmuştur (Freedon, 2017: 6).

Karşılıklı ilişkilerin ekonomik temeller üzerine inşa edilmesi temelin zarar görmesi ile ilişkiler üzerinde pürüzler yaratabilir. 2008 küresel krizi ile özellikle Yunanistan'da % 60'ı Alman ve Fransız bankalarına ait borçların AB üyesi ülkelere paylaştırılması İngiltere'nin AB'ye olan rahatsızlığını su yüzüne çıkarmıştır (Çolak, 2017: 103-4). Kapitalizmle içkin popülizmin kapitalizmi ana yurdunda mağlubiyete uğratacağı bu süreç (Habermas, 2016), ekonomik olarak altta kalmış, eğitim derecesi görece daha düşük, hülasa kapitalizmin getirilerinden faydalanamayan öfkeli kesimler tarafından elitlere karşı bir demokratik darbe olarak sonuçlandı (Alpan, 2017: 285). Brexit'in Euroskeptik düşünceyle şekillenmiş popülizmle ilişkilendirebileceğimiz en önemli sebeplerinden birisi göçtür (Özerim, 2017: 84). Terör ve saldırılarla imlenen Müslüman göçmenler İngiltere'de istenilmemektedir. Bir diğer sebep ise kendini mağdur bırakılmış hisseden geride kalmış sıradan halkın elitlere karşı öfkesidir (Martin, 2017: 43-5).

Brexit'in gerçekleşmesinde en önemli rolü oynayan parti Birleşik Krallık Bağımsızlık Partisidir (UKIP). Parti başkanı Nigel Farage manipüle edici propagandalarıyla süreci kendi istediği sonuca doğru itmiştir (Özerim, 2017: 91). UKIP "Katı Avrupa Şüphesi", "Avrupa'yı reddedenler" (Eurorejects) gibi marjinal ifadelerle tanımlanan bir partidir (Kalav, 2017: 74).

Cameron’u ayrılma referandumuna götürecektir güce sahip olan UKIP, toplumda olan memnuniyetsizlikleri dile getirerek popülaritesini daha da çok artırmıştır (Inglehart ve Norris, 2016: 6). UKIP’in popülist söylemleri Brexit sürecinin merkezine oturmuş ve antagonizmasını ise elitleri temsilen AB’ye yönlendirmiştir. Nitekim referandum sonucunda Nigel Farage: “*Küçük insanlar, sıradan insanlar, çok uluslu şirketleri, büyük bankaları, büyük siyaseti reddetti. Ülkemizi, balık avladığımız suları, sınırlarımızı geri istiyoruz. Bağımsız kendi kendini yöneten, normal bir ülke olmak istiyoruz.*” diyerek yerli ve milli bir duruş sergileyip, sıradan insanları ise halk olarak tasavvur ettiğini göstermiştir(Sputnik News, 2016).

Brexit, yukarıda açıklamalarını yapmış olduğumuz popülizm türlerinden hemen hemen hepsini içeren özellikler göstermektedir. Laclau’nun tanımına göre Brexit’i yorumladığımızda geçmişten gelen kültürel, siyasi ve ekonomik huzursuzlukların birikmesi ile İngiltere AB’yi terk etmek istemektedir. Muhafazakar Parti başkanı Cameron ise seçimi kazanma stratejisi olarak Brexit referandumu yapma sözü vermiştir. Bu Kurt Keylandın popülizm tanımlaması ile özdeşleşir. Ayrıca bu süreçte UKIP stratejisini halkı Brexit’e evet oyu kullandırmak yönünde manipüle edici propagandalar yapmakta kullanmıştır. Bunu yaparken de Mudde’nin yapmış olduğu tanıma benzer bir yol izleyerek halk ve seçkin ayrımı yaparak toplumu iki antagonistik kısma ayırmış ve düşman oluşturma taktiği ile halkın düşüncelerini AB aleyhine işleyecek şekilde belirlemiştir.

3.3.Trump’ın Kişisel Kimliği

Modernite nezdinde sosyal kültürel değişimin içinde değişmeyen biyolojik ve kültürel değerlerden söz edilemez. Kapitalizmin yoğun olarak yaşandığı Amerika gibi bir ülkede (Güven, 2020: 53) kapitalist tüketim ilişkileri bireyleri derinden dönüştürmüştür. Bu dönüşüm iç içe geçmiş sâiklerin kapitalizmin dayanağı olan “makine dişlileri” gibi bir birini desteklemeleri ile gerçekleşir. Gerekli olan tek şey makinenin düğmesine basacak olan eldir. Donald Trump böyle bir “açgözlülük çağında” kendisi de kapitalizm çarkının bir dişlisi olarak başka dişlileri harekete geçirecek el durumundadır (Kellner, 2016: 13).Kapitalizm ile mündemiçleşmiş insanları içinde bulunduğu çağ ve kültürden bağımsız olarak düşünemeyiz. Dolayısıyla Trump’ın kişisel özelliklerini içinde yaşamış olduğu dönem içerisinde değerlendirmek durumundayız.

Kişilik, iç ve dış faktörlerin (Hazar, 2006: 125; Armaner, 1980: 72) insanları diğerlerinden ayırt eden (Cüceloğlu, 1993: 404) inançlarını, davranışlarını, dünya görüşlerini ve tutumlarını belirlediği; bireysel ve toplumsal olduğu ölçüde ise kamusal bir alandır. Alexis

Carrel'a göre (1973: 154) gücümüz ve sıradanlığımız ondan gelir. İç faktörler, kalıtımsal özelliklerdir. Dış faktörler ise kültür ve diğer tüm belirleyenlerdir. Antropolojik çalışmalar da kişiliğin kültür tarafından etkilendiğini ortaya koymaktadır (Emiroğlu, 1977: 103-110). Kişilikte iç faktörler, “*İnsan yedisinde neyse yetmişinde de odur*” darbimeselinde işaret edildiği üzere genelde süreklilik gösterir (Şentürk, 1997: 54). Kişiliğin değişen tarafını ise kültür, eğitim ve diğer toplumsal unsurlar belirler. Kültür farklı düşünürlere göre: “Varlığımızın yapısını belirleyen”, “toplumun hayat biçimi olan”, “fikirler sistemi”(Güvenç, 1972), “temel kişilik yapısı” ve “ekrana yansıtılmış bireysel psikoloji” olarak tanımlanmaktadır (İlbar, 1987: 201). Dolayısıyla insan şartlandırılmış bir yaratık olarak biyoloji ve kültür arasına çekilmiş bir ip gibidir. Kısacası, “İnsan biyolojik, psikolojik ve sosyal bir varlıktır.” (Altınköprü, 2000: 12).

Kişilik araştırmaları genelde psikoseksüel, psikososyal ve sosyokültürel yönden yapılmaktadır (Özdemir vd., 2012: 569). Trump'ın kişisel özelliklerine bu perspektiflerden bakıldığında hem kalıtımsal hem kültürel hem de psikolojik etkileri rahatlıkla görebilmekteyiz. 1946 yılında tam da II. Dünya savaşı sonrası kapitalizmin yoğun olarak yaşandığı bir dönemde varlıklı bir ailenin 4. çocuğu olarak dünyaya gelmiştir. Çocukluk dönemi oldukça hareketli geçen Trump kavgacı, uyumsuz, fitneci ve kibirli bir özellik sergilemiştir(Ceylan, 2020). Okula babasının siyah limuzini ile giden çocuk Trump daha 12 yaşında müzik öğretmenin gözünü morartacak kadar cesaretli görünmektedir. Ancak uyumsuzluğunu gidermek amacı ile babası onu 13 yaşında askeri akademiye göndermiştir.

Bir aile geleneği olarak Trump'da tıpkı Alman göçmeni dedesi ve inşaatçı babası gibi zengin olmayı ve üst sınıflarda yer almayı kendine amaç edinmiştir (Blair, 2015: 210). İş Bitirme Sanatı (The Art of the Deal) adlı ilk kitabında ailesinden etkilendiğini şu cümlelerle anlatmaktadır:

Büyürken benim üzerimde en önemli etki, babam Fred Trump'tı. Çok şey öğrendim ondan. Sert ve insanları motive ediyordu. Babam çok odaklı ve çok hırslıydı'. 'Parayı hiç fırlatmadım. Babamdan öğrendim her kuruşun önemli olduğunu, çünkü çok geçmeden paralarınız dolara dönüşüyor.' 'Şovmenlik anlayışımı annemden aldığımı düşünüyorum, her zaman görkemli ve dramatikti'(Trump ve Schwartz, 1987: 41-47).

Kendisini çekiciliği ve nakit akışı seven, eleştirmenleri ve medyayı fazla ciddiye almayan, harika bir adam(1987) iyi bir girişimci ve anlaşma yapıcı olarak gören Trump, “benlik” duygusunu iliklerine kadar hissedenden ve bu duygunun motivasyonu ile hep en iyisini ve en yükseğini amaçlayan ve icra eden bir iş adamı olmuştur. Daha genç yaşlarda önemli projelere imza atan Trump, adını verdiği yüksek kulelerde adeta kendi benliğini sergilemiştir. Parayı amaç edinmediğini söylese de para sayesinde gururlu ve kibirli olduğu ortadadır. İş

hayatında uygulamış olduğu stratejiler kapitalist toplumun dinamiklerini ayakta tutmaktadır. İnsanların yönetilmesi gerektiğini düşünene Trump yazdığı kitaplardan ve yapmış olduğu Realty Show'dan da anlaşılacağı üzere insanların arzularını mobilize etmeyi planlamaktadır. Bunu şu cümlelerinden kolayca anlamak mümkündür:

Dünyanın en harika ürününe sahip olabilirsiniz, bunu kimse bilmiyorsa bir önemi yok. İlgi yaratmak ve heyecan yaratmak gerekir, bunun için en iyi yol halkı işe almaktır. İnsanların fantezilerine oynuyorum. Küçük bir abartı fazla acıtmaz, insanlar bir şeyin en muhteşem ve en önemli olmasını isterler İlkokulda çok agresif bir çocuktum. Şimdi artık yumruk yerini beynimi kullanmayı seviyorum. İnsanlar beni ya sevdiler ya sevmadiler. Fesat çıkarmayı insanları karıştırmayı seviyorum. Büyüklük beyinden çok daha önemli. (Trump ve Schwartz, 1987). Kural 1. İnsanlara başarılarınızdan bahsedin. 2. Kısa, hızlı ve doğrudan tutun. 3. Çalışmaya genç yaşta başlayın. Kendinize sorun bunu benden daha iyi yapabilecek biri var mı?(Trump ve McIver, 2004).

Trump yazmış olduğu kitaplarla aslında içinde bulunduğu kapitalist toplumun bir yansımasını bize gösterir. Kitapları düzenli ve ne istediğini bilen bir adam portresi çizmektedir. Öne çıkan kitaplarının isimleri şöyle:

- Gökdelen İmparatoru Genç Milyarder Trump: İş Bitirme Sanatı (Trump: The Art of the Deal: 1987)
- Trump: Nasıl Zengin Olunur (Trump: How to Get Rich: 2004)
- Trump: Bir Milyarder Gibi Düşünün (Trump: Think Like a Billionaire: 2004)
- Neden Zengin Olmanızı İstiyoruz? (Why We Want You to Be Rich: 2006)
- Trump Asla Vazgeçmez (Trump Never Give Up: 2008)
- Şampiyon Gibi Düşün (Think Like a Champion: 2009)
- Hak ettiğimiz Amerika (The America We Deserve: 2000)
- Sakat Amerika: Amerika'yı Yeniden Büyük Hale Getirmek (Crippled America: How to Make America Great Again: 2015)

Görülüğu gibi kitaplarına koyduğu isimler insanları mobilize etmeye yönelik olduğu gibi kendi neo-Darwinci sosyal dünya görüşünü de açıkça yansıtmaktadır. Kitaplarının yanı sıra yapmış olduğu kuleler de (Trump Towers) hep kendi narsist imajını yansıtan yüksekliktedir. Onun narsistik tavırlarının zirve yaptığı unsurlardan birisi de The Apprentice'in (NBC) programıdır. Bu program ukala bir iş adamının dışsal tezahürünü göstermekte, kendi hiper-kapitalist başarısını halka arz etmekte (Kellner, 2016: 5) ve Trump'ın imaj ve markasını geliştirerek TV programlarının siyasette ne kadar etkin olduğunu kanıtlamaktadır (Ouellette, 2016: 1; O'Brien, 2005).

Medya sirki olarak görebileceğimiz Amerika'da Trump'ın ideolojik yansızlık üzerine oturttuğu siyasi fikri(Tolstoyevski, 2016) Ronald Regan'ın politik anlayışı ile özdeşleşmiş gibi görünmektedir(Yılmaz R. Ç., 2021). Trump, Regan'a olan hayranlığını şöyle izah

etmektedir: “*Ronald Reagan... O kadar pürüzsüz ve o kadar etkili bir icracı ki. Amerikanhalkını tamamen kazandı.*” (1987: 39). “*Ronald Reagan'ın yönetimi sırasında dedim; Amerikalı olmaktan gurur duyduğumuz bir zamandı. Ronald Reagan yönetiminde sanayileşmiş dünyadaki en iyi kurumlar vergisi oranına sahiptik.*” (Trump, 2016: 88-94). Reagan dönemi de tıpkı Trump’ın adaylık sürecindeki gibi Amerika’nın ciddi ekonomik ve toplumsal sorunlar yaşadığı bir dönemdir. Vatanseverlik, muhafazakarlık ve dış politikada saldırganlık Reagan döneminin beklenen siyasetine uygundur(Altun, 2004). 2016’da da durum aynıdır. Trump’da tıpkı Reagan gibi toplumda yaşanan sorunları vatansever ve muhafazakar söylemlerle çerçevelemiştir. Trump Tower’da başkanlık adaylığını açıkladığı konuşmada: “*Ülkemizi tekrar harika bir yer haline dönüştüreceğiz.*” demiştir(Time, 2016). Trump’ın ilk başkanlık adaylığı 2016’da değildir. Aljazeera Türk’ün haberine göre (Aljazeera Türk, 2017) Trump farklı zamanlarda farklı siyasi oluşumların içerisinde bulunmuştur. 1999 yılında Reform Partisine üye olmuş ve 2000 yılında ilk başkanlık adaylığına koymuştur. 2001’de parti ile bağlarını koparıp Demokrat Partiyi desteklemiş, 2011’den sonra ise Cumhuriyetçileri desteklemeye başlamıştır.

3.4.Trump Siyaseti’nin Popülist Yönü

Toplum organizması üstten alta, alttan üste doğru birbirini devamlı etkileyen veya bütünleyen parçalarla doludur. Sınırsızlık algısı bu parçaları bir arada koordine bir şekilde hareket ettirerek içinde bulunduğumuz sistemin devamlılığını garanti altına almaktadır. Parçaların parçalarla olan ilişkisi parazit yaşam biçimine dönüşmüştür. Böylece narsistleşen özne “*başkanın aşınması süreci*”ni (Han, 2019: 9) başlatır. Toplumun zihin dünyasını genişleten sınırsızlık, insanın tutkularını ve arzularını perçinler. Dolayısıyla insanın siyaset ile olan ilişkisini bireysel fayda belirler. Otomobil kullanan birisi için duble yol ve köprüler yapan iktidarlar daha çekicidir. Modern demokratik sistem bu dengeyi bozacak bir insan siyaset ilişkisine müsaade etmemektedir. Sonuçta bütün diktatörler de seçimle iş başına gelir! Donald Trump bahsetmiş olduğumuz bu ilişki türünün bir sonucudur. Zira varlığı parlama cezbetme, etkileme ve korkutma (Wardetzki, 2018: 16) üzerine kurulmuştur. Böylece modern insanın amentüsü olan bireysel fayda ülkeselleşip “*Önce Amerika*” sloganıyla Trump tarafından taçlandırılmıştır.

Uygun şartlar şartlara uyumlu olan durumların ortaya çıkmasına sebep olur. Sonuçlar girdilerin tezahürüdür. Sorunlar çözüm yöntemleri aramaya iter ve çözüm yöntemleri bakış açısındaki dinsel, ideolojikel çerçeveye sığdırılır. Dolayısıyla her çözüm başkaları için yeni bir sorun kaynağıdır. Yükselen sağ popülizm toplumda ve siyasette Laclau’nun deyişiyle

eklemlenen sorunların bir göstergesi durumundadır. Sağ popülizmi belirleyen dinamikler belli bir kesim için sorun olmazken diğer bir kesim için büyük bir sorunlar silsilesini karşılayabilir. Aynı şekilde sorunlara verilecek cevaplar da bu mahiyettedir. Yükselen sağ popülizmin en önemli göstergesi olarak görülen Trump'ın başkanlığı, bahsetmiş olduğumuz ilişkinin en popüler olanıdır.

Amerika toplumsal, kültürel, demografik, ekonomik ve teknolojik alanlarda hız ve yaygınlığın sürekli değişim içinde olduğu bir ülkedir. Değişim kimileri için müspet kimileri için menfidir; yani tamamen iyiye ya da tamamen kötüye doğru homojen bir değişim söz konusu değildir. Sermayenin dolaşımı üzerine kurulmuş modern ekonomik düzlemde sermayesi olanlar, sermayeye yakın olanlar ve sermayesi olmayanlar arasında “Amerikan rüyası” görmek ve gördürmek gibi soyut olanın somutlaştırılmaya çalışıldığı bir arzu besleme ilişkisi vardır. İşçi gerekliyse, işçiye gerekli olan bir şeyler de gereklidir! Gerekliliğin başka bir unsur ise yasalar ile gereklilikler arasında bir uzlaşım noktası sağlayacak kanuni bir güçtür ki bunu devlet ya da devletle özdeşleşmiş politika üreticiler karşılamaktadır. Üst akıl sermayenin artırılması idealiyle kuşatıldığı için iç ve uluslar arası ilişkileri bu yönde geliştirmiştir. Bu da merkezi bir güç olma ve küreselleşmenin merkezi olma gibi önemli bir yer edinmesine yol açmıştır (Nye, 2003: 97). Uluslar arası arenada merkezi bir konumda olsa da toplumsal olarak derin sorunlar yaşayan Amerikalılar zenginler ile aralarında var olan derin gelir yaşam farkını gün geçtikçe daha çok hissetmektedirler. Wright (Mills ve Ozankaya, 1964: 125) bu durumu şöyle izah etmektedir:

New York Şehrinde bazı insanlar Madison Caddesindeki dairelerinden Sutton meydanındaki evlerine özel arabayla giderler; bazıları ise Brooklyn'deki bir fabrikadan Doğu Harlemdeki evlerine yer altı treniyle dönerler. Detroit'te banliyöleri bir Grosse Pointe, bir de banliyölessiz Hamtramk vardır. Binlerce küçük şehirde insanlar demiryolunun iki yanına ayrılmışlardır... Washington, D. C.'nin gösterişli apartman dairelerinin gölgesinde karanlık izbeler bulunmaktadır.

Kültürel, ekonomik, dinsel ve siyasi kaynaklı bireysel ve toplumsal bunalımların yoğunluğu artıkça insanlar refleksif çabalarıyla dinsel, siyasal ve milliyetçi ikonlar ile toplumsal bir nevroitik durumun içine girerler ve otoriter kişilerin öncülüğünde sorunların kaynaklarına doğru hücum ederler (Teber, 2014: 17). 1882 yılında Halk Partisi'nin popülist yükselişi dönemin çatlaklarından yükselmişti. Aynı şekilde Bernia Sanders ve Donald Trump'ın da öncülük ettiği popülist diskur bastırılmış kitlelerin yoğunlaşmış problemlerinin eklemlenmesiyle ortaya çıkmıştır. Küreselleşmenin negatif etkileri ve 2008 krizi ile ayyuka çıkan ekonomik eşitsizlik toplumda huzursuzluklar yaratmaya başlamıştır. Üstelik Obama'nın politik tercihlerini finansçılar ve bankacılar lehinde kullanması krizi daha da derinleştirmiştir(Erdoğan, 2020). Eğitimli olanlar ile olmayanlar arasındaki maaş farkı, düşen

gelirler, hızlı sosyal değişim, göçmen sorunları, neoliberal politikalar ve teknolojinin gelişimi gibi unsurların zarar verdiği kesimleri korumak konusunda eksik kalan müesses nizam ve müesses nizamın elit savunusu düzeni değiştirmek isteyen partiler tarafından hedef haline getirilmiş ve güvensizleştirilmiştir (Kurtbağ, 2020: 148-150). Politik sisteme olan güvensizlik ve Trump'ın hedef göstermeleri ile günah keçisine dönen elit müesses nizam (Politikacılar, gazeteciler, sanayiciler, bürokratlar) ve onların içerideki muadilleri (kısaca halka benzemeyenler) altta kalan sessiz çoğunluğun öfkelerini üzerine çekmiştir (Karagül ve Güder, 2020: 120-123).

Öte yandan Trump'ın ateşli kişiliği, popüler ikonluğu, yüksek binaları ile benzer kibirli yapısı, küçümseyici tavrı ve narsist öznenin "ben"lik özgüveni ile içkin seçim kazanma arzusu modern neoliberal toplumun çatlaklarından fişkırmış ve kitleleri mobilize edecek forma girmiştir. Trump hınç ve öfkenin kuşanıcısı olarak Trump Tower'dan zemin kata sert bir iniş yapmış ve "Önce Amerika" sloganıyla politik tavrını, neoliberal sorunların karşısına oturtmuş(Kurt, 2021) ve Amerikan milliyetçiliğini öne çıkarmıştır (Kocamaz, 2020: 224).

Trump'ı seçimlerde öne çıkaran en önemli yanı alışıl gelmiş olanın dışında politikalar ortaya koyması ve görece komplo teorisi olarak görülen halkın düşüncelerini ustaca medya vasıtasıyla kullanmasıdır(Kellner, 2016). Politik popülizm olarak adlandırılan bu durum halkı düşmanlarına karşı alestada tutmak istemektedir. Yeniden büyük Amerika sloganıyla kendisinden önce Amerika'nın büyüklüğünü yitirdiğini vurgular. Özellikle Obama'ya yüklenen Trump, finansal kuruluşları, düzensiz göçmenleri, Müslümanları ve bazı ülkeleri hedef göstererek halkı yumuşak karnından yakalamıştır. 2008 finansal krizinin Amerika'da yarattığı olumsuz etkiyi gidermek, dış ticaret açığının kapatılmasını sağlamak, yeni vergi sistemleri uygulamaya geçirmek, Meksika sınırına duvar örmek, Meksika'dan gelen göçmenleri sınır dışı etmek, Müslüman ülkelere seyahat yasağı koymak gibi milliyetçi ve yerelci uygulamalar koyarak popülist bir seçim kazanma stratejisi uygulamıştır (Cevheri, 2018: 3-7).

Trump'ın popülist yönü aslında onun geçmiş yaşamı ile oldukça terstir. Geride kalmış olanlardan çok uzakta fil dişi kulesi benzeri Trump Tower'da yaşayan Trump söylemlerini zenginliği ile geride kalmış insanları daha da geri duruma düşürdüğü insanların insicamları üzerine kurmuştur. Politik bir tarz olarak karşımıza çıkan bu durum halkı yani geride kalmış olanları düşünmekten değil aslında seçim kazanma isteğinden kaynaklıdır. Kitaplarında insanları etkileyerek onları nasıl daha iyi kullanacağını belirten Trump, seçim döneminde

yukarıdan bakışlarıyla ve ukala tavırlarıyla temsiliyetini halk adına halkın düşmanları olan elitler karşısında konumlandırmaya çalışmıştır.

Poul Taggart popülist liderlerin popülizmden vazgeçtiği vakit kaybedeceğini söyler. Doğruluk payı olmakla birlikte Trump'ın 2020 seçimlerinde kaybetmesini tam olarak açıklayamaz. Trump her zamanki tavrını Covid 19 pandemisi sürecinde de devam ettirmiş ve hastalığa olan kuşkulu tavrını açıkça ortaya koymuştur (Ata, 2021: 7). Ülkesinde gerekli olan önlemleri almakta gecikmiş ve toplumun geneli tarafından rahatsızlıkla karşılanmıştır. Aynı zamanda zaten politiklarına karşı şiddetle muhalif olan önemli bir kesimde bulunmaktaydı. Her ne kadar yüksek bir oy oranına sahip olmuş olsa ve seçimi kaybettiğini düşünmeyip seçimde hile olduğunu vurgulasa da sonuçlar bize radikalliğin toplumun geneline hitap edemeyeceğini göstermiştir. Yine de seçim sonrası halkı galeyana getirerek senato baskınına sebep olması ve insanların hala onu dinliyor olması onun ve dolayısıyla popülizmin ne kadar canlı ve eylemsel olduğunun kanıtıdır. Almış olduğu oy ve ateşli taraftarları 2024 seçimleri için popülist bir yeniden dönüşün habercisi olabilir.

Hülasa demokratik seçim sistemlerinde popülist yaklaşımlar seçim kazanmaya odaklıdır ve Trump seçimi kazanma adına unutulmuş insanların travmatik yönlerini onlara vurgulayarak sisteme olan güvensizliklerini perçinlemiş ve özellikle de psikolojik belirlenim noktasında etkin bir yere sahip olan medyayı iyi kullanarak toplumu harekete geçirmiştir.

İKİNCİ BÖLÜM

TOPLUMUN POLİTİK YÖNELİMİNİ ANLAMA ARACI OLARAK POLİTİK PSİKOLOJİ

1. Politik Psikoloji ve Toplumsal Kuramlar

İnsanın hayat kurgusu ve bu kurgunun çevre/toplum ile olan organik bağı rasyonel düşünme biçimlerinin artmasıyla beraber merak edilen ve araştırılan bir konu olagelmıştır. İnsanın araştırma birimi olarak seçilmesinin en önemli sebeplerinden birisi aklın, bütünseli parçalayarak atomize fragmanlar halinde inceleme metodolojisidir. Freud'un da bahsettiği gibi insan, feodal dönem sonrasında bilim tarafından iki önemli sarsıntıya uğramıştır; bize göre bu sarsıntılar yukarıda bahsetmiş olduğumuz bütünselin parçalanması ve insanı anlama ve araştırma çabalarını artırmıştır. Bu sarsıntılardan birincisi, evrenin merkezinde insanın olmadığı ve insanın evrende diğer canlılardan sadece biri olarak var olduğudur. Bu, Kopernik devrimi olarak bilinen olgudur. İkincisi ise Darwin ile birlikte gündeme gelmiş olan, insanın imtiyazlı olarak yaratıldığı düşüncesini görece çürüten ve onun hayvandan geldiğini iddia ettiği çalışmasıdır. Erdoğan Özmen'e göre üçüncü sarsıntı ise Freud ile birlikte yaşanmıştır. Kopernik ile insanın merkezi rolü yitirilmiş, Darwin ile birlikte yaratıcı nezdindeki merkeziyeti iptal edilmiş ve Freud ile birlikte de bilince, zihin yapısında atfedilen merkeziyet dağıtılmıştır (Özmen, 1995: 25-26). Bu gelişmeler beraberinde modern sosyolojide ve psikolojide insan ve toplum araştırmalarını atomize düşünceyi metot haline getirerek incelemeye yol açmıştır.

Modern psikolojide atomize düşüncenin birçok örneği bulunmaktadır. Kimilerine göre zihin, kimilerine göre bilinçdışı, kimilerine göreyse davranış ön plandadır. Ancak genelde Freud'un psikanalitik kuramı temel kişilik kuramlarından ilki olarak görülmektedir ve sonradan ortaya atılan kuramlar ya bu kuramı eleştirmek ya da desteklemek üzere ortaya atılmıştır(Uluhan, 2020). Bu kuramlar insanı ve toplumu açıklamada bireyden topluma ya da toplumdaki bireye doğru bir etkileşim biçimi olduğunu savunurlar. Yapısalcılık, işlevselcilik, Gestalt yaklaşımı ve davranışçılık yaklaşımı gibi tarihi kuramlar ve biyolojik, bilişsel, davranışsal, psikanalitik, insancıl ve kültürler arası yaklaşım gibi modern kuramlar (Plotnik ve Kouyoumdjian, 2009: 5-14) insanı ve toplumu anlama ve açıklama çabası gütmüşlerdir. Karşımıza sürekli olarak çıkan denklem Levi-Strauss'un "yapılar düşünceden doğar" düşüncesi ile Durkheim'n "yapılar sosyal düzenden doğar" düşüncesidir (Piaget, 1999: 102). Bireyi temel inceleme unsuru olarak görenler toplumu açıklamada insan davranışlarına

odaklanan “psikolojik yaklaşımçılardır”. Toplumunu inceleme unsuru olarak kabul edenler ise toplumun birey üzerindeki etkisine odaklanan “sosyolojik yaklaşımçılardır”. Ortaya çıkarılan bütün kuramlar genel olarak birbirinden nüans farklılıklarıyla ayrılmaktadır. Örneğin kuramlardan birisi insanı açıklamada davranışa odaklanırken diğer bir kuram davranışın altında yatan sebepleri bulmaya çalışır. En nihayetinde ortaya çıkan teori diğerinin eksik tarafını tamamlar ya da kendi eksik tarafı diğer teori tarafından tamamlanmış olur.

Türk psikolog Erol Göka’ya (Göka, 2005: 82-85) göre sosyal psikoloji ve politik psikoloji sınırlarında dolaşan altı önemli kuram vardır. Bunlardan ilki Gustave Le Bon ve Kitle Psikolojisi yaklaşımıdır. Le Bon’a göre kitle rastgele insanların bulunduğu topluluğu ifade eder. Bu toplulukta kişilik ortadan silinerek fertlerin düşüncesi kolektif bilince doğru yönelir. Buna “kitlelerdeki zihniyetin tekelleşmesi kanunu” adı verilir. Kitle içinde kolektif ruh edinen bireyin kişiliği ve akli yetisi silinir (LeBon, 2016: 16). Göka’nın bahsettiği ikinci kuram George Simmel’in Büyük-Küçük Gruplar teoremidir. Simmel’in teoremi diyalektiktir. Birey ve toplum ilişkisini “etkileşim” üzerinden açıklamaya çalışır. Birey, içinde bulunduğu kültürü biçimlendirir ve biçimlendirdiği kültür tarafından da biçimlendirilir. Bir başka deyişle psikolojik süreçler toplumsal simgeler üzerinden okunabilir ya da toplumsal simgeler psikolojik süreçlerden incelenebilir (Simmel, 2008: 57). Üçüncü kuram ise Willam Graham Sumner ve etnik-merkezciliktir. Bu kuramda ise Sumner bireyi iç ve dış gruplar nezdinde yorumlamış ve etnosentrizm kavramını çıkarmıştır. İç grup bireyin kendisini ait hissettiği ve diğer dış gruplardan üstün gördüğü bir alandır (Alkan ve Erdem, 2021: 637). Dolayısıyla iç grup bireyi ontolojik anlamda var etmekte ve duygusal bir ilişkiler ağı oluşturmaktadır. Dördüncü kuram William McDougl’in Grup Zihni yaklaşımıdır. Grup zihni kendisini oluşturan bireylerin zihinlerinden farklı olarak görülmez ve hatta onların bir toplamıdır (Demirtaş, 2003: 126). Beşinci kuram Floyd Henry Allport’un Bireysel Yaklaşım kuramıdır. Bu kuram diğer kuramlardan farklı olarak sadece bireyin psikolojisinin olabileceğini savunmakta ve grup psikolojisi/zihni gibi kavramlara karşı çıkmaktadır. Grup düzeyinde gerçekleşen bütün davranışları bireyin psikolojik yapısından bağımsız olarak görmeyen Allport, sadece birey psikolojisine odaklanılması gerektiğini düşünmektedir (Gürel, 2011: 104). Göka’ya göre altıncı ve son kuram Sosyal Kimlik Kuramıdır. Bu kuram bireyin toplumsal alanda var olan grup ilişkileri ile nasıl bir benlik kazanacağı üzerinde durmaktadır. Benlik kavramı kişisel ve sosyal kimlik bileşenlerinden oluşmaktadır. Ben kimim ya da biz kimiz sorusu kavramların açıklanmasına ve dolayısıyla toplumun yerinin ve içeriğinin belirlenmesine yol açar (Gürlek ve Tuna, 2018: 41).

Yukarıda ismini zikretmiş olduğumuz kuramlar bireye, topluma ve ikisinin karşılıklı etkileşimine odaklanan teoremlerdir. Bu yaklaşımlar sosyal bilimcilerin ufkunu genişleterek politik yönelimler hakkında akıl yürütmelerine kolaylık sağlamıştır. Bir başka kolaylaştırıcı eksen ise, son üç yüz yılda yaşanan siyasi, toplumsal, endüstriyel ve ekonomik değişimlerin toplum ve bireyde yarattığı dönüşümü anlamak için ortaya konulan kuramlardır. Marksist kuram, Post-modern kuramlar ve Küreselleşme Kuramları bunlardan bazılarıdır. Bu kuramların en temel ortak noktalarından birisi buyrultusallığı vurgulamalarıdır; buyrultusallık, özetle artan kapitalist ekonomi ve bürokratik yönetimin insanlara ne yapmaları gerektiğini adeta dikta etmesi olarak görülebilir. Böylece küreselleşme ile insanın üstten tek tipleştirilmesi ve kültür endüstrisinin bir ürünü olması sağlanmaktadır.

Psikoloji ve toplum kuramlarından bahsetme sebebimiz Politik Psikoloji'yi hangi teori çerçevesinde değerlendirebileceğimiz noktasında bir yol bulma isteğimizdir. Bahsetmiş olduğumuz tüm kuramlar politik Psikoloji disiplinine katkı sağlamakla beraber tek başlarına yeterli bir izah getiremezler. Biz burada genel bir açıklama tipolojisi oluşturmak açısından R.G. Braungart'a ait toplum ve politika arasındaki ilişkiyi açıklayan modeli kullanacağız. Bu tipolojinin maddeleri şunlardır (Braungart, 1981: 3).

1. Politikanın bireysel kökenleri* B (Birey)→P (Politika)
2. Politikanın Toplumsal Kökenleri T (Toplum)→P (Politika)
3. Politikanın yapısı ve politik süreç B (Birey)→T (Toplum)→P (Politika), P→P, P→T→B, P→B
4. Politikanın topluma ve kültüre olan etkileri T→P→T, P→T→P
5. Kültür ve toplumun politikaya olan etkileri* KT→P

Bu modellerden 1. ev 5. model Braungart'ın tipolojisine tarafımızca eklenmiştir. Braungart bu modeli politik sosyolojiyi anlamak için oluşturmuştur. Bizim eklemeleriz bireyi de bu tipolojiye sokarak doğrudan insan ile politika etkileşimini ortaya koymaktadır.

Birinci model kişilik ile politika arasındaki etkileşim sistemine odaklanır. İkinci model toplum ile politika arasındaki ilişkiye odaklanır. Üçüncü model politikanın kendi iç dinamiklerine vurgu yapar. Dördüncü model toplumun politika ile olan etkileşimini ortaya koymaya çalışır (Sarıbay, 2000: 11-2). Son model ise kültür ve toplumdan politik sürece giden yolu ortaya koyar. Biz bu tipoloji ile insan, toplum ve politika üçgeni arasındaki simbiyotik ilişkiyi ortaya koymaya çalışmaktayız. Bu nedenle aşağıda Politik Psikolojiye bir

paradigma belirlenmeye çalışılacak ve bazı anahtar kavramların açıklaması yapılmaya devam edilecektir.

1.1. Politik Psikolojik Paradigma

Politik psikoloji, siyaset ve psikolojinin çocuğu olarak doğmuştur (Deutsch ve Kinnvall, 2002: 15). Politik Psikoloji, politika ve psikolojinin ortak unsuru olarak insanı anlamaya (Çetin, 2003: 13) ve onun sosyal yönünü ortaya koymaya çalışır (Volkan, 1993: 1). Bu sebeple, M. A. Milburn tarafından sosyal psikolojinin bulgu ve görüşlerinin siyasete uygulanması olarak görülmektedir (Milburn, 1998: 16). Politik Psikoloji: Oy verme, terör, ırkçılık, kitle davranışları, hükümet politikaları, dış politikada karar verme, lider psikolojisi gibi siyasal karar ve eylemleri izah etmeye odaklanan interdisipliner bir alandır(Houghton, 2018: 36; Kansu ve Tarhan, 2018: 2; Cottam, vd., 2017: 28). Bir başka deyişle politik psikoloji insan davranışının siyasallığını, siyasal davranışın psikolojik sebeplerini, psikolojinin çevre/toplum ile olan etkileşimini; psikolojik kavramlar kullanarak, politika ile ilişkilendirip açıklamaya çalışmaktadır(Arıboğan, 2020: 43; Özler, 2018: 1-2). Bunun yanında politik psikoloji, kitlelerin, büyük grupların ve ülkelerin ilişkilerindeki politik olguları da psikolojik perspektiften değerlendirmektedir (Çevik, 2009: 15). Örneğin, Vamık Volkan “Divandaki Düşmanlar” adlı eserinde, İsrail ve Mısır arasındaki çatışmaları anlamak için politik psikolojiyi bir yöntem olarak kullanmış ve uluslar arası ilişkilerin psikolojik faktörlerden nasıl etkilendiğini ortaya koymaya çalışmıştır(Volkan V. D., 2013). Yine Deniz Ülke Arıboğan’da Türk-Yunan ilişkilerinin psikolojik geçmişine odaklanarak Ayasofya’nın tekrar Camii olarak açılması üzerinden iki ülkenin politik tutumlarını incelemiştir (Arıboğan, 2020: 17-47). Bir diğer örnek ise Bahar Senem Çevik ve Abdukadir Çevik’in Psiko-Politik açıdan ele aldıkları Türk-Ermeni ilişkileri adlı çalışmadır (Çevik-Ersaydı ve Çelik, 2011).

Bu tanımlardan hareketle politikanın psikolojik incelemesinin, özü itibariyle politik etkileşimlerin altında yatan etkenlere odaklanmak olduğu söylenebilir. Tanımların çoğu bireyin politik ideolojik yönelimlerinde psikolojik faktörlerin etkili olduğu ön kabulüne dayanır. Bu ön kabul beraberinde psikoloji ile siyaset arasındaki ilişkiyi ayyuka çıkarma isteğini beraberinde getirmektedir. Bu istek belli bir paradigmaya ihtiyaç duyar. Paradigma kavramı bir yol izlencesi ve bilimsel araştırmanın bir tekniği olarak görülebilir. Thomas Kuhn’un deyişiyle: “*Bir paradigmanın ya da paradigma adayının olmadığı yerde, belli bir bilimin gelişmesi ile uzaktan yakından ilintisi olabilecek bütün etkenlerin göreceli önemlerini ayırt etme olanağı yoktur.*” (Kuhn, 1995: 57).

Politik psikolojiye tutarlılık kazandıran belli bir paradigma olmamakla birlikte yeni bir paradigma oluşturmak mümkündür. Hatta siyaset psikolojisinin kendisi başlı başına bir paradigma olarak uluslar arası ilişkilerde kullanılmaya başlanmıştır. 11 Eylül ile başlayan günah keçisi bulma arayışı, ülkeler arası ilişkilerin daha hassas çizgiler üzerinde ilerlemesi, popülizmin artması ve bununla ilişkili olarak Trump'ın başkan seçilmesi ve Brexit süreci; bireyi ve toplumu anlamada araştırmacıların psikolojik çerçevelere sık sık başvurmalarına neden olmuştur (Kertzer ve Tingley, 2018: 321). Kristien R. Monroe perspektif paradigmasını ortaya atarak insan bilişi ve duygularının politik alanda bir açıklamasını yapmaya çalışır (R.Monroe, 2002). Perspektif paradigma, aktörün değişken kimliğinden yararlanır. Ancak buradaki kimlik değerlerine göre oluşan bir benlik anlayışıdır çünkü siyasetin özü birinin diğeriyle etkileşimidir. Bu nedenle politik psikoloji perspektif paradigmasına dayanmaktadır. Bir başka araştırmacıya göre politik psikoloji mevcut paradigmaların tükenmesinin bir sonucu olarak ve yine bu paradigmaların politik psikolojiye yönelmeleri sonucunda ortaya çıkmıştır (Rosenberg, 2003: 430).

Bu çalışmada daha önce bahsedilmiş olan Braungart'a ait olan tipoloji paradigma olarak alınmaktadır. Bu tipoloji insandan topluma, toplumdaki politikaya ve tekrar politikadan topluma ve insana doğru etkileşimi göstermektedir. Zira Politik psikolojik paradigma söz konusu olduğunda politika; politik, insani ve toplumsal kökleriyle ve bunlar arasındaki ilişkilerle ele alınmalıdır. Bu nedenle bir sonraki bölümde bireyin zihinsel algısı, toplum ve politika kavramları ele alınarak aralarındaki inşa süreci açıklanmaya çalışılacaktır. Ayrıca bu bölüm boyunca ele alınan bütün konular Braungart'ın tipolojisi çerçevesinde değerlendirilecektir.

1.2. Politika, Toplum ve Zihinsel Algı

Her insan kendi nevi şahsına münhasır; beyin, tutum, kültür, inanç ve ideolojiye sahiptir. Bu kavramlar insanları birbirine yaklaştırır ya da uzaklaştırır. Böylece benzer özelliklere sahip insanlardan müteşekkil gruplar oluşur. Her aynı grup kendisine benzer olanla eklenir ya da yakınlık duyar. Karşıt grup ise grup içi aynılığı artırır ve çatışmayı ortaya çıkarır. Ancak her insan belli bir gruba dahil olmak zorunda değildir. Toplum, hem bu insanları hem de grupları çatısı altında toplayan ve hem çatışmaların yapıldığı hem de çatışmaların absorbe edildiği genel bir parçalı yapıyı ifade eder. Piaget'in yapısalcı bakış açısından bakarsak toplum: bütünsel, birleşik, dönüşüme uğrayan ve özde-düzenleme yapabilen ancak bu kavramların çağrışımlarına indirgenemeyen bir oluşumdur (Piaget, 1999: 9-21).

Toplumun en temel kurumları: İnsanın içine doğduğu aile, ailenin hayatta kalması için gerekli olan ekonomi, dünyaya bakış tarzını belirleyen din, yetenek ve tutum belirleyicisi olan eğitim, çevresi ile kurduğu yönetimsel ilişki olan siyaset ve kişinin sosyal yaşamıdır (Aydın, 2013: 120-130). Tüm bu kurumlar geleneksel ve modern toplumlarda bulunmaktadır. Ancak Marks üretim ilişkilerine odaklanarak toplumu iki sınıfa ayırır. Bu sınıflar geleneksel toplumda aristokratlar ve köleler, modern toplumda ise işçi sınıfı ve sermayedar sanayicilerdir (Giddens, 2000: 260). Marx'ın sınıf bilinci olarak adlandırdığı şey bu iki sınıfın kendi rollerini bilmesi ve öteki sınıfla olan çatışmalı ya da uzlaşmalı ilişkinin farkında olmasıdır (Ünal, 2003: 147). Toplum ile politikanın kesiştiği nokta sınıf bilincinde saklıdır. Ancak bu konuyu açıklamadan önce siyaset kavramına da kısaca bir değinmek gerekir.

Siyaset kavramını insan ve toplum bağlamı içerisinde ele aldığımızda çatışmayı uzlaştırmaya ve genel kurallar ile toplum içinde belli bir düzen/işbirliği oluşturmaya yaradığını söyleyebiliriz. Bir başka ifadeyle insandan toplum ve siyasete doğru genişleyen ve tekrar siyasetten insana doğru daralan bir ters üçgen dönüşümü yaşanmaktadır. Bu dönüşüm içinde çatışmalar barındırır ve Chul Han'ın söylediği gibi “ötekinin öldürülmesi, özellikle iktidar ilişkisini sonlandırır. Körü körüne birbirine saldıran insanlar arasında bir iktidar oluşmaz.” (Han, 2020: 28). Bu çıkarsamada somut iktidar kavramı soyut siyaset kavramının sembolü olarak verilmiştir. Semboller insanların anlamlandırma araçları ve zihni kurgularıdır (Cohen, 1985: 20). Yukarıda sayılmış olan altı toplum kurumu bu sembolleri oluşturur ve dolayısıyla semboller aracılığıyla anlamlar üretir. Ancak semboller her insan için aynı anlamı ifade etmeyebilir. Bu durumu zihinsel algı kavramı altında değerlendirerek zihinsel algıdan yani bireyin psikolojik motivasyonundan topluma ve siyasete doğru giderek politik psikoloji daha iyi anlamaya çalışılacaktır. Kısaca esas mesele zihinsel algıdan hareketle politik belirlenimin nasıl yapıldığını anlamaya çalışmak olacaktır.

Zihinsel algı beynimizin binlerce farklı duyuyu birleştirerek bir deneyim haline getirmesi, yorumlaması ve değiştirmesi sürecidir (Plotnik ve Kouyoumdjian, 2009: 124). Bir başka ifadeyle soyut ve somut duyuları anlamlı bir bütün haline getirmektir (Dinçeli, 2020: 546). Zihin sadece algı düzeyinde bir bütünlük gösterir (Hoşgör, 2016: 12). Bu bütünlük soyut ve somut semboller aracılığıyla gerçekleşir. Dolayısıyla bireyin algısı toplumsal kurumlara belirlenir. Ancak birey bu belirlenime kendi iç dinamiklerini de katmaktadır. Böylece hem bireysel hem de toplumsal bir anlam oluşturulur. Yukarıda bahsedilmiş olan sınıf bilinci bu sembollerin anlamlandırılmasıdır. Dolayısıyla siyaset bu sembollerin karşılıklı ilişkisine dayanır. Zihinsel algıdan topluma doğru anlam oluşturma süreci siyasetle kesiştiğinde adeta

bir semboller savaşı yaşanır. İnsandan siyasete siyasetten insana doğru bu etkileşim süreci psikolojinin politikleştirilmesi süreci olarak görülebilir.

Özetlemek gerekirse algı, toplum ve siyaset arasında diyalektik bir ilişki bulunmaktadır. Toplum ve Psikoloji kuramları bu diyalektiği anlamaya çalışmaktadır. Aşağıda bu diyalektiği anlamak için bu üç unsuru, politika ve psikoloji arasında atılan köprü üzerinde hareket ederek söz konusu ilişkiyi oluşturan unsurlar açıklanmaya çalışılacaktır.

1.3. İnsan ve Siyaset

1.3.1. Dijitalleşen Dünyanın Öznesi Olarak İnsan

Paradigmanın ilk ayağı olarak insanı tanımlamak elzemdir. İnsan zihinsel faaliyetleri ile hareket eden ve anlamlar üreten bir varlıktır. Ancak zihni tanımlamak noktasında kesin bir uzlaşma bulunmaz. İnsanı konu alan bütün disiplinler son kertede insanın dışsal faktörlerin bir ürünü mü yoksa verili bir biyolojik sistemin işleyiş biçimi mi olduğu sorusuyla karşı karşıya gelirler (Chomsky ve Foucault, 2012: 7). Felsefede zihin/beden sorunu olarak görülen bu durumu açıklamak için düalist ve materyalist paradigma olmak üzere iki ekol ortaya çıkmıştır. Düalist görüşün fikir babası Descartes'tir ve ona göre zihin ile beyin iki farklı tözdür. Zihinsel bütün faaliyetler; duygular, düşünceler, acılar, hazlar maddenin uzamsal niteliklerine sahiptir. Materyalist paradigma ise işlevselcidir ve beynin iç yapısına odaklanır. Beyin ile zihin bir bütünü ifade eder. Sinirsel Darwinizm görüşü ise zihin/beyin ilişkisini sinir ve nöronlara indirgeyerek açıklamaya çalışır. (Papineau ve Selina, 2019). Gelişen teknoloji sayesinde fMRI ve PET taramaları ile zihin beyin ilişkisinin etkileşimleri çok daha açık bir şekilde ortaya konulmuştur. Sosyal inşa modeli ise tüm bunlardan bağımsız olarak insan zihninin dışarıdan belirlendiğini kabul etmektedir. Tüm bu yaklaşımlar ışığında insanın hem içten hem de dıştan belirlenen bir varlık olduğu söylenebilir. Bu durum eğilimcilik ve durumculuk olarak da adlandırılmaktadır (Houghton, 2018: 26-35).

Merkezine insanı almadan sosyal ve siyasal bir model kurmak içinde bulunduğumuz bilim çağında oldukça zordur. Zira Tanrısal düzen anlayışının yerini artık toplumsal ve sosyal yasalar anlayışı almıştır (Duverger, 1973: 14). Böylece sosyal bilimlerde biyolojik bir yaklaşım benimsemiş ve hatta genetik determinizm düşüncesi canlandırılmaya başlanmıştır (Gulbenkian, 2003: 75). Başlangıçta felsefi bir çerçeveye bilgisever, ünsever, parasever (Platon, 2006: 317), politik bir hayvan (zoon politikan), yönetime ihtiyaç duyan çaresiz bir varlık (Machiavelli, 2015), rekabetçi, güvensiz ve şan-şeref seven (Hobbes, 1993: 94), rasyonel, özgür ve doğa yasasına sadık (Locke, 2000: 25; Locke, 2012: 18), özgür doğup

zincire vurulan (Rousseau, 2011: 9), anlama yetisi dar, boşlukta asılı duran ve bunun bilinmeyen nedenlerini araştıran (Hume, 1976: 6; Hume, 1979: 14), bencil ancak yinede ahlaklı ve işbirliği içinde olan (Smith, 2011: 41), acı ve haz arasında yaşayan (Bentham) (Ebenstein, 1996: 227), servet, itibar ve duyuşal hazzı en üstün iyi sayan (Spinoza, 2015), sosyal rollerin bir aktörü (Weber, 1993: 73), vahşi ve korkunç bir hayvan (Schopenhauer, 2018: 26), zihinsel tasarımlarını gereksiz yere yücelten (Marx) (Toku, 2005: 306) bir varlık olarak betimlenen insan doğası 19. yüzyıldan itibaren rasyonel bir perspektifle tanımlanmaya çalışılmıştır.

Psikanalizin kurucusu Freud (2016: 95-120), felsefi insan tanımlama yöntemini tıbbi alana çekerek psikoloji üzerinden bir değerlendirme yapmıştır. Freud'a göre insan kişiliği 0-6 yaş aralığında oluşmaktadır. İd, ego, süperego ve bilinçaltı kavramlarını üreten Freud, insan kişiliğini bu kavramlarla açıklamaya çalışmıştır. İd, haz ilkesine tabi olarak hiçbir değer yargısı taşımaz; bedensel ve içgüdüselidir. Ego ise "algısal bilinç"le açıklanabilir ve hem idden hem de dışarıdan gelen uyarılarla belirlenir. Ego, idden ruhsal süreçleri sentezleme özelliği ile ayrılmaktadır. Süperego ise idin pervasız tutkuları ile egonun sağduyuşal mantığı arasında ahlaki ve vicdani bir dengeleme unsurudur. Türk psikiyatrist Nusret Kaya (2019: 7-55), Psikosiyaset adlı eserinde Freud'u eksik bulmuş ve kişiliğin ve bilinçaltının belirlenmesini anne karnına kadar götürmüştür. Kaya'ya göre insan inşaatının üç temeli bulunmaktadır: 1) Ana rahmi, 2) Doğum travması ve 3) 0-2 yaş bebeklik dönemidir. Bu temellerin sağlıksız geçirilmesi insanın kolay kandırmasının sebebi olarak görülmüştür. Ayrıca iştme, dokunma, görme, koku, tat alma gibi duyuşal unsurların bilinçaltında olumlu ya da olumsuz kayıtlara neden olduğunu söylemektedir. Jean Piaget ise Freud'a katılmakla beraber ondan farklı yol izleyerek insanın zihinsel gelişiminde 3 evre olduğunu söyler. Bunlardan ilki ilk on sekiz aylık dönemdir. İkincisi ise konuşma ile başlayıp on bir yaşına kadar olan süreçtir. Üçüncü evre ise ikinci evreden sonraki üç-dört yıllık dönemdir. Kişilik bu yaşlardan sonra başlamaktadır (Piaget, Çocukta Zihinsel Gelişim, 1999). Gelişim ile ilgili en kapsamlı kuramı ise Eric Erikson yapmıştır. Erikson sekiz evreye böldüğü kuramında Freud ve Piaget'in aksine kişiliğin yaşam boyu kazanıldığını iddia etmektedir (Güleç, 2004: 107-122).

1950'li yıllardan sonra bilgi işlem çağının gelişimi insan hakkında metateorilerin gelişmesine ön ayak olmuştur. Ayağın tekerleğe, beynin ise bilgisayara uzantılandığı yeni bir tekno dönem başlamıştır. Bu dönemde insan, teknolojinin biçimlendirdiği (McLuhan, 2019: 8), nötrale edilmiş anlam ile büyülenen (Baudrillard, 2013: 25-30), makine ve insan karışımı bir siborg (Haraway, 1991: 1), medyanın ve yazının evcilleştirdiği hayvan (Sloterdijk, 2001) ve

bir dijital panoptikon (Han, 2019: 73) olarak tanımlanmıştır. Görüldüğü gibi insan kavramı değişen şartlara uygun olarak yeniden ve yeniden tanımlanmıştır. Bu durum bile insanın belirlenim ilkelerine daha çok tabi olduğunun göstergesidir.

1.3.2. Toplum Mühendisliği Olarak Modern Siyaset

Siyaset kavramının insan zihnindeki tasavvuru pratik ve normatiflik eksenlerinde ilerler. Pratikten kasıt nesneyle olan ilişkidir. Normatif olan siyaset anlayışı genelde kuramsaldır ve siyaset biliminin konusu dahiline girmektedir. Bu nedenle bu çalışmada siyaset kuramsal yönü ile değil pratikler aracılığıyla anlaşılmaya çalışılacaktır. Dolayısıyla bakış açısı pratikleri siyaset çerçevesinden değil siyaseti, özellikle de popülist siyaseti pratikler aracılığıyla anlamak olacaktır. Bu yöntem “Hangi pratik, siyasettir?” gibi bir soruya neden olabilir. Bu nedenle en baştan söylemek gerekirse artık her pratik politik sonuçlar verebildiği için her şey siyasetle bağlantılıdır. Politik olanla pratik o kadar iç içe girmiştir ki onları birbirinden ayırmak pek de mümkün görünmemektedir. Belki de politik psikoloji disiplininin ortaya çıkışı bu girift ilişkiden kaynaklıdır.

Siyaset, insanın doğasına uygun bir yönetim şekli keşfetme sistemi midir yoksa insanın doğasını belirleme ve onu imal etme şekli midir? Platon’dan modern dönem düşünürlerine kadar birçok düşünür siyaseti ele alırken ilk soruyu yani insanın doğası ve psikolojik özelliklerini de göz önüne almaktadırlar (Çetin, 2003: 12-38). Ancak modern dönem düşünürleri ile ve özellikle de son yüz yıldır, ikinci sorunun cevabı olacak nitelikte insanın imal edildiği bir süreç başlamıştır. Bu, insanın, genetik özelliklerinin aksine durumcu yani çevresel faktörlerle değiştiği ve çevreye rağmen değil çevreye uyumlu bir özne ilişkisinin olduğu anlamına gelmektedir. Richard Sennett’in “Karakter Aşınması”(Sennett, Karakter Aşınması, 2014) dediği olgu da burada başlamaktadır. Burada söz konusu nesne-özne (suje-obje) ilişkisi nesnenin dayatımına dayalı bir politik sistemin varlığına ön ayak olmuştur. Bu sistemin eleştirisine dayanan Marksist kuram yabancılaşma ve sınıf kavramlarına değinerek siyasal gücü, bir sınıfın (nesneye hakim sınıf ya da onun maşası da denebilir) başka bir sınıf (nesneye ihtiyacı olan) üzerindeki örgütlenmiş güç olarak tanımlamıştır (Marx ve Engels, 2014: 67). Yine Marx’ın şu sözleri konuyu daha iyi özetlemektedir: “*O hâlde üretim, sadece özne için bir nesne değil, aynı zamanda nesne için de bir özne yaratmaktadır.*” (Marks, 1979: 154).

Nesne-özne ilişkisi modernlik ile gelenekselliğin su yüzündeki yansıması olarak görülebilir. Modernlik daha çok nesnesel bir üretim ve onun periferisinde gelişen insan şuuruna atıf yapmaktadır. Geleneksellik ise bu üretim biçimiyle gelişen yeni zihin yapısına

karşı durmaya denk düşer. Dolayısıyla insanın da bu üretim sisteminin yeni bir ürünü olarak imal edilmesi sorunu modern dönemin politik sisteminin en önemli konusudur. Bu, insan psikolojisinin modern dizayna uygun bir politik psikolojik belirlenime ihtiyaç duyulduğunun göstergesidir. Bu durumu örneklemek gerekirse: Kapitalist üretim biçiminin artmasıyla birlikte yeni hammadde ihtiyacı ortaya çıkmıştır. Hammaddeye ulaşmak şirketler özeline indirgenemeyeceği için devlet politikalarının alanına girmiştir. Birinci ve ikinci dünya savaşlarının bu nedenle çıktığını göz önüne alınırsa siyasetin nesneyle olan doğrudan ilişkisi görülmüş olur. Böyle bir siyasetin gerçekleşmesi için de insan psikolojisinin nesne üretimini gelişmişlik olarak addetmesi gerekmektedir. Nitekim duygularını teknoloji ve uzantılarının mühendislik kriterlerine göre ayarlamayan birey zamanla yalnızlaşmaya ve dışlanmış hissetmeye başlar (Berger, vd., 1985: 200).

Nesne-özne arasındaki belirlenimci ilişki, Foucault'nun tabiriyle insan hayatına yön veren olguların politikanın alanına girmesi anlamına gelen biyopolitik bir iktidar sistemi yaratmıştır (Lemke, 2017: 20). Fakat bu süreç insanın aleyhine olacak bir şekilde kalıplarından çıkmaya başlayarak Baudrillard'ın "Simülasyon" dediği durumun içine girmiştir. Simülasyon ya da hipergerçeklik: "*Bir köken ya da bir gerçeklikten yoksun gerçeğin modeller aracılığıyla türetilmesine denilmektedir.*" (Baudrillard, 2020: 13). Böylece Foucault'nun Kelimeler ve Şeyler adlı kitabının sonunda bahsettiği icat edilmiş olan insanın sonu tahmini de gerçekleşmiş oluyordu (Foucault, 2001: 539). Artık insan olarak özne, neoliberal politikalar aracılığıyla özgür ve kendini sürekli yeniden tasarlayan/icat eden bir projeye dönüşmüştür (Han, 2019: 11-13). Nesnenin edilgenlikten etkenliğe geçmesi öznenin yokluğunun altına ismini yazmış ve sanal öznenin üretilmesi ile birlikte (Baudrillard, 2005: 19) nesne yönelimli ontolojinin yerini hipergerçekliğe bağlı ontoloji almıştır. Açıkça görülüyor ki Bruno Latour'un özneye angaje olmuş nesne ve nesne yönelimli siyaseti teknolojik bir dönüşüm yaşamıştır (Latour, 2008: 8-14). Tekerlek ayağın uzantısı, elektrik sistemi sinir sisteminin uzantısıyken insan büsbütün sanallığın bir uzantısı olacak gibi görünmektedir.

Erol Göka'nın (2016: 683) deyimiyle sanal medyanın dört tarafı kuşattığı bu "teknomedyatik" dünyadasiyaset toplum mühendisliği olarak işleme eğilimi göstermektedir. Sosyal medya uygulamalarının birey ve toplumu mobilize eden etkisi iktidarların medyayı propaganda ve manipüle etmek için kullandığı bir cazibe merkezi haline getirmiştir. Medya ve siyaset arasında simbiyotik bir ilişki vardır (Akdağ, 2020: 1176). Siyaset kendi varlığını genele yaymak ve etki uyandırmak için medyayı etkin bir şekilde kullanmak zorundadır.

Medya, sırrını üreticisinin bildiği şeffaf bir ortam yaratmak için uygun bir ortamdır. Siyasetin hep bir şeyler vaat eden medyatik şeffaflığı burada insan üzerinde hegemonik bir duruma dönüşmektedir. Baudrillard'ın şu sözleri bu durumu özetlemektedir:

“Zira kendisine karşı direnemediğimiz şey artık baskı, yoksun bırakılma, yabancılaştırma değil bolluk ve koşulsuz teslimiyettir. Bizim iyiliğimizden başka bir şey düşünmeyen ve bizi iyiliklere -güvenliğimizi sağlamak, güven içinde yaşatmak, yakınlık göstermek, welfare (refahımızı sağlamak)- boğmanın yanısıra geri ödenmesi olanaksız bir borca batıran iktidara karşı direnemiyoruz.” (Baudrillard, 2017: 16).

Özetlemek gerekirse insandan siyasete siyasetten de insana doğru olan etkileşim süreci günümüzde medya vasıtasıyla daha çok siyasetin tarafına doğru olmak kaydıyla değişmektedir. Nesneyle özne arasında var olan ilişkinin garantörü devlet teknolojik gelişme ve insanın belirlenimiyle birlikte siyasetini algıyı yönetme aracı olarak kullanmaktadır. Toplumsal bütün dinamikler; eğitim, üretim, tıp, bürokrasi ve hukuk gibi alanlar nesnenin belirlemiş olduğu politik alanın sınırları içinde hareket etmektedirler. Medyaya olan güven de siyasetin medya aracılığıyla yarattığı hipergerçekliğin vücut bulmasına neden olmaktadır.

1.3.3.Sanal Ortamda Siyasal Toplumsallaşma

Paradigmanın ilk öncülleri olan insan ve politikanın doğası, toplumsal alanda etkileşimli bir sürece girerek paradoksal bir bağ oluştururlar. Öyle ki toplum dediğimiz şey hem insanlardan oluşmaktadır hem de onlardan büsbütün farklılaşmaktadır. Giddens'in “eylemle oluşan yapı ve eylemi oluşturan yapı” olarak sosyoloji literatürüne katmış olduğu “*yapılaşma*” kavramı bu paradoksu izah eder durumdadır (Giddens, 2012: 145). Siyasal toplumsallaşma bu çerçevede değerlendirilmeli ve birey ile toplumun politik yansılarını birlikte düşünülmalıdır. Bu nedenle ilk olarak toplumsallaşmanın ne olduğu açıklanarak birey ve toplumun ilişkilerini anlamak gereklidir.

Toplumsallaşma kavramı, bireyin içinde bulunduğu topluluğun bir üyesi olma süreci (Marshall, 1999: 760) ya da doğumu ile ölümü arasında sosyal rollerini ve Bauman'ın da vurguladığı gibi benliğini öğrendiği bir sosyal süreci açıklamaktadır (Bauman, 1998: 41). Franklin Henry Giddings zihnin sosyal bir gelişimi olarak gördüğü toplumsallaşmayı dört süreçte değerlendirmektedir. Bunlardan ilki, bireyin benliğini kazandığı *değerini anlama* sürecidir. İkincisi dış dünyanın kişiliğe uygun dizayn edilmesi süreci olan *kullanma ve yararlanmadır*. Üçüncü süreç bireyin kendini dış dünyaya uyarlaması anlamına gelen *karakterize etme-nitelendirme* sürecidir. Dördüncü süreç ise bireylerin birbirlerini kabul ettikleri *toplumsallaşma* sürecidir (Çoştu, 2009: 123). Görüldüğü gibi Giddings toplumsallaşmanın merkezine bireyi almıştır. Georg Simmel ise bireyden çok gruba odaklanır ve grubun devamlılığını sağlayan etkileşimleri toplumsallaşma olarak görür (Simmel,

1895:418). Gerek birey gerekse bireylerin oluşturduğu gruplar toplumsallaşmanın önemli unsuru olarak karşımıza çıkmaktadır.

Toplumsallaşma sürecine siyaseti dahil ettiğimizde karşımıza siyasal toplumsallaşma kavramı çıkar. Siyasal toplumsallaşma: “Siyasal semboller, kurumlar ve prosedürler hakkında bilgi edinerek, yönetimin pasif ya da aktif bir üyesinin rolünü öğrenerek ve değer sistemi ile tüm yapıyı destekleyen ideolojiyi içselleştirerek siyasal sistemin içine yerleşme süreci” olarak tanımlanır. (Marshall, 1999: 666). Başka bir tanımda ise “toplumsal, siyasal çevre ile bireyin arasında yaşam boyu süren dolaylı ve doğrudan etkileşim sonucunda bireyin siyasal sistemle ilgili görüş, davranış, tutum ve değerlerin gelişmesi” olarak görülür (Alkan, 1979: 8). Özetle toplumsala ait olgu ve imgelerin determinist yönü siyasal alana aktarıldığında karşımıza siyasal toplumsallaşma çıkmaktadır. Siyasal toplumsallaşmada birey toplumsal ilişkilerin bir ögesi değil; iktidar, muhalefet, seçmen, ideoloji, meşrutiyet, propaganda, medya gibi unsurların bir aktörüdür(2003, s. 43).

Çağımızda her ne kadar siyasal insanın yurttaşlık duygusu körelse de (Fowles, 2000: 66) insanları siyasal alana iten yurtsal durumlar bulunmaktadır. Yurtsal meseleler bireylerin pragmatik düşünceleriyle mündemiçtir. Bu çerçevede siyasal toplumsallaşmada akla gelen en temel soru insanın yurtsal siyasetle olan ilişkisi nerede ve nasıl başlamaktadır. Bu soruya yanıt bulmadan önce daha önce de bahsettiğimiz kişinin gelişim sürecine ve siyasal toplumsallaşma kuramlarına bir göz atmak faydalı olacaktır. Siyasal toplumsallaşmayı mikro ve makro düzeyde açıklamaya çalışan Ahmet Yücekök (Yücekök, 1987: 24-40) “siyasal katılım” kavramına odaklanarak; çevre, kişilik ve siyasal davranış arasındaki ilişkiyi açıklamaya çalışır. Çevrede; toplumun tipi, grup üyeliği (aile, sınıf, etnik), meslek ve statü, siyasal örgütler, kitle haberleşme gibi önemli belirleyici etkenleri ele alır. Organizma olarak kişide; cinsiyet ve yaş kavramlarını açıklar. Tüm bu unsurlar kişiliğin belirlenmesinde içsel ve dışsal etkileri karşıladığı gibi “etki+birikim+tepki=davranış” olarak oluşturulan denklemi de açıklamaktadır. Tüm bu etkenler neticesinde insanın siyasete katılımını şu maddelerde açıklamaya çalışır:

- Çıkarlarını korumak
- Arkadaş edinme ve sosyal davranış
- Dünyayı anlamak
- Psikolojik tatminsizlikleri ikame etmek
- Toplumda bir yer edinmek
- Yabancılaşmamak

Siyasete katılmanın göstergelerini ise aşağıdaki gibi sıralamıştır:

- Politikacıyla temas kurmak
- Seçim için çalışma ve oy verme
- Siyasal literatürü izleme
- Siyasi tartışma içine girme
- Siyasal gruplara ve partilere üye olma
- Siyasal eylemde bulunma
- Bağışta bulunma

Siyasal toplumsallaşmaya makro yaklaşımlar ise daha çok kuramlar üzerinden gerçekleşir. Bu kuramlar bireyi ve toplum ilişkilerini ele almaktadır. Halis Çetin'e göre psikanalitik, işlevselci ve çatışmacı (sınıflar çatışması, seçkinler çatışması, gruplar çatışması) yaklaşımlar siyasal toplumsallaşmayı açıklayan kuramlardır (Çetin, 2003: 47-62; Yücekök, 1987). Mikro yaklaşım bireyin biyolojik özellikleri ve çevresi ile olan ilişkiyi ortaya koyarken makro yaklaşım daha çok toplumsal alana ve bireyin çevresine odaklanmıştır. Dolayısıyla siyasal toplumsallaşmanın siyasal girdiler ve siyasal çıktılardan oluştuğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Ayrıca tüm bu açıklamalar yukarıda sorulmuş olan; insanın yurtsal meselelerle olan ilişkisi sorusuna açık bir şekilde cevap verir niteliktedir.

Günümüzde bilgisayar teknolojisi ile birlikte siyasal toplumsallaşmanın da mahiyeti değişmiştir. Sanal ortamlar savaş, kıtlık, şiddet, açlık ve terör gibi siyasal toplumsal olayları birer elektronik görüntülere dönüştürerek (Erbil, 2019: 102) gerçek olanı sanal toplumsallığa devretmektedir. Böylece Abdurrahman Arslan'ın(2015) modern sivil toplumun üç direği olarak belirttiği; para, söz ve siyasal güce bir de bilgisayar teknolojisi eklenmiştir. Bilgisayar teknolojisi, Karl Popper'ın: (2018: 41) "Tarih sahnesindeki oyunun yazarı bir tek Tanrı değildir; birçok tanrılar burunlarını sokarlar" sözündeki birçok tanrıdan biri olarak karşımıza çıkmaktadır. McLuhan'ın "Yaradığımız Medya" kavramı ise bu noktada daha anlamlı hale gelecektir.

İnsanlar artık medya sayesinde siyaset ile çok daha aktif bir şekilde içi içe geçmiştir. Medya ürettiği içerik ile bireylerde duygusal belirlenimler yaratır. Görüntüler ile başlayan bu süreç klavyenin tuşlarıyla aktifleşmeye başlar. Kendinden olan ile kendinden olmayanın ayırt edildiği bu ortam beğen düğmesi ile duygusal bir iz oluşturur. Burada insanlar arasında düşünce farklılıklarından dolayı bir sınır çizilir. Bu sınır takip etme, arkadaşlıktan çıkarma ya

da ekleme üzerinden gerçekleşir. Yakın görülen desteklenirken görülmeyen aforoz edilir. Bu da daha radikal bir anlayış ortaya çıkarır.

Siyasetçiler medyanın bu yönünü kendi amaçları için kullanır ve toplumun tüm kesimlerini mobilize ederler. “Kafakola getirme” (Şenel, 2019: 367) olarak denilebilecek bu durum bireyi hem çatışmacı hem de uyuşmacı olarak belirler. Sokak röportajlarından aşına olduğumuz “Telefonunu göster” furyası ve karşı cevaplar, medya gerçekliği ile toplumsal gerçekliğin çatışma ve uyuşma eksenindeki paradoksunu göstermektedir. Politikacılar medya aracılığıyla insanlara doğrudan aracısız ulaşırlar ve gerçekliğe kafa tutarcasına ruhu politize ederek; ilişkiler ağını biz ve öteki üzerinden oluşturmaktadırlar. Şeffaflık sağlayan bu durum insanlarda sempati oluşturur. Dolayısıyla bizden biri ile kurulan ilişki ötekini de üretmiş olur. Medya vasıtası ile oluşturulan siyasi belirlenimden kaçmayı ancak tek tek bireyler başarabilir, toplum değil. Dolayısıyla medyatik siyasal toplumsallaşma çağımızda kaçınılmaz bir sonuç olarak görünmektedir. Baudrillard’ın şu sözleri bu durumu çok iyi açıklamaktadır:

Özgün bir politik strateji yokluğunda (belki artık mümkün değil bu), akılcı bir toplum yönetiminin olanaksızlığı karşısında, devlet toplumsallığı ortadan kaldırıyor. Artık politik iradeye göre değil; şantaj, caydırmaya, simülasyona, kışkırtmaya ya da göstermelik özen göstermeye göre işliyor devlet. Devlet, bir sevgisizlik ve umursamazlık politikası keşfediyor. Her tür resmi politikanın arkasındaki trans-politikanın gerçekliği budur; toplumsallığın yok olması karşısındaki hayasız taraftarlık (Baudrillard, 2012: 84).

Baudrillard’ın hayasız taraftarlık olarak belirttiği durum günümüz siyasal toplumsallaşmasını karşılar durumdadır. Belki de teknomedyatik dünyamızda Emma Goldman’ın (Goldman, 2013: 28) “Siyaset arenası insana mankafa ya da düzenbaz olmak dışında bir alternatif bırakmaz” dediği yerdeyizdir.

1.3.4. Kamuoyu, Kitle ve Birey

Çağımızda birey eğitim yoluyla psişik değerlerini, kapitalist ekopolitik yerleşik sistemin başarı bazlı rekabet ilkesine göre belirlemektedir (Piaget, 1999: 11). Gerek formel eğitim gerekse dijital eğitim (enformasyon aracılığıyla edinilen bilgi de diyebiliriz) bireylerin yaşam standartlarını artırarak kendisini adeta teknoloji ile yeniden keşfetmelerine yaramaktadır. Dijital çağın bu eğitim dayatması insanı uzamı kalıba sokmak için donatmış gibidir (Zerzan, 2013: 62). Öyle ki anasının kucağında bir dilin ve geleneğin içine doğan insan, artık dilini bilmediği bir dijital teknolojinin içine doğmaktadır (Göka, 2017: 30). Burada sorun teşkil eden durum insanın teknolojiyi kullanması değil teknolojinin insanı galebe çalacak şekilde kullanılmasıdır. Teknolojinin insana hükmetmesi ve yeniden şekillendirmesi öznenin anakronik kalmasına yol açmıştır (Breton, 2016: 51). Anakronik özne dijitalleşmiş bir nesne olarak özellikle de sanal ortamda Giddens’in söylediği gibi: “Gündelik

etkinliklerinde toplumu her an yeniden yaratır ve yeniden üretir” (Giddens, 2009: 75). Ancak aynı zamanda bireyler ürettikleri ancak değiştiremedikleri ve dolayısıyla da mecburen tabi oldukları bu toplumsal düzen tarafından da belirlenirler (Althusser, 2016: 43). Belirlenimcilik olarak adlandırılan bu ilişki bireylere ve onların oluşturduğu kitlelere kamuoyu oluşturularak yapılmaktadır.

Kamuoyu kavramı halkın kendisini ilgilendiren meselelerde fikir sahibi olmasını anlatmak için kullanılmaktadır. Kamuoyunun mekanı kamusal alandır. Kamusal alan, köken olarak Kant’a dayanmakta ve politik cemaat kavramıyla içsel olarak kendini kuran bir toplum ilişkisine gönderme yapmaktadır. Yurttaşların politik sorunları müzakere ettikleri kamusal alan bireylerin özel hayatlarıyla geçirgenlik taşır. Hannah Arendt ve Richard Sennett bu geçirgenlikteki sınırların belirsizliğini sorgular (Sennett, 2005; Arendt, 2006). Özel alanın sergilenmesi kamusal alanın çöküşünü betimler. Başka bir deyişle, kamusal alan gitgide özel alan modeli üzerine biçimlenir. Özel hayatın bu her yerdeliği kamuoyunu cemaatin zorbalığına teslim ederken akılcı bireyleri de duygusal politik cemaat içinde eriterek pasifize eder. Teknoloji, görüntülerin kurucu rolünü kullanarak medyayı; politikanın meşrulaştırıldığı yer, politik cemaatin temeli ve politikanın görünürlük kazandığı bir sahne haline getirmiştir. Daha açık bir deyişle medya politik bir kamuoyu oluşturma yeridir (Dacheux, 2012: 13-26). Politik kamuoyu, “kamuoyu istemez, ona istetilir” ilkesi gereği, iletişim araçlarını ellerinde tutan kurum ve örgütler aracılığıyla propaganda ve manipüle edici mesajlar yayarak kitleleri yönlendirme şeklinde oluşur (Özdenören, 2017: 157). İçeriği özenle hazırlanan bilgilerin halkta uyandırdığı kamuoyu, psikolojiyi politikleştirdiği gibi bireyi tümüyle irrasyonel olanın pasifleştirici rolüne indirger (Payot, 2020: 212). Bu nokta, bireyin kitlenin kablolu-kablosuz ağlarında yürüyen cambaz durumuna düştüğü yerdir.

Kamuoyunun dijital ortamdaki görüntüsü kitle demokrasisinin sembolik işlevini yerine getirmektedir. Dominique Wolton bu durum için “medyatik kamusal alan” kavramını kullanmış ve on farklı çelişmesini ortaya koymuştur. Bunlar (Wolton, 2012: 28-43):

- **Olayın Zorbalığı:** Geniş zaman olayın ölçeğine indirgenmiştir. Bu, canlı yayının, anlık olanın, haberlerin emperyalizmidir. Böylece devamlı üretilen anlık bilgi zamansal tecrübeyi atıl bırakır.
- **Medyatik Kavanoz:** Medyanın her yerdeliği, herkesi “her şey hakkındaki her şeyi bilmeye” yönlendirir.
- **Yasaklardan Arınmış Bir İletişim:** İletişim özgürlüğünde, yurttaşların çıkarlarını aşan çıkarlar bulunmaktadır.

- **Standartlaşma:** Toplum üyelerinin çoğuna uygulanan bir yasa, indirgeyicidir. Aktörlerin kendini her konuda ifade etmesi standart bir iletişim sistemi yaratır.
- **Kişiselleştirme:** Politikada kişiselleştirme kaçınılmazdır ancak medya ve kamusal alanın genişlemesi kişiselleştirmeyi, büyük bir izleyici kitlesine doğru genelleştirir.
- **Eylem-İletişim Özdeşliği:** Politikada eylem iletişimden ayrılamaz. Yurttaşları baştan çıkarmak ve ikna etmek televizyon ve medyanın etkin kullanımını gerektirir.
- **Şeffaflık Konusu:** Enformasyon ve medya her yerdedir ve kamuoyu yoklamaları ölçülebilirdir.
- **İletişimsel Barışçılık (İrenizm):** İdeolojik çatışmalar dilin kullanımına göre şekillenir; yani darbelerin yerini sözcükler alır.
- **Küresel Köy:** Olaylara erişim hızlandı. Her şeyin kısa bir zamanda yayılması emilmesini ve algılanmasını zorlaştırmaktadır. İletişimde aslolan anlamaktır. Ancak anlamak için çok zaman gereklidir.
- **Sınırsız Bir Kamusal Alan:** Özel alanın değersizleştirilmesiyle birlikte kamusal alan gelişmiştir. İletişim, kamusal alanın ve kitle demokrasisinin işlevsel koşuludur.

Bireylerin temel çekirdek kişiliği etnisite, millet, din, ideoloji gibi genelleyiciler tarafından oluşturulur ve bunların imlediği simgesellikler (dil, bayrak, marş, folklör, müzik, tarih), bireyi psikolojik bir sınır içine çekerek büyük grup kimliğinin çadırı altına sokmaktadır (Volkan V., 2015: 91-99). Büyük gruplar taşımış olduğu değerlerle çok kolay yönlendirilip mobilize edilebilirler (Göka, 2007: 47). Kitle kültürü denen olgu da bireyin genel olana/büyük gruba ait eğilimlerdeki kurmacasal niteliği açığa vurmaktadır (Horkheimer ve Adorno, 2014: 206). Ortega Gasset politikayı, kavramlar karanlıkta birbirine karışsın diye ışıkları söndürmek olarak tanımlamakta ve kitleyi maddi baskılar yapan, emel ve zevklerini dayatan bir güç olarak görmektedir (Gasset, 2011: 24-45). Kamuoyunun politik dizaynı kitleleri bir yandan karanlıkta kalmış kavramların karmaşası içine sokarken, diğer taraftan kitle kültürünün kendinden menkul sorumsuz gücünü açığa çıkarmaktadır.

Kitle demokrasisinde, birey ancak örgütler aracılığıyla sesini duyurabilir (Slattery, 2007: 65). Birey ancak kitle içerisinde kendi kişiliğinin sınırlarını aştığını düşünebilir ve bu da bir rahatlama yaratır (Canetti, 2017: 19). Dijital ortamın yarattığı sanal kitleler bireyin bu rahatlığını pürüzsüz ekranların içindeki pürüzleri klavye aracılığıyla yayma noktasında kullanır. İnsanların yapay kamuoyu yoklamalarıyla sanal kitleler haline getirilmesi bireyi yönlendirmekte ve iradesini haberi yapan kişinin ya da paylaşım yapanların iradesine hapsedmektedir. Wilhelm Reich güdülenmiş kişilerin insanlıktan uzaklaştıklarını

söylemektedir (Reich, 2014: 160). GÜdülenmiş kitle insanının inancı iletişim araçlarının sunduğu sloganlar, ideolojiler ve bilgilerle şekillenir (Fromm, 2011: 176). Bu bölümü Aliya İzzetbegoviç'in şu sözleri ile sonlandırıyoruz (İzzetbegoviç, 2019: 101):

Her kültürün öznesi, bir birey, bir şahsiyet, "tekrarlanamaz bir ferdiyet" olarak insandır. Kitle kültürünün öznesi (veya nesnesi), topluluk, kitle veya "kitle insanı"dır. İnsanın ruhu vardır, kitlenin ise yalnızca ihtiyaçları. Bu nedenle her kültür insanın yükselmesi, mükemmelleştirilmesi, kitle kültürü ihtiyaçların karşılanmasından ibarettir. Kültürün temayülü bireyseldir; kitle kültürü tam tersi istikamette, manevi tektipleştirmeye doğru seyredir. Kitle kültürü bu noktada hem ahlâk, hem de kültürle ters düşer. Kitle kültürü eğitir, fakat yetiştirmez. "Manevi malların" seri üretimi, kopyaları, gösterişçiliği, ucuzluğu ve ferdi olana karşı ilgisizliğiyle, şahsiyetsizleştirmeye doğru iter. Otantik olan kültürün tam aksine, kitle kültürü bu tektipleştirme temayülü ile insan özgürlüğünü kısıtlar, çünkü "özgürlük, tektipleştirmeye direnmektir".

2. Toplumun Politik Dizaynı

Günümüz modern dünyası dinamik yönüyle devamlı bir devinim halindedir. Durağanlık böyle bir dünyada anormal olmak anlamına gelmektedir. Anormal duruma düşmemek için hem ekonomik hem de politik çıkarların dünya görüşümüzü belirlemesi gerekmektedir. Weber'in söylediği gibi bu çıkar ve koşullara uyum sağlayamayan kişiler ya gelişim gösteremez ya da yok olup gider (Weber, 2019: 59). Ayak uydurmak zorunda bırakılan insan aynı zamanda ilgisini ve becerisini de modern dünyanın dinamiklerine göre ayarlamak durumundadır. Bu nedenle toplumsal alanı belirleyen her unsur, sürekli olarak insanı gerçekte dikkat etmesi gereken alandan uzaklaştırarak onu; ruhunun ve psikolojisinin parçalanacağı kurak bir zemine sürükler (Tokalak, 2018: 46). Toplumun politik dizaynı dünyada işleyen bu döngüden bağımsız olarak düşünülemez. Toplumsal politik dizaynı; modern dünyanın dinamikleri ile mündemiç olarak kendi varlıklarını sürdürmek isteyen politik erklerin, insanların en çok etkilendiği alan olan kitle iletişim araçlarını kullanarak toplumu istenilen alana çekme çabasıdır. Bunun oldukça çeşitli yöntemi olmakla birlikte bu çalışmada medya ve medyanın başat olarak kullanmış olduğu propaganda, kamu diplomasisi, manipülasyon, algı oluşturma ve tüm bunların sonucunda da insanın yabancılaşması açıklanmaya çalışılacaktır.

2.1. Politik Kültür

Politik psikoloji esasında insanların belirli bir siyasal sistem içindeki yönelimlerine ve davranışlarına odaklanır. Ancak bireyler boşluk içinde hareket eden varlıklar olmadığı için toplumsal her mesele psikoloji tarafından açıklanamaz. Bu yüzden siyasal davranışları anlamak ve yorumlayabilmek için, insanların yaşadıkları siyasal kültürü iyi bilmek gereklidir (Huddy, vd., 2013: 3). Siyasal davranış ile psikoloji arasındaki ilişki hem genetik hem de bireyin yaşadığı sosyal ve siyasal çevre ile ilgilidir (Rabin, 2021: 96). Bireylerin duygusal

tepkileri cinsiyet, sosyoekonomik durum ve siyasal kültür gibi etkenlerle etkileşime girer ve siyasal bir çıktı haline gelir (Masters ve Sullivan, 1993: 171). Toplumsal siyasal çıktıların görüngüleri de din, ideoloji, kamuoyu, özel gruplar (ekonomik, çevresel, etnik vb.), ekonomik sistem ve siyasi kültür gibi devletin belirleyici unsurlarını içerir (Levy, 2018: 171). Yani siyasal sistemlerdeki davranış boyutları, sosyo-ekonomik üst yapının belirlediği toplumsal ve siyasal kültürün etkisindedir.

Kültür değişimleri er geç siyasi bir görüngen kazanır ve siyasi değişim de beraberinde kültürel değişim getirir. Örneğın Türkiye Cumhuriyeti kurulurken batılılaşma adına yapılan “Kılık Kıyafet Kanunu, Harf İnkılabı, vb,” gibi yeni uygulamalar değişen politik tavrın kültürel değişime de yol açtığını gösterir niteliktedir. Siyasal sistem ile siyasal kültür arasındaki bu karşılıklı etkileşim bir yapılandırmadır. Yapılandırmanın esas unsuru, özne olarak insandır. Özne, kültürel dolayimler gerektirir ve kültürel temsillerin taşıyıcısıdır. İnsan hem ırk, sınıf, kültür, cinsiyet gibi kendini yapılandıran unsurların etkisindedir hem de onların ötesine geçmeye çalışır (Braidotti, 2019: 67). İnsanın kültür tarafından belirlendiği noktada “kültürel hegemonya” kavramı söz konusudur. Kültürel hegemonya, toplumun ortalama kültüründen doğar ve özellikle de hızlı bir şekilde modernleşen ve kendi Antropolojik Kültürü’nü, Maarif’le yeterince dönüştüremeyen toplumlarda yoğunlukla görülür(Dellaloğlu, 2020: 26).

Nietzsche’ye göre kültür, politik olarak zayıf zamanlarda doruk noktasına çıkan bir olgudur (Nietzsche, 2021: 270). Nietzsche’ci bakışa göre açıkça anlaşılıyor ki kültür, siyasetten bütünüyle ilişkisiz görülüyor. Zaten Nietzsche’nin yaşadığı dönem kültür; gösteri biletleri, dergi-mecmua abonelikleri, müze ziyaretleri, odalara asılan tablolar gibi satın alınabilen metalar üzerinden okunur (Hanks, 2009: 567). Stanley Kübrick’in 18. Yüzyılın portresini çizdiği “Barry Lyndon” adlı filmi dönemin kültürel yaşamını açıkça ortaya koymaktadır. Gerçek yaşamın kamera kadrājına girmesi, kültürü endüstriyel bir ürün olarak politik bir formda yeniden tasarlamıştır. Sermaye egemenliğinin çıkarları doğrultusunda televizyon ve kitle iletişim araçları aracılığıyla gerçekleşen bu teşhircilik ve ayartma, yeni bir politik kültürün de kapılarını açmıştır (Politi, 2012: 98; Can ve Ulutaş, 2021: 128). Bu yeni siyasi kültür birinci ve ikinci dünya savaşına kadar aşırı milliyetçi ve militarist bir eğilim gösterirken (Stein, 2013: 367), ikinci dünya savaşı sonrası militarizm, ekonomik ve psikolojik savaş biçiminde tezahür etmiştir. Burada Noah Harari’nin bahsettiği yapay içgüdüler ağı olarak kültürü oluşturan mitler ve kurgulara, medyatik bir sihirli dokunuş yapılmış ve sistemi

ayakta tutan yeni yapay içgüdüler ağı oluşturulmuştur (Harari, 2016: 169). Günümüzde popülizm bu politik kültürü idame ettirmek ya da yok etmek üzere artmaktadır.

İnsanlar genel olarak Darvinci ve Pavlovcu davranış modellerine boyun eğmiş durumdadır. Sosyal Darwinizm hayatı mücadele üzerine kurmakta, Pavlovcu model ise kültür düzeyinde bir genel geçer davranış şekli olduğunu öne sürmektedir (Irigaray, 2006: 39). Siyasal kültür toplumda var olan bu davranış ve inanç sistemleriyle oluşur. Siyasal kültür; siyasal stil, siyasal kanaatler, siyasal hatıra ve genel kültür gibi siyasal toplumsallaşma süreçlerini içerir (Yücekök, 1987: 17-23). Başka bir deyişle siyasal kültür alanında insan, siyaseti ve toplumu kuşatan ilişkiler ağını düzenleyen ve belirleyen değerler, ilkeler, semboller, simgeler ve ritüellerle karşılaşır (Çetin, 2003: 82). Böylece kişilik siyasal kültür ile harmanlanarak biçimlenir. Kişiliğin kültür ile olan ilişkisinde dört yaklaşım bulunmaktadır. Bunlar: “Biçimlenişçi, temel/tipik kişilik, ulusal karakter ve kültürler arası” yaklaşımıdır (Bock, 2001: 88). Tüm bu yaklaşımlar insanın kültür ile olan ilişkisini şekillendirdiği gibi siyasal yönelimini de etkilemektedir.

Her toplumun kendine özgü bir politik kültürü bulunur. En bariz örneği, her ne kadar küreselleşme ve demokratik uygulamalar nedeniyle benzeşmeler de, Müslüman toplumlar ile Batılı toplumlar arasındaki farklardır (Yaman, 2019: 429). Bu toplumlar arasındaki ilişkilerde dost-düşman ayrımı üzerinden oluşturulan bir toplumsal örgütlenme ve politik bilinç yaşanır (McGowan, 2018: 250). Politik bilinç hem ülke içinde hem de ülkeler arası ilişkilerde politik kültürü en çok etkileyen unsurdur. Politik bilinç en basit tanımıyla bireylerin kendi dünya görüşlerine göre en uygun siyasi atmosferi yaratma çabasıdır. Birey çevresinden bağımsız değildir ve kendini siyasalın bir parçası görerek hareket eder. Uygun parçaların düzgün bir bütün oluşturduğunu düşünürsek politik bilinci yüksek olmayan bireylerin bulunduğu toplumda siyasal ortamın çok da içler açıcı olduğunu söyleyemeyiz.

Politik sirkülasyonun çok fazla olduğu ülkelerde de politik kültürün geliştiğini söyleyemeyiz. Zira her şeyin politikleşmesi daha fazla ideolojik yüzergezerlik yaratır; her konuya politik bakış radikal tutumlar yaratarak toplumsal alanda kopuşlar gerçekleştirir. Dolayısıyla toplumun parçalanması çatışmalar yaratır ve politik kültürü üstün yönetim şekli olarak görülen demokrasinin sınırlarından çıkarır. Politik bilincin gelişmediği ya da gelişse de kapitalist kültür ile kol kola yürüdüğü diğer bir toplum tipi ise aşırı tüketimci toplumlardır. Tüketime fazla odaklandıkça politik sorunlardan o denli uzaklaşmaktadır (Başkaya, 2016: 143). Popülizmin politik psikolojisi bu durumun tam tersi olarak tüketime katılmayan alt sınıfların politik sorunlara odaklanmasıyla ortaya çıkmıştır.

Politik kültürün bizim çalışmamızdaki önemi onun psikolojik belirlenimin sınırlarını gösteriyor olmasındadır. Yani toplumların politik kültürlerine bakarak o toplumların psiko-politik yönlerini ortaya koyabiliriz. Bu nedenle aşağıda politik kültürü özellikle de medya vasıtası ile etkileyen ve belirleyen; politik propaganda, manipülasyon ve diplomasi gibi önemli kavramları açıklamaya devam edeceğiz.

2.2. Belirlenim Aracı Olarak Medya

Beyin, duyu organlarının çevreden aldığı uyarıcılara göre şekillenen ve böylece tekrar duyu organlarını çevreye göre şekillendiren bir nöron hareketleri bütünüdür. Bu hareketliliğin dışavurumu, sosyal psikologlar tarafından bilişsel, duygusal ve davranışsal olmak üzere üç bileşene ayrılır. Bu bileşenler duyu organları ve beyin arasındaki ilişkide anlamın şekillendirilmesi ve tutumun belirlenmesinin anlaşılmasında kılavuzluk ederler. Örneğin, Icek Ajzen ve Martin Fishbein geliştirdikleri “Mantıksal Eylem Kuramı” ile inanç ve tutum arasındaki ilişki açıklanmaya çalışılır. Bu kurama göre; inançlar, tutumlar ve davranışsal niyetlerin gücü arttıkça bireylerden beklenen davranışta bulunma olasılıkları da artmaktadır (Milburn, 1998: 27-9). Medya; göz, kulak ve beyin arasındaki bağlantıyı etkin kullanarak tutum, inanç ve davranışları güçlendirmeye ve böylece medyatik bir insanın oluşumunu sağlamaya çalışır. Medyanın bu edilgenliğini açıklamadan evvel sözel, yazılı ve görsel kültürün etkilerinden kısaca bir söz edeceğiz.

İletişim, hayatımızın en kaçınılmaz ögesidir. İletişimin birçok çeşidi bulunmakla beraber en çok kullanılanı; sözlü, yazılı ve görsel iletişimidir. İletişimin dört ögesi bulunur. Bunlar: İleti, kaynak, hedef kitle ve kanaldır. İletinin kodlanması kaynağın hedef kitleye vermek istediği mesaj ve duygusal tepkimeyi yaratacak imge ve sembollerle yapılır (Oskay, 2016: 23-27). Söz, yazı ve görsel iletişim birbirinden farklı dinamiklere sahiptir ve insan zihnini farklı açılardan etkiler. Söz, söyleyenin ruh halini karşı tarafa duygusal bir boyutta geçirir. Yazı ise çoğu zaman sadece salt bilgi içeren bir semboller bütünüdür. Ancak sözcükler insanın ruhsal halini emerek yeni bir dil de oluşturabilir. Şeyleri karşılayan sözcüklerin dili, şeylerin doğasından koparak kendi doğasını bize dayatır ve böylece şeylerin dolayimsız ilişkisi bizi kuşatır (Habip, 2019: 88). Bu noktada Derrida'nın vurguladığı gibi “yazı bir tuzak” haline gelebilmekte ve zorbacı olabilmektedir (Derrida, 1994: 46). Görsel iletişimde şeylerin doğasıyla dolayimli bir ilişki bulunur. Söz, sembollerle yazıya döktüğünde şeylerin beynimizdeki işaretini görüntüye çevirerek anlam bulur.

Söz, yazı ve görüntü üçlemesinin günümüzde en etkin kullanıldığı alan medya ve sinemadır. İranlı yönetmen Macid Macidi'nin söylediği: “Peygamberlik devam etseydi,

peygamberler tebliği sinema ile yaparlardı.” sözü, medyayı kullananların peygambervari yönlendirmelerinin de bir dışavurumu niteliğindedir. Homo medyatografik/sinematografik insan tebellüğ eden olarak, aşikar bir şekilde gözümüze sokulan görüntülerin körü haline gelmektedir (Laustsen ve Diken, 2021: 29). Körleşme; reklamlarda kullanılan imge, sembol, efsane ve mitlerin hedef kitleye uygun olarak hazırlanması ve çekicilik üretmesi ile eş zamanlı olarak gerçekleşir (Sığırcı, 2016: 118; Berger J., 2020: 131). Başka bir şeyin yerine duran gösterge, yalanın doğru postuyla sunulmasıdır (Gottdiener, 2005: 15).

İnternet teknolojisinin örümcek ağı gibi sardığı dünyamızda kitle iletişim araçları uzakları yakın etmekte ve insan psikolojisinin hudutlarını genişletmektedir. Bu genişlemeyi medeniyet tasavvuru olarak düşündüğümüzde görece ideal bir insanın yaratılması gibi bir kabul ortaya çıkar. İnsan zihninin hudutları bu geniş enformasyon ağı içinde genişledikçe okyanus ortasında yolunu kaybetmiş bir gemi gibi rüzgarın yönüne göre hareket etmek zorunda kalmakta ve bu rüzgarlar genelde medeniyet tasavvuru dediğimiz tek tipleştirici etkinin yönü belli olmayan dinamikleri ile özdeşleşmektedir. Rotasızlık, bulanıklık ve belirsizlik; kendimizden emin olmadığımız ve “çoğulcu kayıtsızlık” olarak adlandırılan bir durumun içine bizi sürükler ve bu durumda genelde üst mercilerin yaptıkları bizim yönlendiricimiz olur (Cialdini, 2012: 178). Tek tuşla dünyanın her tarafına erişim uzakları yakın etmekte ancak uzaktakinin idealize edilmiş baskınlığı yakın/yerel olandan uzaklaşmaya yol açmaktadır. İdealize edilmiş modernite enformasyonu toplumsal gelişimin ön şartı olmakla beraber, yerel bir kültürün yıkımına da yol açabilmektedir. Kapitalist egemenlik olarak tanımlanan bu sistem bireysellelikle evrensellik arasındaki ilişkiyi yukarıdan belirleyen bir yönetim biçimidir (Negri ve Hardt, 2001: 105).

Medyanın en önemli özelliklerinden birisi insana kendine has ve kendi ahlaki kuralları ile belirlediği bir sanal ortam yaratmış olmasıdır. Toplum kuralları insanlara hareket serbestisi tanımamaktadır. Ancak internet ortamı kişilerin kendi özel alanlarını yarattıkları bir ortam olduğu için kişiler burada toplumsal kuralları çok da fazla önemsemmezler. Özel şifre ile girilen bu sanal alem; beğen, yorum yap, paylaş gibi unsurlarla kişinin iç alemini dışarıya vurmasını sağlamaktadır. Televizyonun insanlarda hayranlık uyandıran etkisi kişisel medya hesapları vesilesiyle bireye kendi televizyonunda oynayan bir aktör rolü vermektedir. Ancak birey kendi rolünü medya üzerinde oynarken medya vasıtasıyla yayılan viral haberler bireyi başka bir rolün içerisine sokmaktadır. Birey kendi öz iradesi ile düşündüğünü sansa da medyatik her unsur egemen olanın determinasyonu insanlara aktarır ve zamanla özgür düşünce sanılan şey

iktidarın reklam panosu haline gelir (From, 2006: 52). İşte politik belirlenim de burada başlamaktadır.

İnsanlar özellikle de dünya görüşleri hakkında yapılan haberlere ve yorumlara çok fazla dikkat ederler. Dolayısıyla bu haberler medyatik ortamda insanı mobilize etmektedir. İnanılabilir yalanların karmaşık gerçeklerin yerini aldığı (Myers, 2017: 248) medyada duygulara hitap eden bu paylaşımlar ortak paylaşımlar haline gelerek sanal bir kitle yaratır. Sanal kitle duygulara hitap eden ve ‘ahlaki/moral panik’ yaratan sansasyonel haberlerin etkisi altında politik bir bilinç/bilinçsizlik edinir (Budak, 2017: 24). Bu kitle kendi bilgi ve paylaşımlarını beğen, yorum yap ve paylaş butonları ile üst noktalara çıkarmaya çalışır. Karşıt görüş ve paylaşımlar ise aynen bu yolla cezalandırılıp ötelenmeye çalışılır. Dolayısıyla gerçek hayatta çoğu zaman karşılıklı saygıya dayanan ideolojik çatışmalar, sanal ortamda daha radikal bir çizgiye çekilerek dostluk ve ilişkileri “arkadaşlıktan çıkar” gibi bir butonla tamamen silebilmektedir. Takipleşmenin bırakılması bu anlamda karşılıklı dostluğun da yok edilmesi anlamına gelmektedir.

Fütursuzca yayınlanan fotoğraf, bilgi, haber ve videolar; anlık yüzleşmelerin yerini uzun vadeli bir çatışmaya ya da uzlaşmaya bırakabilmekte ve zamanla politik özgürlükten yoksunlaşmamıza yol açabilmektedir (Berger J. , 2015: 52). Medyanın bu denli insan üzerinde etkili olduğu durumda siyasetçilerin bu alanı etkili kullanmaması düşünülemez. Öyle ki seçimi kazanmak ya da kaybetmek iyi reklam yapmakla ilgi hale gelmiştir. Seçim zamanları ortaya popülist reklamların çıkması, siyasetçilerin fakir evlerinde bağdaş kurarak yer sofrasında yemek yemesi, veya yaşlı kadınların ellerinin öpülmesi, halka biz sizdeniz mesajının reklamlarda imlenmesi olarak düşünebiliriz. Siyasetçilerin bu noktada kullandığı birçok yöntem vardır. Aşağıda bu yöntemler detaylıca anlatılacaktır.

2.3. Propaganda

Dünya var olduğundan beri insanlar bir şeyler için ikna edilmeye çalışılıyor. Peygamberler Tanrının varlığını, esnaflar kendi mallarının daha iyi olduğunu, yöneticiler güçlü olduklarını, sevgililer aşık olduklarını karşılardakine kabul ettirmeye çalışır. İkna etmek bir yöntemdir ve doğru yol izlenmediğinde etkisi olmaz. Özellikle de güç kullanarak ikna etmek tarihin hiçbir döneminde başarılı olamamıştır (Rand, 2021: 56). Başarılı bir ikna teorisi oluşturmak isteyen Aristoteles, Retorik adlı kitabında; zorlamayla yapılan şeyin ruha acı vereceğini ve insanların kendi çıkarları doğrultusunda ikna olabileceğini söylemiştir (Aristoteles, 2019: 40). Retorik, ikna etmek için alegorileri dilin zenginliği ve zekânın kuvvetiyle etkin kullanmaktır (Foucault, 2020: 24). Bir başka kavram olan belagat ise etkili

konuşma yöntemi ile karşımızdakini bizim istediğimiz şekilde düşünmeye yönlendirmek olarak tanımlanır (Schopenhauer, 2014: 45). Retorik ve belagat daha çok hakikati felsefi akıl yürütmelerle bulmaya çalışmak için kullanılırken günümüzde var olan imaj ve sembollerle yapılan iletişim tarzı –ki buna propaganda denilmektedir- daha çok kitleleri yönlendirmek için kullanılmaktadır. Başka bir deyişle zamanın değişen şartlarına göre oluşan yeni devlet ve teknolojinin doğuşu propaganda faaliyetlerine de yeni bir boyut kazandırmıştır (Lewis, 2008: 129).

Propaganda kelimesi en genel tanımıyla: Bir propagandist tarafından kamu desteğini alabilmek için; doktrin, ilke, plan ve eylemlerin sistematik bir şekilde geliştirilmesi ve uygulanmasıdır (Bernays, 2005: 21; Özsoy, 1998: 6; Domenach, 2003: 17). Geliştirilen ve uygulanan propaganda ikna sürecini etkin bir şekilde tamamlayabilmek için hedef kitlenin etkilenebileceği noktalara odaklanır. Nitekim Joseph Goebbels gibi önemli bir propagandistten danışmanlık alan Hitler; propagandanın kalbe giden yol bulma sanatı olduğunu ve popüler, anlaşılır, manevi etkisi büyük ve içgüdüleri ile hareket eden kitlelerin psikolojik bakımdan benimseyebileceği bir tarzda yapılması gerektiğini söylemiştir (Hitler, 2001: 172-73). Gerçekten de başarılı bir propaganda travmatik bireysel mitler ve bayrak, marş, şehit gibi vatan mitlerini harekete geçirebilecek şekilde oluşturulur (Harari, 2018: 272). Boş bir kağıdın karalanıp silinmesi gibi insan zihni de günümüzde enformasyon propagandaları ile moda ve günün şartlarına uygun bir şekilde yönlendirilebilmektedir. Bir propagandaya bir saat gibi kısa bir süre bile inanılsa o propaganda görevini tamamlamış demektir (Phillips, 2017: 75). Victor Hugo'nun söylediği gibi ikna en gerçek zaferdir ve propaganda çoğu zaman bunu başarır ve özellikle de endüstriyel ürünlerin ve politik düşüncelerin satımında etkili olur.

Bir düşüncenin toplumsal alanda siyasi gerçekliğe dönüşümü sadece yukarıdan bir gücün belirleme çalışmalarıyla olmaz, aynı zamanda toplumsal alanda yeşerecek bir damarın da bulunması gerekir (Uslu, 2021: 21). Yani hem toplumun aşılacak düşünceye açık olması hem de propagandanın toplumun psikolojisine göre belirlenmesi gerekir. Toplumun direk karşı duracağı formlar yerine, tabu ve kalıpları yavaş yavaş kırmaya çalışan reklam faaliyetleri gerçekleştirilir. Reklamverenler Derneği'nin: "Reklamlar Değişir, Toplum Değişir" mottosu ile kalıplaşmış toplumsal cinsiyet rollerini yıkmayı hedeflemesi, biz size reklamlarla istediğimizi yaparız demenin başka bir yoludur. Her gün reklamların bize eksikliğimizi göstererek tamamlama yöntemi ile mutluluk sırrı vermesinin nedeni de budur (Silier, 2011: 171). Propaganda aslında insanların psikolojileri ile oynamak demektir. Bunu

yapmak için ilk önce güvenilir bir iletişimci görünümü verilir. Güvenilir değilse güvenilirlik imal edilir. Toplumun üstünde ancak toplumdaki farksız bir büyük birader imajı oluşturulur. Büyük birader söz veren ve sözünü tutan birisi olarak gösterilir. Topluma korku, suçluluk gibi menfi hisler verilir ve ardından büyük birader mutluluk getiren ve korkuyu kaldıran kişi olarak lanse edilir. Liderin mitsel gizemli etkisi tesirli kelimeler ile sunulur. Toplumda yaratılan gerçek psikolojisi tuzak yem, tek taraflı pohpohlama yerine çift taraflı tartışma, tekrar gibi yollarla rasyonelleştirilmeye çalışılır (Pratkanis ve Aronson, 2008).

İnsanın ruhunu ve aklını bertaraf etmeyi amaç edinen propaganda ne düşünmemiz gerektiğini bize dikta eder ve bunu günümüzde medya vasıtası ile geniş kitlelere yayarak gerçekleştirir (Özdağ, 2015: 26). Kamuoyu oluşturarak gerçekleştirdiği (Russel, 2019: 159) bu durum insanların medyaya bakışı ile yakından ilgilidir. Örneğin geçmişte doğru bilginin kaynağı olarak görülen televizyon zamanla insanların temel referans kaynağı haline gelmiştir. Öyle ki televizyonun ya da radyonun kaynak olarak gösterilmediği haberler toplum tarafından çok da kabul edilir durumda değildir. Televizyonun üst referans olarak görülmesi televizyondan gelen her türlü etkiye insanların sorgusuz sualsiz maruz kalması demektir. Propaganda, televizyonun ve günümüzde bütün medya organlarının toplumda bıraktığı etkiyi etraflıca hesap edenlerin ustaca kullandığı bir yöntem olarak karşımıza çıkmaktadır. Propagandistler tarafından kuşatılan insan psikolojisi televizyondan akıllı telefonlara uzanan bu sanal ortamda kendisini pazarlayan yeni bir propagandist ağ oluşturmuştur. Bu ağ bütün yönleriyle insan psikolojisini perdeleyecek şekilde kuşatmıştır.

İnsanların medya ile olan ilişkisi ve özellikle de medyanın insanları etkileyebilme gücü siyasetçilerin kendi isteklerini topluma propaganda vasıtası ile aktarmalarına yol açmıştır. Propagandaya maruz kalan kişiler medyanın onlara sunduğu seçenekler sınırında aktiflik kazanmaktadır ve hatta siyasetçilerin bilinçsiz propagandistleri olur. Propagandanın bu etkisi bireylerin psikolojilerini siyasetçilerin istediği şekilde bir politikleşmeye maruz bırakır. Propagandadan etkilenmemekte bireylerin politik bilincine bağlıdır.

2.4. Manipülasyon ile Algı Yönetimi

İnsan algısı, duyular aracılığıyla oluşur. Duyular anlamsız bilgi parçacıkları olarak dışsal uyarıcılar tarafından harekete geçirilir. Dil, alfabe, yaş, eğitim, yaşanılan yer, cinsiyet, kültür yapısı, diyalog, konu, meslek, fizyolojik duyum yetisi, ekonomik durum, ortam, ısı derecesi, kültür, iletişim aracının türü, metabolizmik reaksiyon, sağlık durumu, inanç ve değerler; kümülatif olarak algının oluşmasındaki önemli etmenlerdir. Bir başka deyişle dışsal

uyarıcılar insan algısında farklı opsiyonlarda bireylerin davranışlarını etkileyebilmektedir(Fidan, 2015, s. 17-24). Algı, dış uyaranların insan beyninde oluşturduğu desen ve görüntüler deneyimidir. Dolayısıyla algıları reel dünyanın kişisel yorumları olarak görebiliriz.

Dışsal uyarıcıların dışında insan algısını doğrudan etkilemeyen ancak dolaylı olarak pekiştiren, değiştiren ya da çarpıtıcı bilinçdışı mesajlar bulunmaktadır. James Vicary, 1950’li yıllarda hiçbir şeyden habersiz olan izleyicileri, filmin her beş saniyesinde bir, milisaniyenin üçte biri süreyle; “Mısır Ye, Kola İç” mesajlarını ekrana yansıtarak bir deneye tabi tutmuştur. Vicary’in iddiasına göre kola satışlarında %18, mısır satışlarında ise %58 oranında bir artış gerçekleşmiştir(Yolcu, 2005, s. 205). Bu deneyle de ortaya konulduğu gibi bilinçdışı mesajlar algı kurulumunda en az dış etkenler gibi önemli bir yere sahiptir.

Modern dünya iletişim sistemleri aracılığıyla hem görsel hem de işitsel imgelerle doludur. İnsanlar günlük hayatlarında her an bu imgelere maruz kalmaktadır. İmgeler aynı zamanda birer göstergedir. Göstergeler hem doğrudan hem de ima yolu ile duyuları harekete geçirecek manalı mesajlar içerir. Örneğin ısırılmış bir elma nesne olarak bir gösterge ve gösteren, gösterilen ise Hz. Adem ile Hz. Havva’nın yasak elma hikayesi olabilir(Albayrak, 2020, s. 135). Hem imgeler aracılığıyla yüklenen anlamlar hem de dış uyarıcılar birer ikna edici baskılar olarak insan psikolojisini etkileyebilmektedir.

İnsanların algısına bu denli etki edecek bir sosyal ortamın politik amaçlar için kullanılmaması söz konusu değildir. Özellikle seçim dönemlerinde bakılan her yerde parti propagandaları görülmekte ve açılan her kanalda seçim konuşmaları işitilmektedir. Duyulan ve görülen imgelerin insanlardaki algı kurulumuna olan etkisi hesaba katılırsa politik her unsurun ikna edici ve manipülatif amaçlar için kullanıldığı sonucuna varılır. Bu noktada karşımıza politik manipülasyon kavramı çıkmaktadır. Robert Dahl’in iktidar tanımına göre: “A, B’ye B’nin başka türlü yapmayacağı bir şeyi yaptırabileceği ölçüde B üzerinde güce sahiptir.”(Dahl, 1957, s. 202). Politik manipülasyon da bir güçtür ve insana başlangıçta yapmak istemediği bir şeyi yaptırmaya çalışır(Noggle, 2021, s. 5). Manipüle sürecinde kişiler dışsal bir zorlama hissetmez ve kendi kararını kendi verir, davranışını kendisi seçmiş gibi görünür.

Politik manipülasyonun imleyeni genelde politik doktrinler, mitler ve propagandalardır. Horkheimer’a göre akıl ne kadar güçten düşer ise siyasi ideolojik manipülasyonlar o kadar etkili olur(Horkheimer, Akıl Tutulması, 1998, s. 70). Akıl güçten

düştükçe duygular ön plana çıkmakta ve böylece politik psikoloji oluşturmanın en etkin yolu da bu duyguları harekete geçirecek mitler ve doktrinlerin yaratılması olmaktadır. Duyguların ön planda olduğu siyasi atmosferlerde seçmek dışındaki bütün politik tavırlar yönetici manipülatif elit kesimin eline bırakılır(Bookchin, 2014, s. 349).

İktidarı ve gücü elinde bulundurmak isteyen yönetici elitler, kitleleri kendi amaçları doğrultusunda kullanmak için çeşitli teknikler kullanırlar. Bu noktada Schiller'e göre politik manipülasyon beş temel mitemden oluşur. Bunlardan ilki *bireysellik* ve *kişisel tercih* mitemdir. Bu mitemde kişisel tercih ve bireysel özgürlük özel mülkiyet anlayışı ile içkindir. İkinci mitem *yansızlık* mitemdir ve yöneticilerin şahsi çıkar peşinde olmayacağı ve kusurlardan münezzehe olacağı yönündedir. Üçüncü mitem insan doğasının değişmeyeceği ve beklenildiği şekilde hareket edeceği mitemdir. Dördüncü mitem sosyal çatışma kuramının olmadığı, toplumda sadece iyiler ile kötülerin var olduğu inancına dayanır. Beşinci mitem ise medya pluralizmidir. Bu miteme göre politikacı elitlerin bahsetmiş olduğu gerçekler yaşanan gerçeğin ta kendisiymiş gibi sunulur(Schiller, 2005, s. 24-27). Bu beş mitem genel olarak politik manipülatörlerin kullandığı ortak özelliklere sahiptir.

Yukarıda bahsedilen mitemlerinin yanında bir de politik manipülatörlerin kullanmış olduğu teknikler bulunmaktadır. George Simon'a(Simon, 2000, s. 79-92; Savcı, 2015, s. 111-114) göre bu yöntemler şunlardır:

- **Olumlu Pekiştirme:** Toplumun sempatisini kazanacak hareketlerin -övme, sürpriz çıkışlar, iltifat- yapılmasıdır.
- **Olumsuz Pekiştirme:** Hedef kitleye uygulanan tehdit, azar, suçluluk hissettirme, ezilmiş rolü yapma, ağlama gibi hareketlerdir.
- **Cezalandırma:** Hedef kitleye açıkça gözdağı verme ve mahrum bırakma olarak gerçekleşir.
- **Travmatik Yaklaşım:** Rakiplere karşı yapılan üstünlük göstergeleri ve sert çıkışlardır.

Bu yöntemlerle birlikte uygulanan birçok teknik bulunmaktadır. Bunlar:

- **Ego Okşama:** hedef kitlenin egolarına hitap eden politik hareketlerin yapılmasıdır.
- **Suçluluk Hissettirme:**
- **Reddetme:** Yöneltilen suçlamaları ve yapılan yanlışları devamlı reddetme.
- **Aptal Rolü Oynama:** Konuyla ilgileri yokmuş gibi davranma.

- **Provokasyon:** Tahrik ederek ve kışkırtarak uygulanır.
- **Kurban Rolü Oynama:** Duygusal sempati kazanmak için mazlum rolüne girilir.
- **Yalan Söyleme:** Oy kazandıracak gerçeklerin gizlenmesi ya da gerçek olmayanların gerçekmiş gibi söylenmesidir.
- **Rasyonalizasyon:** Sergilenen davranışların ve söylenen sözlerin rasyonel hareketlermiş gibi gösterilmesidir.
- **Duygusal Şantaj:** Saygınlığı bir güç olarak kullanmak ve kendilerinden başka çıkar yol olmadığını vurgulamak.
- **Seçici Dikkat ya da Dikkatsizlik:** Oy kazandıracak durumlara dikkat çekilmesi ve kaybettirecek olanların ise gizlenmesidir.
- **Kaçamak Cevaplar:** Yöneltilen soruların ortaya çıkaracağı gerçekleri bertaraf etmek için yapılır.
- **Baştan Çıkarma:** Taraftarlarını gerçekleri görmekten uzaklaştırma ve hipnoz etmedir.

Tüm bu yöntem ve teknikler politik manipülasyonun gerçekleşmesi ve seçmenlerin politik psikolojilerini belirlemek için yapılmaktadır. Her siyasi oluşum bu teknikleri etkin bir şekilde kullanmaya çalışır.

2.5. Politik Psikolojik Belirleme Aracı Olarak Diplomasi

Küreselleşmenin etkisiyle modern ulus devletler her bakımdan birbirleriyle iletişim ve etkileşim içerisindeyler. Bu etkileşim ve iletişim sayesinde uluslar arası ilişkilerin yapısı belirlenir. Klasik anlamda devlet ilişkileri rasyonel hesaplar ve güç temelli davranış biçimlerini gerektirmekte iken zamanla bu yaklaşımın yerini devlet dışı aktörlerin karar almasında etkili olan yaklaşım almıştır(Sarıbay, Dış Politika Kararlarını Belirlemede Psikolojik Etkiler ve Türkiye, 2001, s. 535). Bu devlet dışı aktörler toplumda ve devlet yöneticilerinde psikolojik etkiler bırakır. Devlet dışı aktörlerin farklı toplumları etkilemesi ve onlar üzerinde kalıcı psikolojik etkiler bırakmaya çalışması diplomasi olarak tanımlanabilir. Diplomasi kavramının çeşitli tanımları bulunmakla beraber tüm tanımların dayandığı ortak özellikler; iletişim, ilişki, imaj ve ulusal çıkarlardır(Şaz, 2021, s. 153).

Diplomatik ilişkiler sıcak savaşlar sonrası güç dengesi oluşturabilmek ve kalıcı bir barış ortamı oluşturmak için kurulur(Özdal & Karaca, 2015, s. 36). Ancak Kissenger'ın(2007, s. 625) söylediği gibi bugün dünyanın karşı karşıya olduğu problemler artık klasik uluslar arası güç dengesi oluşturmak için ya da askeri çözümler ile halledilemez. İletişim

teknolojileriyle beraber diplomasi anlayışı da paradigma değiştirmiş ve yeni küresel güç aktörleri bu yeni diplomaside etkili olmaya başlamıştır(Köksoy, 2015, s. 49). Örneğin Julian Assange tarafından kurulan Wikileaks internet sitesi, uluslar arası ilişkileri etkileyecek gizli 3 milyondan fazla belge yayınlarak diplomatik ilişkilerde yeni bir dönem başlatmıştır(Karaoğlu, 2011, s. 163). Bu yeni diplomasi anlayışı küresel güç aktörlerinin toplumlara uyguladığı bir psikolojik savaş olarak karşımıza çıkmaktadır.

Diplomasinin birçok farklı türü bulunur ancak özel bir türü olarak Kamu Diplomasisi kavramı toplumların psikolojilerini belirlemede daha etkindir. Bunun sebebi bu diplomatik faaliyetin kamuoyu oluşturmak neticesinde başka ulusların politik psikolojilerini belirlemektir. Kamu diplomasisi hakkında belirtilecek ortak hükümler ise şunlardır(Kamu Diplomasisi, 2018):

- Köklü ilişkilerin kurulması ve sürdürülmesini sağlar.
- Ulusların çıkarları söz konusudur.
- Hükümetler arası iletişimi sağlar ve koordine eder.
- Dış politikaya yön verir.
- Geleneksel diplomasi anlayışının dışındadır.
- Kültürler arası tanıtım ve diyalogu gerçekleştirir.
- Ülkelere imaj yaratır.
- Algılama ve psikoloji belirleme sanatıdır.
- Uluslararası ortamı şekillendirir.
- Fikirlerin dolaşımını sağlar.

Tüm bu bilgiler ışığında diplomasi; devletlerin diğer devletler ve uluslar üzerinde psikolojik algılar oluşturmak için, kitle iletişim kaynaklarını ve tekniklerini en etkili şekilde kullanıp, sosyo-kültürel, askeri, politik ve ekonomik yönden imaj yaratarak baskı ve fayda sağlama aracı olarak görülebilir(Şaz, 2021, s. 153).

2.6. Kapitalist Dünyanın Sonucu Olarak Politik Yabancılaşma

Politik yabancılaşma siyasete katılma ya da katılmama durumu olarak görülebilir. Her iki durumda da manipüle edilmiş bir siyasi bilinç söz konusudur.Daha önce de bahsetmiş olduğumuz politik psikoloji belirleme yöntemleri ile politize olmuş bireyler politik yabancılaşma kavramının hudutları dahilindedir. Siyasi yalanların politik gerçeklikler halini aldığı siyasi oluşumlarda politik yabancılaşma kaçınılmazdır. Öyle ki bu tarz oluşumlar kendi yok olmuş gerçekliklerini birinci sınıf bir direniş ölçüsünde sergilemek eğilimindedir. Popülist

oluşumların –gerçeklikle bağıntılı olarak ortaya çıkmış olanlar haricinde- birçoğu gerçekliği manipüle ederek politik bir yönelim oluşturmaya çalışırlar.

Politik yabancılaşmanın birçok sebebi bulunmaktadır. Özellikle bu oluşumları modern dünyanın dinamiklerinden bağımsız olarak düşünemeyiz. Hegel ve Marx'ın ortaya attığı yabancılaşma kavramı bizzat kapitalist toplumla ilgilidir. Kapitalist toplumlarda ömrünü sadece belli bir işe adanmış ya da adamak zorunda bırakılan insanların ufukları daralır ve bu daralma politik ve sosyal bilinçlerini de sınırlar(Mandel & Novack, 1975, s. 36). Politik yabancılaşma da bu tür bir yabancılaşmanın sonucudur. Ian Parker'a göre insanın yabancılaşmasına neden olan sermaye düzeni, insanlara eziyet etmekte ve güçsüzlük ve perişanlıklarını bireyler düzeyinde çözülmesi gereken bir şey olarak deneyimlemelerine neden olmaktadır(Parker, 2021, s. 42). Parker'ın bahsetmiş olduğu yabancılaşma şekli günümüzde popülist politik uygulamalar ile bireysel olmaktan çıkarak toplumsal bir karşı koymaya doğru evrilmiştir.

Çağımızda meydana gelen aşırı politik oluşumların birçok politik, etnik, sosyal ve ekonomik nedenleri bulunmaktadır. Yoksulluk, işsizlik, eğitimsizlik, siyasi baskı, refahın eşitsiz dağılımı, ayrımcılık gibi kapitalist dünyanın yapısından dolayı çıkan sorunlar bireylerde ve toplumlarda; psikolojik problemler, güvensizlik, isyan, depresyon, uyuşturucu bağımlılığı, etnik düşmanlık, politik fanatizm, hükümet ve siyaset karşıtı isyanlar, nefret grupları gibi birçok kötü denilebilecek etkilerde tezahür etmektedir(Kaczynskikaos, 2013). Bu durumun en temel sebebi ise Bauman'ın(2020, s. 84) deyimiyle yönetenler ile yönetilenler arasında büyüyen uçurumdur. Güçlerini çok uluslu şirketlere, bankalara ve diğer ulus ötesi güçlere borçlu hükümetler; toplumda var olan kaygıların, sefaletin ve gelecek korkusunun altında yatan gerçek nedenleri bilme yetisinden yoksundur. Bu nedenle toplumlar bir şeyleri düzeltmek için hem daha radikal bir şekilde politize olur hem de siyasete olan güvensizlikleri nedeniyle depolitize olarak tutum alır.

İdeolojik tutarsızlığa neden olan bu tip durumlar politik yabancılaşmanın nedenidir. Hem radikal politize olma hem de depolitize olma Bauderillard'in(2015) söylediği gibi büyümlü bir yabancılaşma olarak görülebilir. Politize olma da depolitize olma da bir edilgin olma durumudur. Edilgin olma durumu ise politik psikolojik belirlenime tabi tutulmak anlamına gelir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

BREXİT VE TRUMP POPÜLİZMİNİN POLİTİK PSİKOLOJİSİ

Çalışmanın bu bölümü büyük oranda birinci ve ikinci bölümlerin sentez analizi şeklindedir. Dolayısıyla her başlıkta bu iki bölüme atıflar yapılacaktır. Çalışmanın örnek konuları olarak Trump ve Brexit popülizmi her iki bölümde verilen bilgiler ışığında değerlendirilecektir. Hatırlatmak gerekirse birinci bölümde popülizmin tarihsel gelişimi ve kavramsal değeri ortaya konulmuş, kavrama ilişkin literatürde bulunan önemli üç tanım etraflıca anlatılmıştı. Buna ek olarak Trump ve Brexit popülizmi bütün yönleri ile ele alınmıştı. İkinci bölümde ise Politik Psikoloji disiplinin geniş bir tanımına yer verilerek; birey, kitle, kamuoyu, propaganda, manipülasyon, ikna, algı yönetimi ve diplomasi kavramları konuyla ilişkili olarak anlatılmıştı.

Bu bölümde Politik Psikoloji ile siyasi strateji/üslup olarak popülizmin ortak unsurları olan; kriz, lider, medya, parti, halk, elit, demokrasi gibi önemli kavramlar ele alınarak, popülist politik psikoloji oluşturmadaki etkilerine yer verilmiştir. Küreselleşmiş modern dünya her geçen gün krizler nedeniyle sarsılmaktadır. Bu sarsıntılar kriz dönemlerinde krizin nedenlerini açıklayan, ona karşı koyan politik oluşumların çıkmasına neden olmaktadır. Bu politik oluşumlar çeşitli nedenlerle halkı kendi taraflarına çekmeye çalışarak kendi beklentileri ve toplumun beklentilerini karşılamak isterler. Lider ve parti ekseninde birleşen bu siyasi oluşumlar ulusal sorunları kendi çıkarlarına angaje ederek halkı medya ve çeşitli yollar ile mobilize etmeye çalışmaktadır.

Amerika'da var olan elit-halk ayrımı, göçmen sorunu, yoksulluk, işsizlik, Birleşik Krallıkta AB şüpheliği, göçmen sorunu, işsiz kalma korkusu, halk-elit ayrımı gibi çeşitli sorunlar popülist yöneticiler ve partiler tarafından dillendirilerek büyük oranda bir taraftar toplamıştır. Öyle ki bu taraftarlar yapmış oldukları seçimler ile dönemin en önemli politik olayları olarak görülen Trump'ın Amerikan başkanı olarak seçilmesi ve Birleşik Krallığın AB'den ayrılması sonuçlarını doğurmuştur. Halkı bu denli aşırı uçlara yönlendiren dürtü nedir? Ne oldu da halk popülist politikalara yöneldi? Tüm bu sorular bu bölümde cevaplanmaya çalışılacaktır.

1.Küreselleşme ve Değişen Politik Psikoloji

Çağımız, oldukça hareketli siyasi oluşumların yükselişine tanıklık ediyor. Tıpkı Ned Ludd'u makine kırıcılığına iten etmenler gibi bu siyasi oluşumların altında da motive edici psikolojik dürtüler bulunmaktadır. Ned Ludd birçok insanı işinden eden makinelere karşı hıncını onları kırmakla çıkarmaya çalışmıştı (Gültekin, 2021: 8435). İnançları gereği Amişler de modern dünyanın kültürel ve teknolojik gelişmelerine kendilerini kapattılar (Öztürk, 2010: 58). Bu örneklerde iki önemli husus bulunmaktadır: Birincisi inançlarla belirlenen psikoloji savunmacı ve şüphecidir. İkincisi ise yeni inançlar toplumsal durumlardan doğabilir. Trump'ın Amerika başkanı seçilmesi, Birleşik Krallığın Avrupa Birliğinden ayrılması, Avrupa'da ve Latin Amerika'da milliyetçi düşüncelerin artış göstermesi gibi popülist hareketlerin ortaya çıkışı, bu hareketleri besleyen aksaklıkların varlığıyla ilgilidir. Dolayısıyla hem inançsal psikoloji hem de psikolojinin inanç haline getirildiği durumlarla karşı karşıyayız. Buna kısaca, popülist politik psikoloji adını verebiliriz.

İnançsal psikoloji ile anlatmak istenen şey kişilik ile gelen ve değişmesi oldukça zor olan kimlik yargularımıza göre oluşan psikolojidir. Daha önce de bahsedildiği gibi doğumdan başlayarak ilk gençlik yıllarımıza ve 20'li yaşlarımıza kadar büyük olasılıkla değişmesi zor olan kalıcı bir kimlik edinmiş oluruz (Çevik, 2011: 13). Psikolojinin inanç haline gelmesi ise antagonist (ana karakterin zıddı) olarak gittikçe kötüleşen şartların ontolojik bir sancıya dönüşmesidir. Marx, Arendt, Baudrillard gibi düşünürler varoluşu bu denli sancıya sokan modern dünyayı yeniden düşünmemizi istemişlerdir. Bu minvalde düşünüldüğünde popülist politik psikoloji hem inançların belirlediği hem de modern dünyanın topyekün olarak peyderpey uyguladığı sancılı varoluşun bir tezahürü olarak görülebilir.

Günümüzde mevcut popülist diskur aşırı sağcı ve muhafazakar ideolojiden ilham almaktadır. Farklı kıtalarda farklı görüngülerde bulunsa da özünde halkçı ve yerelci temalardan oluşur. Çağdaş popülizm retoriğini ulusal yeniden doğuş üzerinden çağrıştırır. Trump'ın "Amerika'yı yeniden büyük yapma" söylemi ile Birleşik Krallıkta "Kontrolü yeniden geri alma" sloganı; idealize edilmiş ulusal geçmişe yönelik nostaljik inancı ve çağın yarattığı sorunları imler. İmlenen söylemin altında insana gönderilen üstü örtük bir mesaj bulunur: Kötü giden duruma dur demek ve hak ettiğimiz yeri bulmak için köklerimizden yeniden bağlanmamız ve özümüze dönmemiz gereklidir. Gallner ve Schmitt'in belirttiği milliyetçi tutumların altında yatan; aidiyet, ortaklık, dayanışma, mutluluk, öfke ve gurur gibi duygusal psişik davranışlar, Anderson'un "Hayali cemaat" dediği halkı organize etmekte ve politik algılarını belirlemektedir (İslambay ve Cingöz-Ulu, 2016).

Milliyetçi duyguların beslediği aşırı sağ popülist yönelimlere örnek olarak verebileceğimiz Trump ve Brexit, popülist politik psikolojinin oluşturulmasında benzer özellikler sergilerler. Bu konuda kolektif narsizm kavramından faydalanmakta yarar vardır. Amerikan kolektif narsizmi ile Trump'ın başkan seçilmesi arasında, BK'daki kolektif narsizm ile Brexit yanlıları arasında paralel bir ilişki bulunmaktadır (Golec de Zavala, vd. 2021: 108). Trump ve Brexit yanlısı politikacılar toplumun kolektif narsist özelliklerini hem kendilerine taşımakta hem de onları yeniden ve yeniden mobilize etmektedir. Trump ve Brexit popülizminin psiko-politik analizini yapmadan evvel kolektif narsizmi artıran modern dünya ve küreselleşmeyi anlamakta fayda vardır. Bu nedenle aşağıda kısaca küreselleşme ve buna bağlı olarak da politik değişmeden bahsedilecektir.

Küreselleşme jeopolitik alanda doğmasına rağmen bu alanın sınırlarını fazlasıyla aşan ve iktisadi bir sistem olarak kapitalizmin dünyaya yayılması olarak görülebilir. Küreselleşme her şeyden önce sermaye birikimine engel oluşturan; siyasi, hukuki, ekonomik bütün sınırları aşma, delme ve yok etme sürecidir. Bu ağ mantığı yalın bir uluslar arası ekonomik ilişkiden çok daha fazla şey demektir. Mamafih küreselleşme peyderpey bir dönüşümü ifade eder (Adda, 2008: 9-11). Globalleşme olarak da adlandırılan bu durum ülkelerin birbirine çok boyutlu ilişkiler ağı ile bağlanmasını da ifade eder. Bu ilişkiler ağı birliksiz çokluklar inşa ederek bu çoklukları hâkim güçlerin varoluşsal planları içine dahil eder. Bu noktada küreselleşme hâkim güç olarak Giddens'a göre "Batılılaşma" ve "Amerikalılaşma" olarak görülür (2000a: 26).

Küreselleşmenin dinamikleri farklı mekanlarda neşvünema bulmaktadır. Arjun Appadurai'ye göre bu mekanlar; Etno-mekân, Tekno-mekân, Finans-mekân, Medya-mekân ve Fikri-mekândır (Appadurai, 2011: 285). Ali Yaşar Sarıbay'a göre Appadurai'nin mekansallaştırmasındaki etkileşimler topraksızlaşmayı ve beraberinde de sanallaşmayı getirmektedir (Sarıbay, 2000: 191). Gerçekten de tüm bu mekanların ilişkiye girdiği yeni bir siberalan mevcuttur. Gelgelelim ki bunların sonucunda bu mekânların kazanan ve kaybedenleri bulunmakta ayrıca buna bağlı olarak da yeni bir politik karşı gerçeklik doğmaktadır. Nitekim ilk popülist hareketlerden Rus Narodniki hareketi kapitalizmin geride bıraktıkları tarafından çıkarılmıştır.

Küreselleşme bir yandan dünyayı birbirine bağlarken diğer yandan da küreselleşmeye karşı duran bir yerelleşmenin önem kazanmasına yol açar. Yerelcilik "McDonaldcılaştırmaya" karşı bir tutum sergilemek ve Bauman'ın da bahsetmiş olduğu küreselleşmenin nedeni olarak ortaya çıkan küresel zenginler ve yerel fakirler

tabakalaşmasına karşı durmak olarak görülebilir (Bauman, 1999). Bu minvalde Appadurai'ın resmettiği mekânlarda oluşan politik psikolojiye entegre bir karşı politik psikoloji olan popülist politik psikoloji zuhur etmiştir. Bu durum kapitalizme bağlı gelişen küresel sistemin bir sonucu olarak görülebilir. Başka bir deyişle küreselleşmeyi yayan her mekân toplumlar arası iletişimin yaşandığı ve böylece bu ilişkiler vesilesiyle kendi kültürel menfi ve müspet özelliklerini fark ettiği bir sonuç doğurmuştur.

Ulusların başka uluslar ile olan ilişkisi kendi artı ve eksi yönlerini görerek politik psikolojilerini o yönde belirlemeye iter. Bireysel ve toplumsal değişimler de bu ilişkilerden kaynaklıdır. Bizdeki iyi ile ötekiindeki kötü ayrımı da buradan çıkar. Yerel kültüre bağlılığın yanında başka kültürlerde var olan ve iyi olarak addedilen özellikler toplumsal değişimin gerçekleşmesi için ideal haline gelebilir. Nitekim günümüzde Batı olarak adlandırılan toplumların dünya yaşamını kolaylaştıran icatları ve moral yapıları başka toplumların ideali haline gelmiştir. Toplumların kendi kültürel artılarını bilmeleri ya da modern dünyanın negatif yönlerini görmeleri ise milli ve yerli bir düşüncenin gelişmesi ile sonuçlanır.

Küresel etkileşimin toplumlar açısından artıları ve eksileri bulunmaktadır. Artıları toplumların kendilerini geliştirmeleri için gerekli enformasyona ulaşabilmeleri iken eksileri ise kültürel ve inançsal yozlaşmanın artmasıdır. Her değişim sancılı bir süreç içerir. Geçmişten gelen kültürel uygarlığın yerini idealize edilmiş tek tipleşme alınca sancılı süreç yerini çatışmalara bırakır. Tüm bunların yanında bir de tekelci bir küresel dünya anlayışı mevcuttur ve bu anlayış tek tip bir kültürün dayatmasını yapmaktadır. Dünyanın her tarafında insanlar sabah sekiz ile akşam altı arasına sıkıştırılan bir çalışma hayatı içine sürüklenmiştir. Üretim geleneksel anlamını endüstriyel olana bırakmıştır. Modern dünya olarak adlandırdığımız bu küresel köyde tüm yaşantılar benzer özellikler sergilemektedir. Dolayısıyla tüm toplumların politik psikolojileri de yine bu tekelci küresel dünyanın belirlediği şekilde gerçekleşmektedir.

Tekelci küresel öncülerin determine ettiği politik psikolojinin aksine popülizm daha yerelci ve modern dünyanın dinamiklerine karşı koyar bir şekilde politik psikoloji oluşturmaya çalışır. Popülizmde küresel öncülerin karşılığı elitler, elitlerin geride bıraktıkları ise sıradan halk olarak anlaşılır. Bu ayrımın ortaya çıkması ise hem ekonomik olarak hem de kültürel olarak halktan farklılaşan kesimlerin varlığıdır.

Trump'ın toplumu mobilize etmek için kullandığı doneler de bu ayrıma dayanmaktadır. Brexit ise daha çok yerelci bir tavır takınır ve kendini AB'den soyutlamaya

çalışır. Çünkü AB ekonomik külfet olmakla beraber AB ülkelerinden gelen işsizler işlerini ellerinden almaktadırlar.

Küreselleşen dünyadaki bu değişimlerin popülist bir görüngüyle politik bir yansı oluşturması toplumları harekete geçiren ve onların politik psikolojisini oluşturan unsurların neler oldukları sorusuna bizi götürmektedir. Bu nedenle aşağıda bu unsurlardan bahsedilecektir.

2. Popülist Politik Psikolojinin Unsurları

Popülizm bir politik strateji ya da üslup olarak hedef kitlesinin politik psikolojisini belirlemek amacıyla. Her siyasi hareket gibi popülist hareketler de kendi taraftarını toplamak ve güçlenmek niyetindedir. Halkı yanına çekmek isteyen siyasi hareketler genelde halkın psikolojisine göre hareket etmeye özen gösterirler. Radikal siyasi tutumlar ise daha çok ideolojik gerçekliğin tutarlılığı ölçüsünde halka ulaşır ve taraftar bulurlar. Popülizm hem radikal hem de iktidar istenci olan bir siyasi tutumdur. Örneğin Trump, seçim kazanmak için popülist söylemleri halkı harekete geçirecek şekilde kullanmıştır.

Politik psikoloji disiplininin başat unsurları olan ve toplumun psikolojisini etkin bir şekilde belirleyen lider, medya, toplumsal ve ekonomik krizler ve halk kavramları popülizmin de kullandığı kavramlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Başka bir deyişle vatandaşı duygusal olarak etkileyen ve politik psikolojisini belirleyen her unsur popülizmin etkin olarak kullandığı unsurlardır. Aşağıda bu unsurlar Trump ve Brexit örnekleri üzerinden analiz edilecektir.

2.1. Kriz

Düşmek ile düşünmek ve düşünmemek arasında tetikleyici bir bağ bulunur. Düştüğümüzde genellikle bir taraflarımız acır ve bunun sonucunda neden düştüğümüzü bulmaya ve onu bertaraf etmeye çalışırız. Diğer bir taraftan da acıdan kaynaklanan kızgınlık, bizi düşüren nesneye karşı anlık bir tepki olarak yönelir. Öyle ki kendi dikkatsizliğimiz yüzünden bile düşsek kendi kendimize sitem ederiz. Dolayısıyla düşmek insanlarda iki tür psikolojik etki bırakır; Birincisi düşmeye bağlı gelişen düşünme ve düşüren olgulardan uzaklaşma, ikincisi ise kızgınlığa bağlı olarak gelişen ve çoğunlukla düşünmeden yapılan anlık tepkilerdir. Böyle durumlarda acıdan kaynaklanan kızgınlık düşmenin sebebi olarak çevresel etmenlere yönelir ve psikoloji *yanlı yükleme* yaparak sonraki davranışlarında kendi haklılığına inanmaya zemin oluşturur (Güler, 2010: 362). Bireyin çevresini suçlayan tavrına

bir de olaya şahit olan ve çevreyi hatalı bulan başka birileri daha eklenirse bu durum düşen kişinin düşüncelerini daha da fazla pekiştirecektir.

Düşme senaryosunda düşmeden önce ile düştükten sonrasını Daniel Bar-Tal ve Tamir Magal'ın kalıcı bağlam ve geçiş bağlamı kavramsallaştırması üzerinden tekrar ele alalım. Kalıcı bağlam; inançlar, kurumlar, ihtiyaçlar, davranış ve moral kurallar, kültür ve sosyal yapı gibi nispeten istikrarlı öğelerden oluşmaktadır. Buna karşılık, tanım gereği geçiş bağlamı, toplum üyelerinin görüşleri üzerinde etkili olan ani büyük olaylar, süreçler ve/veya belirli önemli bilgilerle sınırlıdır (Bar-Tal ve Magal, 2021: 44). Kalıcı bağlamlar bireylerin hayata bakış açılarını önemli oranda etkilemektedir. Bir bakıma bireyi ayakta tutan ve düşmesine engel olan dayanaklardır. Bu dayanakların bir şekilde zarar görmesi ile gerçekleşen durumlar düşme ile eşdeğerdir ve acıya bağlı kızgınlığın yarattığı tepkiselliği barındırır.

Düşünsel çerçeveyi bu şekilde kurduktan sonra kendi konumuza dönebiliriz: Artan popülizm ve kriz. Yapılan bir çalışmaya göre insanlar kendi çevrelerinde oluşan olumsuz durumlara karşı daha duyarlı olmaktadır. Bu yakın olan kriz algısının dolaysızlığının ve gücünün göstergesi olarak görülür. Kriz kavramı kişisel coğrafyayla içkindir ve örnek vermek gerekirse başka bir yere düşen jetin etkisi mahallemize düşen jetin etkisinden daha fazla değildir (Psychologica Science, 2010). Her şeyden evvel söylemek gerekir ki değişen şartlara bağlı olarak insan psikolojisi de değişmektedir. 20. ve 21. yy. insan dimağını zorlayacak şekilde yeni ve önemli icatlara ev sahipliği yaptı. Her icat insanı idealize edilen yeniliklere doğru itti. Müreffeh bir hayat ve beraberinde hedonist bir yaşam insanlığın en büyük kalıcı bağlamı haline geldi. Ancak sistem beraberinde insanın kalıcı bağlamına zarar verecek geçici bağlamlar da getirdi. Savaş, insan göçü, yabancılaşma, küresel kriz, ekonomik kriz, iklim krizi, küresel salgın gibi düzene atılan çelmeler, toplumun belli kesimlerinin değer ve ihtiyaçlarını büyük ölçüde baltalayarak düzene olan güvenlerini sarsmıştır. Yaşamın, toprağın, refahın, statünün bu olası zincirleme kaybı toplumun politik psikolojisini büyük oranda değiştirmiştir. Tüm bunların sonucu olarak da tüm dünyada otoriter parti ve liderlerin yükselmekte olduğunu görmekteyiz (Bar-Tal ve Magal, 2021: 48).

Her ne kadar Bauman ve Bordoni (2018: 26) popülizmi kitlelerin oyalanması için medya tarafından abartılan trajikomik bir opera draması olarak görse de dünya siyasetini etkileyen önemli popülist varyasyonların yükselmesine tanıklık ediyoruz. Bu yükselmenin kaynağını tek bir şeye bağlayamayız ancak yanlış giden ya da yanlış gittiğini düşündüğümüz bir şeylerin olduğu kesindir. Gerek demokrasinin patolojik bir yanı gerekse modernleşmenin kaybedenlerine atıf yapılıyor olsun; popülizm açıklamalarının çoğu dolaylı olarak krizlere

dayanır. 2008 küresel ekonomik kriz, Suriye savaşı, halk hareketleri gibi çeşitli marjinal olaylar beraberinde terör, mülteci, işsizlik vb. korkuların toplumlarda zuhur etmesine neden olmuştur. Bu çalışmanın da esas konusunu teşkil eden Trump ve Brexit çeşitli sorunların dışavurumu olarak ortaya çıkmıştır.

Daha önce Brexit ve Trump popülizmini detaylıca anlatıldığı için bu kısımda bu iki popülist tezahürün kriz algısı üzerinden nasıl popülist politik psikoloji oluşturduğuna değinilecektir. Krizler toplumların narsistik yaralanmalarına sebep olmaktadır. İnsan psikolojisi bu tür yaralanmalarda rijit psikolojik sınırlar çizmekte, ruhsal gerilemenin yarattığı etkiye bağlı olarak içsel ve dışsal psikolojik savunma mekanizmaları geliştirmektedir. Toplum bir organizma olarak gerileme dönemlerinde içsel olarak hızlı özdeşim kurmakta ve dışsal olarak da bir düşman aramaktadır. Böyle toplumlarda ötekileşme ve yabancılaşma artış göstermektedir (İlhan, 2011: 53). Türk politik psikolog Abdulkadir Çevik'e göre kriz dönemlerinde yaşanan regresyon çocuk döneminin bağımlılık isteklerini uyarır. Ayrıca böyle dönemlerde geniş grup üyeleri kendilerini idare etmekte güçlük çeker. Bu nedenle özdeşimlerini kendilerini tekrardan kurtaracak güçlü bir lider üzerinden kurmaktadır (Çevik ve Ceyhun, 2011: 38).

İngiltere'nin AB ile geçmişten gelen kırılgan ilişkileri 2008 kriz sonrası yaşanan gelişmelerle tekrardan zuhur etmiştir. Özellikle Yunanistan'ın borç yükünün AB ülkelerine bölünmesi AB'nin Birleşik Krallık için bir yük olduğu fikrini doğurmuştur. Ayrıca göçmen dalgalarının yaşanması işsizlik riskinin artırmış ve toplumun korkularını tetiklemiştir. Tüm bunlar beraberinde AB'den ayrılma düşüncesini ortaya çıkararak popülist liderleri bir çözüm noktası haline getirmiştir. Popülizm halkçı tutumunu insanların kriz korkuları üzerinden oluşturarak yaşamış oldukları travmaları seçilmiş zaferlere dönüştürmektedir. Brexit yanlıları travmalarına sebep olarak düşündüğü AB'yi ötekileştirmekte ve ona karşı olan liderle de özdeşim kurmaktadır. Aynı durum Trump'ın başkan olarak seçilmesinde de söz konusudur. Zaten neoliberal ekonomik krizin etkisinde kalan Amerikan toplumu Trump'ın ustaca kullandığı demagojik siyasi söylemleri ile mobilize olmuştur. Trump'ın kullanmış olduğu dil krizleri ve onu yaratanları ötekileştirme ve yok etme üzerinedir. Halkın kızgınlığını siyasi yönteminde aktif olarak kullanan Trump toplumun psikolojik bağımlılık isteğine cevap vermektedir.

Özetlemek gerekirse hem Trump popülizmi hem de Brexit kriz söylemleri ile halkın bilinç düzeylerini belirlemekte hem de onların duygu dünyalarını kalıcı bağlamsal değerlerin etkisiyle yönlendirmektedir.

2.2.Lider: Politik Psikolojiden Politik Psikoloji Oluşturmaya

Politik psikoloji disiplininin çalıştığı en yaygın konulardan birisi yöneticiler ile yönetilenler arasındaki ilişkidir. Konuyu önemli kılan etmen yöneticinin yönetilenler üzerinde, yönetilenlerin de yöneticiler üzerinde yaratmış olduğu psikolojik etkidir. Yönetici lider ile takipçileri arasında duyguların temsil edilmesine yarayan bir temsil ilişkisi bulunur. Yönetici lider, takipçilerinin sivri yüzü olarak onların duygularının siyasal alanda boy göstericisidir. Bu nedenle yönetici lider ile yönetilenler arasındaki temsil ilişkisi metafiziksel bir bağ ilişkisidir. Bu bağın altında yatan birçok dinamik neden bulunmaktadır. Bu nedenlere değinmeden evvel bu ilişkinin bağlamının ne olduğuna bakmak gerekir.

Son birkaç on yıl, farklı ülkelerde, çağımızın dramatik değişimlerini imleyen ve zamanın ruhuna hitap eden otoriter lider ve partilerin yükselişine tanık olundu. Bu yeni otoriter eğilimler çoğu zaman bir meydan okuma niteliğinde beliriyor. Daniel Bar-Tal ve Tamir Magal'a(2021) göre bu otoriterlik şu temalar üzerinde yükselmektedir: *Anti-demokratik yapısal tema*: hukuka meydan okuma, düzen karşıtlığı. *Anti-demokratik değerler teması*: İnsan haklarını ihlal ve güç kullanma. *Çoğulculuk karşıtı tema*: Muhalefeti kışkırtma, vatanseverliği tekelleştirme ve medyayı baskı altına alma. *Ayrımcı tema*: Irkçı, şovenist, cinsiyetçi, göç karşıtı. *Tehdit edici temalar*: Korku söylemi yaratmak, dış tehdit vurgusu ve zenofobik tavırlar. *Yapısal olmayan toplumsal temalar*: Elitleri, eski hükümetleri ve ekonomik kodamanları suçlamak. *Kişisel çıkar temaları*: Liyakatsizlik ve lider hayranlığı. Tüm bu temalar otoriter yönetimlerin ortak özelliğidir.

Lider ve takipçileri arasındaki ilişkinin bağlamı; neoliberalizm, terör, kriz, küreselleşme, toplumsal çatışma ve kutuplaşma, göçmen dalgaları ve son olarak da COVID-19 Pandemisi gibi büyük olaylar ve süreçlerin etkisinde kalan bireylerin yaşamış olduğu güçlü psikolojik şokların yaratmış olduğu değişimdir. Bu bağlam Braungart Tipolojisinde: B (Birey) → P (Politika) yani politikanın bireysel kökenleri, T (Toplum) → P (Politika) yani politikanın toplumsal kökenleri ve B (Birey) → T (Toplum) → P (Politika), (P→T, P→B, P→T→B) yani politikanın yapısı ve politik süreç maddelerine denk düşmektedir. Hülasa bireyden ve toplumdaki politik sürece ve politik süreçten toplum ve bireye doğru psikolojik etkiler yaratan bir süreç bulunmaktadır.

Terörizm, 2008 ekonomik krizi, göç dalgaları, sosyal medya ve yalan haber gibi birçok tehdit hayatın normal akışını bozar ve insan psikolojisine doğrudan etki eden sonuçlar yaratır. Hayal kırıklığı, stres, yabancılaşma, siyasete güvensizlik, korku, öfke, hırs, çaresizlik,

umutsuzluk, düşmanlık gibi psikolojik tepkiler giderilmediğinde gerginlik yaratır. Bu gerginlik onu giderecek otoriter seslere yönelimi artırır.

Lider ile takipçileri arasındaki psikolojik belirlenim ilişkisi Vamık Volkan'ın seçilmiş travma ve seçilmiş zafer kavramları ile açıklanabilir(Çevik; 61-65). Seçilmiş travma, hem bireyde hem de toplumda negatif etkiler bırakan mitler, semboller, olaylar ve yaşanmış durumlardır. Bireyin seçilmiş travması için karşıt görüşlü kişiler tarafından rencide edilme örnek verilebilir. Toplumsal seçilmiş travma ise toplumları derinden yaralayan ve içlerinde onarılmaz bir yaraya dönüşen olaylar ve durumlardır. Buna örnek olarak ise terör eylemleri ya da geçmişte yaşanan savaş hikayeleri verilebilir.

Bireysel ve toplumsal seçilmiş travmaların yaratmış olduğu nefret ya da hırs duyguları o duyguların tatmin edicisi ya da gündeme getiricisine bir sevgi ve yakınlık olarak belirir. Lider bu noktada bireysel ve toplumsal travmaları seçilmiş zaferlere dönüştürecek kahraman niteliğindedir. Mağlubiyetin ardından gelen galibiyet takipçiler ile yöneticiler arasındaki metafiziksel bağın oluşma sebebidir.

Tüm bu ön bilgiler ışığında Brexit ve Trump popülizmine bakıldığında her ikisinin de popülist politik psikoloji oluşturan otoriter yönelimler olduğunu görmekteyiz. Brexit ve Trump popülizminde hem liderin popülist tutumlar ile önem kazandığını hem de popülizmin liderler tarafından kullanıldığını görmekteyiz. Öncelikle modern popülizm örnekleri olarak Brexit ve Trump popülizmi hem Cas Mudde ve Kaltwasser'in tanımlamış olduğu popülizm anlayışına hem de Kurt Weyland'ın popülizm tanımlamalarına uygun düşmektedir. Saf halk yozlaşmış elit ayrımı ve siyasi bir strateji olarak tanımlanan popülizm bu iki popülist örnek açısından yerinde bir benzetmedir. Modernleşme ve neo-liberal dünya anlayışı daha önce de bahsedildiği gibi toplumlarda güven ve geleceğe olan inancı sarsmıştır. Toplumda bir kesim daha fazla söz ve varlık sahibi iken diğer kesim karın tokluğu ve hatta daha da kötü bir durum içindedir. Küçük bir kesim milyonluk araçlara binerken toplumun çoğunluğu toplu taşıma araçlarına binecek parayı bile zor bulmaktadır.

Popülizmin ortaya çıkmasına sebep olan birçok unsur Brexit ve Trump popülizminde bariz bir şekilde görülmektedir. Bu sorunların yaratmış olduğu bireysel ve toplumsal travmalar onları zafere dönüştürecek lidere ihtiyaç duyar. Brexit'in gündeme gelmesi de toplumsal bir dip dalganın baskısıyla seçim kazanma vaadi olarak Brexit referandumu verilmesine sebep olan bir lider tarafından olmuştur. David Cameron popülist bir durum sayesinde seçim kazanmış ve hatta popülist bir olay olarak Brexit'i desteklemediği için de

istifa etmek durumunda kalmıştır(Çağlar-Hekimoğlu ve Erkan, 2022: 876). Büyük Britanya’da son başkanlık seçimleri Brexit konusu üzerinden ilerlemektedir. Boris Johnson ve Nigel Farage’ın popülaritesi de Brexit’e bağlı olarak artmıştır.

Trump popülizmi de hem Weyland’ın hem de Mudde’in popülizm anlayışlarına uygundur. Bir yanda gelir düzeylerindeki makasın daha çok açılması, bir yanda göçmenlerle gelen krizler ve beyaz ırk mistisizmi, diğer yanda ise Trump’ın narsist özellikleri Trump siyasetinin popülist görünmesi için yeterlidir. Lider takipçi ilişkisinin popülist siyaset üzerindeki etkisi ya da popülist siyasetin lider takipçi arasındaki ilişkiye olan etkisi psikolojik belirlenim üzerine kuruludur.

Yönetici lider hem kişisel kimliği yani eğilimi, hem de çevresel etmenlerle oluşan kimliği yani durumculuğu ile siyasi arenada etkili ya da etkisiz olur. Kendine güvenen ve topluma da bunu yansıtan liderler etkili olmak yönünden daha önde olabilir. Trump bu lider tiplerine örnektir ve onun kişisel kimliği narsist özelliklerle doludur. Bu özgüven toplumda ona güvenin yerleşmesine ya da ona olan nefretin artmasına neden olmaktadır. Her şeyin bozulmaya yüz tuttuğu bu çağda Trump’ın keskin söylemleri insanları daha muhafazakar bir alana çekmektedir. Daha doğru söylemlerle insanlar kendi muhafazakar tutumlarını Trump’ın keskin söylemlerinin sınırları içinde konumlandırırlar.

Lider ve takipçileri arasındaki ilişki bu çalışmanın paradigması olarak algılanan Braungart’ın tipolojisinde 1. unsura denk düşmektedir. 1. unsur politikanın bireysel kökenleridir ve birey olarak lider hem kişisel kimliğini hem de takipçilerinin kimliklerini ortak bir siyasi düzlemde buluşturmaya çalışır. Brexit sürecinde referanduma giden yol çoğunlukla lider ve seçmenlerin tercihleri ile şekillenmiştir. Bunun yanında lider, takipçilerini 2. bölümde bahsedilmiş olunan politik psikoloji belirleme unsurları ile etkilemeye çalışmaktadır. Propaganda, manipülasyon, ikna ve algı oluşturma gibi yöntemler özellikle de günümüzde medya aracılığı ile liderlerin kendi stratejik ya da ideolojik düşüncelerini yansıtan yöntemlerdir. Diplomasi ise başka devletler ile olan ilişkilerde liderin ve onun oluşturduğu siyasetin önemli bir tezahürüdür.

Trump kendi narsist kişiliği ve ukala tavırlarını toplumun beklentileri ile harmanlayıp “Bizi bu deliden başka kimse kurtaramaz” ya da “Bu işleri ancak bir deli çözebilir” sözlerine muhatap olacak şekilde toplumun beklentilerine uygun olarak oluşturmuştur. Brexit süreci ise toplumun beklentisi ile siyasal çıkarların kesiştiği bir noktada buluşur.

Lider ile seçmen arasındaki psikolojik belirlenime etki eden bir başka örnek ise takipçilerinin cinsiyeti, yaşı, eğitim, ekonomik durumu ve etnik kimliğidir. Trump destekçilerinin büyük bir kısmını üniversite eğitimi almayan beyaz erkek seçmenler oluşturmaktadır. Her ne kadar cinsiyetçi tavırlar sergilese de beyaz kadınların da desteğini almıştır. Üniversite okumuş beyaz erkeklerin % 54'ü ile üniversite okumuş beyaz kadınların % 45'i Trump' o oy vermiştir. Beyaz erkeklere hitap eden Trump, Afro-Amerikalılar'ın da % 8 oranda oyunu almıştır. Meksika sınırına duvar örme fikri Latin kökenlileri korkutmuş gibi olsa da seçime katılan Latinlerin % 29'u Trump'ı seçmiştir. Genç seçmenlerin de % 37 oranında Trump'ı desteklediği düşünülmektedir(Deutsche Welle Türkçe, 2016)(Gazete Duvar, 2016). Yapılan başka ankette ise Trump, rekor seviyede sevilmemektedir(Yeni Şafak, 2017).

Brexit taraftarlarının ise büyük bir kısmı 65 yaş üstü emeklilerdir. 24-34 yaş aralığındaki seçmenin % 62'si AB'de kalalım oyu verirken 35-44 yaş aralığındakiler % 52'dir. Görüldüğü gibi yaş arttıkça Brexit'e olan destek de artmaktadır(BBC News Türkçe, 2016). David Cameron, Theresa May ve Boris Johnson Brexit sürecinde popülerliğini artıran liderlerdir.

Tüm bu olgular sonucunda Trump ve Brexit popülizminde açıkça görülmektedir ki toplumun psikolojik olarak daha bozuk kesimleri değişim istemekte ve lider ile olan ilişkilerini de buna göre belirlemektedirler. Popülist liderler ya da popülist bir hareketin içinde bulunan liderler hem örgütleyici, hem eklemleyici, hem de harekete geçirici olarak popülist politik psikolojinin oluşmasında önemli bir etken olarak karşımıza çıkmaktadır(Moffit, 2020: 87).

2.3. Demokrasi

Demokrasi ile popülizm ilişkisini ele alan çağdaş literatür üç ana başlıktan oluşur. Popülizmi demokrasi için faydalı olarak görenler, hem faydalı hem de faydasız olarak görenler ve faydasız olarak görenler. Buna bağlı olarak popülizmin demokrasiden kaynaklanan bir sorun ya da demokrasiyi gerçekleştirecek bir halkçı oluşum olarak tasvir edenler bulunur. Bu çalışmada popülizmin demokratik bir çıktı olduğu iddia edilmektedir. Demokrasi idealinin yakalanması güç bir ütopyik dünya sunduğu ve insan psikolojisini de bu yönde etkilediği düşünülmektedir.

İki zıt tutku sahibi modern insan hem yönetilmeyi ister hem de özgür kalmayı. Bu anaforda eşitlik önemli bir yeredir. Tocqueville'e göre eşitliğin iki tür etkisi bulunur. Birisi

doğrudan anarşiye yöneltebilirken diğeri ise gizli olarak ama kesin bir yoldan köleliğe taşır(Tocqueville, 2019: 10). Bu kölelik, “Bir şehri özgürleştirmek çok keyif verici bir duygu.” sözünün altında yatan ironik gerçekliğin vurgusudur. Ayrıca bu söz çağımızda demokrasi ve politik psikoloji oluşumu hakkında da bize üstü örtülü bir mesaj vermektedir.

Demokratik seçim sistemleri halkın istediği adayı özgürce seçebildiği bir anlayış öngörür. Her vatandaş seçme ve seçilme konusunda eşittir.(!) Süreç çok basit; seçim zamanı gelir ve isteyen istediği kişiye oy kullanabilir. Kimse kimseyi istemediği birisine oy kullandıramaz.(!) Ancak aslında bu kadar da basit bir süreç söz konusu değildir. İnsan psikolojisi paketlenmiş bilgilerin uyarıcı etkenler tarafından harekete geçirilmesi ile hareket alanı oluşturur. Yani neden iki yoldan sağ tarafı seçtiğimizin bir arka zemini bulunur.

Günümüzde medyanın da etkisiyle hem görsel hem de işitsel olarak devamlı duyularımız ile algılarımızı harekete geçirecek unsurlar bulunur. Oy pusulasına mührü basana kadar yönlendirici etmenler aktif bir şekilde görev alır. Yapılan bir çalışmaya göre seçim döneminde aday seçiminde bir fotoğraf bile fazlasıyla yeterli olabilir. Çalışmada katılımcılara fotoğraflar gösterip hangi adayın daha yetkin olabileceği sorulmuştur. Katılımcılar; 2000, 2002 ve 2004 ABD senatosu yarışlarının % 71.6’sını doğru bir şekilde tahmin etmişlerdir(Psychological Science, 2005). Bu çalışmanın da ortaya koyduğu gibi bir fotoğraf bile insan psikolojisine etki etmekte ve algısını belirleyebilmektedir.

Başka bir çalışmada ise duyguların ve oy vermenin etkileşimini keşfetmek için varsayımsal bir demokratik seçim yapılmıştır. Her biri bir düzine önemli kamu sorunuyla ilgili ayrıntılı pozisyonları olan John Clarkson ve Tom Richard adında iki aday yarattılar. Adayların pozisyonları, adayların web sitelerinde, aday senatörlerin her biri hakkında genel bilgilerle birlikte açıklanır. Seçmen olarak durumdan habersiz kişiler işe alınır ve adayları incelemeleri ve bilinçli bir seçim yapmaları için gerekli ortamı oluşturulur. Çalışmada görülmüştür ki adaylar kendi duygusal durumlarına göre seçim yapmıştır. Endişeli seçmenler, kızgın seçmenlere göre çok daha planlı ve düzenliydi ve adayların Web sitelerini keşfetmek için çok daha fazla zaman harcıyorlardı. Dahası, endişeli vatandaşlar, pozisyonları ile hemfikir oldukları adaylara oy verdi; başka bir deyişle, demokrasi olması gerektiği gibi işledi(Psychological Science, 2010).

Bir başka çalışmada ise seçim öncesi anketlerin, oy pusulasında yer alan sıralamaların ve adaylar hakkında yapılan varsayımsal karalamaların seçmenlerin oy verme davranışlarına olan etkileri ortaya konulmuştur(Yale Scientific, 2008). Tüm bu çalışmalar bize göstermektedir ki demokratik seçimleri eşit ve özgür olmaktan çıkararak ve seçmenleri

psikolojik faktörlerle etkileyen ve sömüren oldukça fazla etmen vardır. Demokratik seçimler bu minvalde düşünüldüğünde siyasetin psikolojiyi bir silah olarak kullandığı yanıltıcı bir simülasyon evreni olarak düşünülebilir.

Trump seçim süreci boyunca taraftarlarını yerli elitler ve onların müesses nizamına karşı konumlandırmıştır. Amerika'yı tekrardan büyük yapacağım sloganı ile hem bir şeylerin yanlış gittiğini hem de tek çıkar yolun kendi olduğunu imlemek istemiştir. Brexit sürecinde ise yalan olarak adlandırılan bilgiler halkın AB karşıtı olması için bolca kullanılmıştır. Örneğin, Türkiye'nin AB üyesi olması ihtimalinde İngiltere'ye gidecek göçmenler yalanı uydurulmuştur. Her iki örnekte de ötekiler üzerinden oluşan kimliklerin oluşması istenmektedir. Ya da ötekine göre oluşmuş kimliklerin dikkatini çekmek istemektedir. Bu ikinci bölümde perspektif paradigması olarak adlandırılan süreçtir.

Demokrasi süreci politikacılar için stratejik politikalar üretme ve onu halka inandırma süreci olarak görülebilir. Braungart tipolojisinde bu politikadan topluma ve bireye doğru bir etkileşimi içerir. Ancak oluşturulan politikanın toplumsal ve lidereşel temelleri göz ardı edilmemelidir. Trump ve Brexit özelinde popülist politik psikolojinin oluşma biçimine bakılırsa bireyden ve toplumdan politikaya yansıyanların tekrar politik bir propaganda halinde topluma ve bireye yansıtılması süreci olarak görülebilir. Demokrasi bu süreçte insanın psikolojik belirleniminde ikinci bölümde bahsedilen propaganda, manipülasyon, algı yönetimi gibi özünde yanıltıcı etkileri olan kavramların kullanılmasında özgür bir ortam yaratmaktadır.

2.4. Saf Halk-Yozlaşmış Elit Ayrımı

Popülist politik psikolojinin en önemli unsurlarından bir tanesi de elit ve halk ayrımına dayanan siyasi hareketliliklerdir. Popülizm literatüründe halk çoğu zaman muğlak bir kavram olarak kullanılır. Ancak ne kadar muğlak ya da “Kof bir belirten” olarak görülse de psikolojik olarak insanları bir arada tutan ve aitlik hissi yaratan bir anlama sahiptir. Daha önceki çağlarda halk deyince; feodal soylu zümrelerin altında, sosyal ve ekonomik düzeni devam ettiren geniş bir tabaka kast edilirdi(Alangu, 1969: 8). Halk kelimesinin anlamı zamanla değişime uğrasa da en nihayetinde bağımlı bir kavram olarak anlamlandırılmaya devam edilmiştir. Öyle ki hem medeni ve seçkin sınıfa hem de ilkel ya da vahşi olarak adlandırılan topluluklara dahil olmayan kesim olarak görülmüştür. Ne seçkin sınıfa ne de ilkel sınıfa dahil olan bu kesim çağımızda günden güne değişen şartlara bağlı olarak hem dinamik hem de statik özellikler gösterir(Ekici, 1999: 184).

Toplumsal alanda halk gösterenine bağılı olarak halktan ayrılmış olan unsurlar arasında sürekli bir çatışma ve gerilim aşaması vardır. Halktan herhangi bir şekilde yabancılaşan kesimler ile halk arasındaki çatışma ve gerilim folklorik bir sorun olmaktan çıkarak psikolojik bir sorun haline dönüşür. Freud'un bahsetmiş olduğı "Totem ve Tabu" bu gerilimi yansıtır niteliktedir. Halkın geleneksel ve kültürel kodlarının dışına çıkmak ve değıştirmeye çalışarak onu yıkmak beraberinde toplumdun dışlanmaya neden olur.

Toplumsal yapı ve değışim mekanizması birbirine bağılı sosyolojik bir gerçekliktir. Bu bağılılık beraberinde psikolojik bir etki yaratarak tabakalaşmayı ortaya çıkarır. Tabakalaşma zorunlu bir şekilde kurumsallaşmış işbölümünün yanı sıra toplumsal eşitsizliklerin üretim süreci olma özelliğini de gösteren son derece netameli bir olgudur(İnce, 2017: 295). Tabakalaşma toplumsal sınıfların vuku bulmasında ilk etmen olarak görülebilir. Toplumsal sınıf kavramı üzerine literatürde geniş bir tartışma vardır ve bu tartışmanın arkasında kapitalist demokrasilerde toplumsal eşitsizliğin doğasına dair etik bir mesele bulunur. Bu toplumsal eşitsizliğin büyük ölçüde iktisadi eşitsizlikten ve dolayısıyla en nihayetinde birey ve ailelerin sanayi kapitalizminin sınıf yapısı içerisindeki yerlerinden kaynaklandığı düşünülmektedir(Turner, 2014: 359).

Toplumların bugünkü yapıları düşünüldüğünde belli başlı 3 (üç) adet sınıfın varlığından söz edilebilir. Bu sınıflar kendi içlerinde bir bütünlüğe sahiptir ve halk ve diğlerleri arasındaki çatışmanın temel dinamiklerine sahiptirler. Bu üç sınıf şunlardır(İnce, 2017: 301):

- 1) Üst Sınıf (Upper Class): Genellikle pastanın en büyük payını alan zenginlik ve otorite sahibi sınıftır.
- 2) Orta sınıf (Middle Class): Orta sınıf daha çok üst sınıfın tasarladığı işleri gören ve taşeronluğunu yapan, gelir düzeyi alt sınıftan daha fazla olan sınıftır.
- 3) Alt Sınıf (Lower Class): Üst ve orta sınıfın varlık garantisi olarak görebileceğı, hem ekonomik hem de siyasi yönden devamlı yönlendirilebilen ve herhangi bir mal varlığına sahip olmayan kesimdir. Bu sınıfa işçi sınıfı da dahil edilebilir.

Halk-elit ayrımı toplumsal sınıfların dinamik ilişkilerinden kaynaklanmaktadır. Ekonomik, kültürel ve dinsel farklılaşma siyasi farklılaşmanın temeli olarak zuhur ettiğinden popülist siyasi oluşumlar genelde yönetimi üst sınıfların sultanından kurtararak gerçek sahibi

olan halka geri vermeyi amaçlar. Bu bir popülist siyasi strateji olarak toplumun politik psikolojisini mobilize etmek anlamına gelmektedir.

Halkın psikolojisi ikinci bölümde bahsedildiği gibi bireyden gruba, gruptan topluma ya da toplumdan bireye doğru bir etkileşim süreci içerir. Bu süreçte kültürel, dinsel, tarihsel ve milliyetçi kodlar psikolojik belirlenimde etkin bir yere sahiptir. Zira saf halk-yozlaşmış elit ayrımında bu kodların ihlali söz konusudur. Sağ popülizmin de başat özelliği anti elitist olması ve milliyetçi kodlar içermesidir. Tüm bu bilgiler ışığında Trump ve Brexit popülizmine bakıldığında her ikisinin de halk ve elit ayrımına baş vurduğu görülmektedir. Ancak Trump seçkinler olarak zenginleri göstermekte iken Brexit sürecinde seçkinler AB olarak gösterilmiştir.

Halkı tehdit eden her unsur psikolojik güven ihtiyacını ve dolayısıyla ulusun büyüklüğünü kötülüğe karşı kahramanca bir zafere katılmayı vurgulayan politik yönelimlerin cazibesini artırır. 13 ülkeden 200 den fazla araştırmacıyla yapılan ampirik bir deneyde ölüm hakkında sorularla insanların tutumları gözlenmiştir. Deneyden çıkan sonuçlara göre ölüm meselelerinden sonra insanlar: 1) Kendi dinlerinden olanlarla yaklaşır farklı olanlardan uzaklaşır. 2) Ahlaki ihlallere karşı daha cezalandırıcı ve kahraman bireylere karşı daha yardımsever 3) Farklı görüşlere karşı saldırgan. 4) Kültürel değer standartlarını yükseltme çabası. Bunların hepsi ölüme kaygısıyla orantılı olarak halkın milliyetçi tutumlarını artırır(Solomon, Greenberg, & Pyszczynski, 2004).

Trump'ın Meksika sınırına duvar projesi, göçmenlerin geri gönderilmesi, bayrağa saygı ve yeniden büyük Amerika projesi, Brexit'in AB ve göçmen karşıtlığı, karar alma mekanizmalarını birlik içinde eritmeme istekleri milliyetçi kesimde ve küreselleşmenin kaybedenlerinde var olan ezilmişlik psikolojisini ve güzel yaşam istencini gün yüzüne çıkarır. Trump'ın popülist söylemleri ve Brexit popülizmi hem bireyde hem de bireylerden müteşekkil grup ve toplumlarda milliyetçi bir uyanmaya neden olur ve onların bastırmak zorunda kaldıkları hislerini harekete geçirir. Amerikalılar vatanseverliklerini ve milletlerinin büyüklüğünü öne sürerek intikam alıcılara yardım etmek ister. Trump Amerikalılar için intikam alıcı karizmatik bir lider olarak çıkmıştır. Birleşik Krallık ise tam bağımsızlık istencinin dışavurumudur.

2.5. Hakikat Ötesi Sürecin Ana Unsuru: Medya

Bu başlık altında medyanın politik psikoloji oluşturmadaki rolünü ve insanın siyasal davranışı üzerindeki etkileri incelenecektir. Teknolojik ilerleme neticesinde kolay ve ucuz olarak ulaşılabilir hale gelen bütün medya organları, siyasal iletişimde ve dolayısıyla insan psikolojisinin politik belirleniminde önemli bir yere sahiptir. İkinci bölümde bahsedildiği gibi insan davranışı hem genetik hem de çevresel etmenlerden etkilenir. İnançlar, değerler ve tutumlar bu şekilde oluşur ve medya da çevresel bir etmen olarak insanların güçlü duygusal bileşenlerine hitap etmektedir. Gittikçe homo medyatografik/sinematografik hale gelen günümüz insanı medya ile olan ilişkisini çoğu zaman “seçici maruz kalma” kavramı ile açıklanabilir olan kendi fikirlerine yakın olan içeriklere ayırarak oluşturur. Trump’ın, takipçilerine yalancı olarak damgaladığı TV kanallarını izlememe önerisi bu durumla ilişkilendirilebilir. Kaldı ki gelişen teknoloji ile yeni algoritmalar insanların sosyal medyada geçirdiği zamana bağlı olarak karşılımlarına benzer içerikler çıkarmaktadır(Vuran & Alpkoçak, 2020: 494)

Medyanın bilgi aktarırken kullandığı oldukça fazla teknik bulunmakla beraber en genel olarak sayılabilecek başlıklar şunlardır: Gündem belirleme, Hazırlama, Çerçeveleme, Tutum değişikliği ve ikna. Tüm bu süreçler siyasi bilginin insan psikolojisine yerleşmesi için gerekli zemini oluşturmaktadır. Medyanın insanlara ne hakkında düşünceleri gerektiğini söylediğini hesaba katarsak gündem belirlemenin ne kadar önemli bir süreç olduğunu anlamış oluruz. Günümüzde medya bilgileri insanlara aktarırken seçici davranmaktadır. Her konu haber niteliği taşımamaktadır ancak eğer medya bir olaya yer vermişse o dikkat çekici olarak algılanır. Bir haberin verilme sıklığı ve çokluğu o haber hakkında daha çok malumat sahibi olunmasına neden olur. Bu nedenle diyebiliriz ki gündemi belirleyenler neyin konuşulmasını ve düşünülmesini istiyorsa onu haber olarak yapmaktadırlar.

Medya yayınlamış olduğu içeriklerle kamuoyunu hangi meselelerin önemli ya da konuşulabilir olduğuna hazırlar. Ayrıca yapılan bir haberle başka haberlerin hazırlayıcısıdır. Bununla birlikte haber oluşturulması gereken algıyı da imgeler. Örneğin ekmek fiyatlarındaki artış beraberinde iktidarın kötü ekonomi politikalarına atıf yapar. Göçmenler, terör gibi haberler sağ popülist partilerle özdeşleşmeyi besler. Medya yalnızca içeriği vermekle kalmaz o içeriği nasıl anlamamız ve nasıl düşünmemiz gerektiğini de verir. Kelimelerle, görüntülerle, sesle bir çerçeveleme yaparak ikna yoluyla bir tutum değiştirme modeli oluşturur. İkna için en

önemli zamanlar seçim zamanları ve seçim kampanyalarıdır. Sosyal medyanın da etkisiyle bilgi kolayca yayılır ve zaten insanlar da detaylı olarak araştırma zahmetine girmezler.

Tüm bu süreçler Trump ve Brexit özelinde değerlendirdiğindi her iki süreçte de medyanın etkin rol aldığı görülmektedir. Öyle ki Trump'ın seçilmesi ve Brexit sürecin hakikat ötesi anlamına gelen posttruth kavramının ortaya atılması ile aynı dönemdir. Eski bir medyacı olan Trump takipçilerini kendi çerçevelediği ve hazırladığı programlar ile özellikle de Twitter üzerinden tutum değişikliğine ya da kuvvetlenmesine itmiştir. Adeta bir dijital başkan olan Trump seçim kampanyalarında görece olarak yalan kabul edilen şu ifadelerde bulunmuştur: Obama ve Hillary Clinton İŞİD'i kurdu, Obama ABD vatandaşı değil, Hillary 12 yaşında tecavüze uğramış bir çocuğa güldü, Hillary kaybederse iç savaş çıkaracak, Obama Kenya'da doğduğunu kabul etti... Irkçı, yabancı düşmanı, cinsiyetçi ve İslam karşıtı söylemleri yukarıda sayılan haberlerle birleşince sağ popülist seçmenin dikkatini çekti (Atmaca, 2016: 107). Trump'ın seçilmesindeki bir diğer etken "Breitbart News" adındaki aşırı sağcı haber kanalı ve onun müdürü Stephen Bannon'dur. Trump'ın fısıldayıcısı olarak anılan Bannon Trump'ın siyasi stratejilerine katkıda bulunmuştur (Aksu, 2016). Seçildikten sonra yapmış olduğu politik programlar ve tartışmalı kavramlar onun sert eleştiriler almasına neden olmuştur. 2020 seçimlerini kaybetmesinin sebebi medya desteğini büyük orandan kaybetmesiyle de ilgilidir.

İkinci bölümde bahsedilen politik psikoloji belirme unsurları; propaganda, manipülasyon, diplomasi medyanın en etkin kullandığı yöntemlerdir ve Brexit ve Trump popülizminin oluşmasında da birincil role sahiptir. Medyayı Braungart tipolojisinde belki de yeni bir madde ile belirtmek gerekirdi. Ancak var olan maddeler içerisinde 3. ve 4. maddeler ile ilişkilendirilebilir. Bu maddeler politikanın ve politik sürecin insan üzerindeki etkisine odaklanmaktadır. Medyatik politik süreç politik psikolojinin oluşmasında en etkin role sahiptir.

Brexit sürecinde de medya aktif olarak kullanılmış ve siyasette olduğu gibi medya da ikiye bölünmüştür. Daily Mail, Daily Telegraph, Daily Star, The Sun ve Daily Express gibi medya organları Brexit yanlısı, Daily Mirror, The Guardian ve Financial Times ise Brexit karşıtı tavır takınmıştır (Esen, 2019). Her iki karşıt medya grubu da birbirini suçlayarak toplumda haklılık algısı oluşturmaya çalışmıştır. Brexit sürecinde yalan içerikli oldukça fazla görsel kullanılmıştır. Bu görsellerde "Birleşik Krallığın Avrupa Birliğine Her Hafta 350 Milyon Sterlin Para Gönderdiği", "Makedonya, Karadağ, Sırbistan ve Türkiye'nin AB'ye

katılmak üzere olduğu” “AB, kutup ayısını konuşma ve koruma yeteneğimizi engelliyor” başlıklarıyla toplumu manipüle etmektedir. Bunun yanında sosyal medyada bulunan troller ordusu Brexit referandumu gününde #ReasonsToLeaveEU etiketiyle binlerce mesaj göndermiştir. Tüm bu sosyal medya paylaşımları dezenformasyon ve uyumsuzluk yayarak Brexit oylarını etkilemeye çalışmıştır(Kiraz, 2019: 13-15).

2.6. Halkı Yönlendiren Parti Patronajı

Demokratik toplumlarda ideolojinin ve siyasi yönelimlerin taşıyıcısı siyasi partilerdir. Partiler; sosyal hareketliliğe, politik bilincin yükselmesine, politikaya katılımın artmasına bağlı olarak gelişim göstermiştir. Politik katılmayı organize eden partiler halkın iradesinin etkili organları olarak görülmektedir. Partiler seçimlerde belli bir tutum sergileyen kişileri kendilerine çekmektedir. Dolayısıyla partiler sosyo-psikolojik bir oluşum olarak görülebilir. Duverger’e göre partiler modern demokrasilerde kamuoyuna ve kitlelere biçim veren oluşumlardır(Duverger, 1974: 15). Gerçekten de bir politik program etrafında birleşen ve bu programı seçim yoluyla gerçekleştirmeye çalışan partiler(Tunaya, 1952: 3) Duverger’in söylediği gibi kamuoyunu ve kitleleri kendi siyasi stratejileri çerçevesinde birleştirmekte ve onlara bir form kazandırmaktadır. Bu form Ali Yaşar Sarıbay’ın(2000: 157) söylemiyle yandaşların desteğini mobilize edebilmek için onlara yardımlar ve aracı hizmetler sunan parti patronajı olarak adlandırılabilir. Genişletmek gerekirse seçmenlerin oyunu almak için yapılan bütün faaliyetler parti patronajı içine dahil edilebilir. Bu durum Brexit ve Trump popülizminde de açıkça görülmektedir.

Avrupa’da marjinal kabul edilen popülist partiler günümüzde ya hükümet ortağıdır ya da diğer orta yol partilerinin rekabetine ortak olarak siyasi yelpazede geniş bir yer kaplamaktadır(Taggart & Szczerbiak, 2013). Popülist partilerin genel özelliği halkı elitler karşısında konumlandırmalarıdır(Mudde & Kaltwasser, 2012). Burada partilerin asli görevi halk olarak adlandırdıkları kesimleri oy olarak artı bakiyeye çevirmek ve onların bastırıldığı duyguları açığa çıkarmaktır. Partiler genel anlamıyla ortak taktikler kullanarak takipçi toplamaktadır. Star taktiği, terör ve psikolojik oy taktiği, milliyetçi söylem, geleneksel aile ahlakı, toplumsal aidiyet, bilişsel cimrilik, ideolojik oy kazanma, güçlü lider imajı gibi taktikler kullanılarak seçmenlerin yoğunlaşmasını istemektedirler(Özdemir C. , 2015).

Birleşik Krallıkta, Avam Kamarası’nda temsil edilen siyasi partiler ya da bu partilerin içinde bulunan bazı gruplar BK’nın AB’den ayrılmaması görüşünü savunurken, bazıları ise bu görüşe muhalif tavır takınmaktadır. Muhafazakar Parti, Brexit yanlısı olarak başı çekmektedir.

Ancak kendi içinde sert bir ayrılış ya da anlaşmalı olarak ayrılmak konusunda görüş ayrılıkları bulunmaktadır. Birleşik Krallık Bağımsızlık Partisi, radikal AB karşıtı parti olarak hükümetler üzerinde baskılar kurabilmektedir. Demokratik Birlik Partisi (DUP), Brexit'e destek veren bir diğer partidir. Bunun yanında Brexit sürecinde sağ yönelimli Nigel Farage tarafından 2018 yılında kurulan Birleşik Krallık Reform Partisi bulunmaktadır. Kurulduktan kısa bir süre sonra Parlamento seçimlerinde 29 sandalye çıkaran parti, adıyla müsemma olarak Brexit taraftarıdır. Brexit karşıtları ise İşçi Parti, Liberal Parti ve İskoç Ulusal Partisidir(DW, 2018).

İki partili sistem ile yönetilen Amerika'da Trump, Cumhuriyetçiler'in başkan adayı olarak seçime katılmıştır. Cumhuriyet partisi ABD'de muhafazakar yönelimlilerin partisi olarak bilinmektedir. Cumhuriyetçilerin en önemli destekçileri sağ görüşlü Çay partisidir. Çay partisi Obama döneminde çıkan ve Amerikan ruhunu tekrar diriltmeyi amaçlayan bir harekettir. Bu hareket resmi bir oluşuma gitmese de sosyo-psikolojik bir çember yaratmıştır. Trump'ın başkan olmasında Çay partisinin etki alanı yüzde 20-25 gibi yüksek oranlı bir banttadır(Civan, 2020). Sağ popülist parti siyaseti halk kitlelerine hitap ederken; muhafazakar, milliyetçi, etnik kimlik, zenofobi, kapalı iktisadi yapı, devlet kontrolünün artması gibi çeşitli argümanları kullanmaktadır. Tüm bu argümanların ortak noktası, merkez-çevre ayrımında "çevrede" bulunan kitleleri etkilemek ve onlar için "merkezde" bulunan elitler karşısında bir "halk" algısı yaratmaya yöneliktir. Bu çerçevede oluşturulan biz ve onlar ikiliği popülist siyasetin temel yaklaşımını oluşturmaktadır(Duman, 2020: 196).

SONUÇ

Bu çalışmada; bıyıktan küpeye, taştan heykele, renklerden nesnelere, sözlerden işaretlere kadar her şeyin imgeleştirildiği ve politikleştirildiği bu hiper-gerçeklik ya da post-truth çağında; siborg, panaptikon, anakronik özne olarak adlandırılan ve modern nesneye göre icat edilen insanın; popülist politikanın etkisinde politik psikolojisinin Trump ve Brexit örnekleri üzerinden nasıl oluşturulduğu ortaya konulmuştur. Bu çalışma politika ve toplum ilişkisinden yola çıkarak popülizme ilişkin temel bir bakış açısı sağlayacaktır. Böylece popülizmin toplumların politik psikolojilerindeki etkisi anlaşılmış olacaktır.

Politik yönelimlerin anlaşılması için bir dizi nedensel etmen ve sürecin dikkate alınması gereklidir. Kamuoyunu anlamak için bireylerin siyasal konular üzerinde düşünme biçimlerini etkileyen birçok karmaşık kişisel ve toplumsal gücü bilmek gereklidir. Bu çalışmada popülist topluma politik psikolojik bir bakış açısı getirilmeye çalışıldı. Bu bakış açısı popülist toplumlarda bireylerin ve kitlelerin herhangi bir şekilde karşılaştığı politik etkileşimleri araştırır. Bu etkileşimler bireylerin genetik özellikleri (huy, mizaç, kişilik, zeka, duygusallık) ile çevresel etkiler (tutum değişikliğine neden olan her şey; aile, eğitim, arkadaş ortamı, kitle iletişim araçları vs.) arasındaki etkileşimdir. Popülist siyasal tutumların anlaşılması açısından çevresel etkilerin genişletilmesi toplumun dokusunda bulunan karmaşık örüntüleri anlamada önemli bir kolaylık sağlar.

Popülizmin var olduğu yerlerdeki kamuoyu politika ilişkisini anlamak açısından popülizmin genel bir görüngüsünü ortaya koymak gerekliydi. Bu nedenle birinci bölümde popülizm detaylı bir şekilde ele alınmıştır. Çalışmada popülizme bir anlam vermekten çok onun farklı görüngülerine ve sağ popülizm örnekleri olarak Trump ve Brexit'e yer verilmiştir. Popülizm kelimesi köken anlam olarak halkçılıkla eş anlamlı olarak kullanılmaktadır. Ancak muğlak bir kavram olarak popülizmin tam olarak neyi imlediği evrensel bir tanıma kavuşmamıştır. Bunda halk kavramının muğlaklığı da etkilidir. Kavramlar muğlak olsa da ampirik veriler popülist siyaseti anlamak noktasında yardımcı olmaktadır.

Genel hatlarıyla birçok araştırmacı popülizmin bir siyasi strateji olduğunu ve iktidarı kazanmak için toplumu siyasi bir merkeze çekmeye çalışan oluşumlar olduğunu düşünmektedir. Ancak bu kendi kendine gerçekleşecek bir durum değildir. Bu durumun oluşması için belli bir sorunlar dizisinin bulunması gereklidir. Bu sorunlar, çağımızın hemen hemen bütün toplumlarında ortaya çıkan modernleşmenin getirmiş olduğu negatif etkilerdir. Zengin ile fakir arasındaki gelir farkı, seçkin sınıfın halktan kopuşu ve dış kuvvetler ile birlikte görünümü, iktisadi krizler, yerli ve milliliğin kaybı, terör korkusu, göçmen sorunu,

işsizlik, yoksulluk vs. tüm bu olumsuzluklar beraberinde halkın isyanını getirmekte ve siyasi oluşumların oluşmasına ön ayak olmaktadır. Siyasi oluşumlar hem bu sorunların çözümü için hem de güç ve iktidar itencinden dolayı popülist söylemler ile takipçi toplamaya çalışırlar.

İkinci bölümde psikolojinin politikleştirilme süreci ele alınmıştır. Bu süreç bir dizi ilişkiler bütünüdür. Bu ilişkiler; insanın kişiliği, içinde bulunmuş olduğu ortam, kültür, toplum, aldığı eğitim, kitle iletişim araçları ile olan ilişkisi gibi önemli belirleyici etkenlerdir. Bu ilişki sürecine bir de politik kültürü belirleyen; propaganda, manipülasyon, algı yönetimi gibi süreçler eklendiğinde çok daha etkili olabilmektedir. Üçüncü bölüm birinci bölüm ve ikinci bölümün sentezi olarak analiz edilmiştir. Bu nedenle üçüncü bölümde popülizm ve politik psikoloji disiplininin ortak unsurları Trump ve Brexit örnekleri üzerinden incelenmiştir. Bu unsurlar: halk-elit, demokrasi, kriz, parti ve medyadır. Tüm bu bilgiler ışığında çalışmadan çıkarılabilecek sonuçlar aşağıda belirtilmektedir.

Birinci bölümden çıkarılabilecek temel sonuç şudur: Popülizm kelime anlamı olarak halkçılıkla ilişkilidir. İlk örneklerine bakıldığında endüstriyellemeye karşı bir tutum sergilendiği gözlemlenir. Ancak demokrasinin gelişmesi ile birlikte halk seçmen ile müsavi olarak görülmüştür. Siyasilerin ideolojik tutumları ya da iktidar istenci demokratik toplumlarda halka hitap eden retorik bir üslubun gelişmesine önyak olmuştur. Bu üslup halkın oyunu almak için halkın etkilenebileceği söylemlere ihtiyaç duymaktadır. Burada ayrı bir parantez açarak ideolojik tutumların büyük oranda samimi bir halk vurgusu yaptığını söyleyebiliriz. Ancak ne kadar samimi olursa olsun günümüzde seçim kampanyaları halkı etkilemek için stratejik söylemlere ihtiyaç duyar. Bu söylemler genelde modernleşmenin kötü sonuçlarına ve politik kaygılara atıf yapmaktadır. Örneğin, küreselleşme bir yandan sınırları kaldırıp milliyetçi tutumları eritmekte iken diğer yandan da yerelliği artırmaktadır. Kitle iletişim araçları ile gelen kötü dezenformasyon insan ilişkilerine de yansımıştır. Toplumun kültür ve ahlakında değişmez kabul edilen her şey zamanla buharlaşmaktadır. Mouffe'un deyimiyle neoliberal hegemonik oluşum krizlere yol açmaktadır. Tüm bu olumsuz durumların sonucunda halkın belli kesimlerinde tatmin edilemeyen travmatik talepler zuhur etmiştir. Bu taleplerin eklemlenme süreci Laclau ve Mouffe'un popülist moment olarak adlandırdığı süreci ortaya çıkarır.

Bunun yanında ince merkezli bir ideoloji olarak popülizm her türlü ideoloji ile kolayca eklemlenebilmektedir. Bu eklemlenmenin temelinde halkçı söylem ile birlikte iktidarı kazanma arzusu yatmaktadır. Bu Kurt Weyland'ın popülist strateji dediği şeydir ve Taggart'ın bukalemunsu popülizm tanımına uygun düşmektedir. Sağ popülizm bu heterojen ilişkiler

sonucunda ortaya çıkmıştır. Göç meselesi, 2008 finansal krizi, halk-elit ayrımına dayanan temsil krizi, yozlaşma, neoliberalizmin olumsuz etkileri, kimlik bunalımı, işsizlik ve yoksulluk korkusu, muhafazakar tutumlar sağ popülizmin genel özellikleri olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu durumlar genel hatlarıyla 21. yy'ın en önemli olayları olarak görülen Trump ve Brexit popülizminde açıkça görülmektedir.

AB ile geçmişten gelen psikolojik ayrılık, 2008 krizi, kendini üstün görme, karar alma sürecine AB'nin müdahale etmesi, yükselen göçmen dalga ve terörizm BK'nın AB'den ayrılmasına ve yerelci bir tavır takınmasına neden olmuştur. AB'den ayrılışı tetikleyen şey eklenilen sorunlar ve siyasilerin popülist söylemleridir. Aynı durum narsist kişilikteki Trump için de söz konusudur. Göçmen meselesi, terör, neoliberal krizler, zengin-fakir arasındaki uçurum, halk-elit ayrımı Trump'ın söylemlerini popülist stratejiye yakınlaştırmıştır.

İkinci bölümden çıkarılan sonuçlar ise şöyledir: İnsan kişiliği hem genetik hem de çevresel etmenlerle belirlenir. Dolayısıyla çevresi ile olan ilişkisi onun tutumlarını belirlemektedir. Tutumları anlamak için çeşitli kuramlar geliştirilmiştir. Bu kuramların bazıları insana odaklanırken bazıları da çevresel dinamiklere odaklanır. İnsana odaklanan kuramlar davranışı genetik özelliklere dayandırır. Dolayısıyla tutumlar özgün bir çerçevelenmeye oturtulur. Çevresel etmenlere odaklananlar ise çoğu zaman bireyin özgür bir zihne sahip olmadığını ve çevresel etmenlerle determine olduğunu söylemektedirler. Örneğin, Le Bon'un "Kitlelerdeki zihniyetin tekelleşmesi kanunu" bireyin grup içinde aklını sınırladığını savunmaktadır.

Kuramlar göz önüne alınarak politik psikolojiye bakıldığında karşımıza birey, toplum ve politika ilişkisi çıkmaktadır. Bu ilişki Braungart'ın toplumu anlamak için kullanmış olduğu tipoloji ile açıklanabilir. İnsanın kişiliği bilinçaltı ve algısal kurulum ile oluşur. Toplum ise bireylerden oluşsa da bireyden farklı bir tutum sergilenmesine yol açan bir oluşumdur. Siyaset ise günümüzde daha çok toplum mühendisliği ve siyasal inşaya dayanmaktadır. Bu üç unsurun ilişkisi bumeranga benzer bir dönüşüm içindedir. Birey kazanmış olduğu kişilik ile içine gireceği toplumu ve katılacağı siyasi oluşumu belirler. Siyaset ise kendi ideolojisine göre insanın oluşumu için çalışır. Bu ilişkiye etki eden çeşitli unsurlar bulunmaktadır. Siyasiler toplumları ve bireyleri ikna etmek için propaganda, manipülasyon, algı yönetimi ve diplomatik yolları medya aracılığıyla kullanmaya çalışmaktadırlar. Bu unsurların hepsi temelde insan psikolojisini istenen politik forma sokmaya çalışır.

Üçüncü bölümden çıkarılan sonuçlar birinci ve ikinci bölümün analizi şeklindedir. Sağ popülizm toplumda travmalar yaratan heterojen sorunların stratejiye dönüştüğü ince merkezli bir ideoloji konumundadır. Sağ popülizmin dinamikleri olan milliyetçi söylemle mündemiç duygusal oluşumlar popülist siyasetin takipçi kaynağıdır. Sağ popülizm kriz yaratacak her türlü sorunu siyasi stratejiye angaje eder. Krizin popülizme angaje edilmesinin sebebi toplumda var olan temel duyguları harekete geçirmeye çalışmaktır. Bu duygular: öfke, korku, utanç, tikslenme, sevinç, kaygı ve üzüntüdür. Popülist siyaset insanların korkularını, öfkelerini, kaygı ve üzüntülerini seçimi kazanmak için şişirir. Şişirilen bu duyguların tezahürü sorunları çözecek yetkeci bir kişiliğe doğru derin inanç şeklinde dönüşür. Bunun yanında popülist siyaset başka bir taraftan da insanların öfkelerini, üzüntülerini ve kaygılarını artıracak söylemler üretir. Kısaca popülist siyaset hem toplumda kendiliğinden bulunan seçilmiş travmaları hem de kendisinin bile isteye oluşturduğu seçilmiş travmaları seçilmiş zafere yani popülist iktidara dönüştürmeye çalışmaktadır.

Seçilmiş travmaların seçilmiş zafere dönüştürülmesi popülist politik psikoloji oluşumu olarak adlandırılabilir. Popülizm ile politik psikolojinin ortak unsurları bu oluşumu anlamak açısından önemlidir. Bu unsurları Trump ve Brexit popülizmi üzerinden değerlendirdiğimizde karşımıza benzer özellikler çıkmaktadır. Ortak unsurlar üçüncü bölümde de bahsedildiği gibi kriz, lider, medya, parti, halk-elit ayrımı ve demokrasidir. Bu çatı unsurlar popülist politik psikoloji oluşumunda duyguları etkin bir şekilde kullanırlar. Örneğin Trump narsist bir özne olarak Amerika'nın seçkin sınıfından gelmektedir. Milyarder Trump birinci bölümde bahsedildiği gibi insanlara yalan söylemeyi ve kazanmak için her yolu denemeyi normal görmektedir. Trump'ın narsist kişiliği onun siyasetine de yansımıştır. Söylemlerini popülist çizgide ilerleten Trump halkın eklemlenen travmalarını seçilmiş zafere dönüştürmeye çalışır. Bu nedenle medyayı etkin bir şekilde kullanıp hem kriz algısı yaratarak hem de var olan krizi kullanarak seçim için yatırım yapmıştır. Göçmen karşıtlığı, Müslüman karşıtlığı, neoliberalizme karşı olan tavrı, halk-seçkin ayrımı yapması onun popülist siyasetinin yansılardır. Aynı durumu Brexit süreci için de söyleyebiliriz. Cameron seçimi kazanmak için Brexit'i kullandı. Boris Johnson da medyada üretilen yalan haber furyası ile popülist siyasetini seçim kazanma stratejisine dönüştürmüştür. Göçmen karşıtlığı, neoliberal krizler, AB ile olan sorunlar BK'yı AB'den ayrılmaya itmiştir.

Genel hatlarıyla bu çalışmadan çıkarılan sonuç ise popülizmin etkin bir politik psikoloji oluşturma aracı olduğudur. Dijitalleşen dünyada insanın çevresel etmenlerden

etkilenmemesi mümkün değildir. Bunu bilen politikacılar bireyleri ve toplumu etkilemek için devamlı duygulara hitap etmişlerdir.

KAYNAKÇA

- AA.** (2018). *Avrupa'da Yükselen Aşırı Sağ ve Popülist Söylem*. [Erişim: 15.04.2021, <https://www.aa.com.tr/tr/analiz-haber/avrupa-da-yukselen-asiri-sag-ve-populist-soylem/11137609>]
- ABA.** (2011). *Avrupa Birliği Antlaşması ve Avrupa Birliğinin İşleyişi Hakkında Antlaşma*. Ankara: T.C. Başbakanlık Avrupa Birliği Genel Sekreterliği.
- Adda, J.** (2008). *Ekonominin Küreselleşmesi*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Adorno, T. W., & Horkheimer, M.** (2013). *Teori ve Pratik Üzerine Bir Tartışma (1956)*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Akdağ, M.** (2020). Medya Siyaset Etkileşimi Bağlamında Türkiye’de Siyasetin Medya Alanındaki Düzenlemeleri Üzerine Bir İnceleme. *Erciyes İletişim Dergisi*, 7 (2), 1173-1197.
- Akıcı, S.** (2007). Cumhuriyet Devri Edebiyat Terimleri Sözlüklerinin Toplu İndeksi Üzerine Bir Araştırma (Yüksek Lisans Tezi) . Adnan Menderes Üniversitesi.
- Akkerman, A., Mudde, C., & Zaslove, A.** (2014). How Populist Are the People? Measuring Populist Attitudes in Voters. *Comparative Political Studies*, 47 (9), 1324–1353.
- Akkerman, T.** (2003). Populism and Democracy: Challenge or Pathology? *Acta Politica* , 147-159.
- Aksakal, E.** (2018). Türkiye’de Halkçılığın Kaynağı ve Tebaadan Halka Zihni Dönüşüm. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* , 917-932.
- Aksakal, E.** (2018). Türkiye’de Halkçılığın Kaynağı ve Tebaadan Halka Zihni Dönüşüm. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 22 (2), 917-932.
- Aksu, S. H.** (2016). Trump'ın Zaferinin Arkasındaki Güçler ve Dünyaya Yayılan Faşizm Virüsü. [Erişim: 14.11.2022, <https://www.aydinlik.com.tr/haber/trumpin-zaferinin-arkasindaki-gucler-ve-dunyaya-yayilan-fasizm-virusu-26477>]
- Alangu, T.** (1969). Halk Kavramı ve Folklor Çalışmaları. *Folklor Doğru*, 1 (1), 8-12.
- Albayrak, A.** (2020). Görsel Sanatlarda İmge Kavramı. *Balkan Müzik ve Sanat Dergisi*, 2 (2), 133-163.
- Aljazeera Türk.** (2017). *Portre portre Donald Trump*. [Erişim: 14.07.2021, <http://www.aljazeera.com.tr/portre/portre-donald-trump>]
- Alkan, A., & Erdem, R.** (2019). Güç: Formal ve İnfomal yönden Güce Kavramsal Bir Bakış. *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*, 10 (24), 405-433.
- Alkan, F., & Erdem, R.** (2021). Etnosentrizm ve Merkez Meslekçilik: Kavramsal Bir Değerlendirme. *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*, 12 (30), 635-651.
- Alkan, T.** (1979). *Siyasal Toplumsallaşma*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Alpan, B.** (2017). Brexit ve Avrupa Kimliği: Türkiye-AB İlişkileri Tartışmanın Neresinde? E. Esen, & D. Şekeroğlu içinde, *Brexit - Elveda Avrupa: İngiltere'nin AB'den Ayrılmasından*

Sonra Avrupa Bütünleşmesi ve Türkiye-AB İlişkilerinde Fırsatlar ve Tehditler (s. 283-298). Ankara: Siyasal Kitabevi.

Altaş, İ. H. (1999). Bulanık Mantık : Bulanıklılık Kavramı. *Enerji, Elektrik, Elektromekanik-3e* (62), 80-85.

Althusser, L. (2016). *Filozof Olmayanlar İçin Felsefeye Giriş*. İstanbul: Can Yayınları.

Altınköprü, T. (2000). *Şahsiyet Analizi*. İstanbul: Hayat.

Altınörs, G. (2019). *Popülizm Çalışmaları ve Uluslararası İlişkiler*. [Erişim: 10.11.2022, <https://kureselcalismalar.com/populizm-calismalari-ve-uluslararasi-iliskiler/>]

Altun, F. (2004). *Kurgu ve siyaset arasında bir ömür: Ronald Reagan*. [Erişim: 14.07.2021, <http://www.anlayis.net/makaleGoster.aspx?dergiid=14&makaleid=3612>]

Anadolu Ajansı. (2021). *Hollanda'da aşırı sağcı Wilders'in seçim vaadi, 'İslam'dan Arındırma Bakanlığı'*. [Erişim: 22.04.2021, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/hollandada-asiri-sagci-wildersin-secim-vaadi-islamdan-arindirma-bakanligi/2104140>]

Anselmi, M. (2018). *Populism An Introduction*. London and New York: Routledge.

Appadurai, A. (2011). Disjuncture and Difference in The Global Cultural Economy. I. Szeman, & T. Kaposy içinde, *Cultural Theory an Anthology* (s. 281-295). Pondicherry: Wiley Blackwell.

Arendt, H. (2006). *İnsanlık Durumu*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Arıboğan, D. Ü. (2020). Bir Politik "Anamnesis" Örneği Olarak Ayasofya'nın İbadete Açılması Meselesi. D. Ü. Arıboğan içinde, *Travmaların Gölgesinde Politik Psikoloji* (s. 17-47). İstanbul: İnkilap Kitabevi.

Aristoteles. (2019). *Retorik*. İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.

Armaner, N. (1980). *Din Psikolojisine Giriş*. Ankara: Meb Yayınları .

Arslan, A. (2015). *Modern Dünyada Müslümanlar*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Ata, F. K. (2021). Kovid-19 Pandemisi; Uluslararası Hukuk Açısından Dünya Sağlık Örgütü'ne İlişkin Bir Değerlendirme. *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültes Dergisi*, 76 (1), 1-35.

Aydın, M. (2013). Toplumsal Yapı ve Kurumlar. İ. Çapcıoğlu, & H. Beşirli içinde, *Sosyolojiye Giriş* (s. 114-130). Ankara: Grafiker Yayınları.

Bar-Tal, D., & Magal, T. (2021). Socio-Psychological Analysis of the Deterioration of Democracy and the Rise of Authoritarianism: The Role of Needs, Values, and Context. J. P. Forgas, W. D. Crano, & K. Fiedler içinde, *The Psychology of Populism* (s. 42-62). New York: Routledge.

Başkaya, F. (2016). *Başka Bir Uygarlık İçin Manifesto*. İstanbul: Yordam Kitap.

Başkaya, F. (1997). *Sömürgecilik Emperyalizm Küreselleşme*. Ankara: Öteki Yayınevi.

Baudrillard, J. (2005). *Anahtar Sözcükler*. Ankara: Paragraf Yayınevi.

- Baudrillard, J.** (2017). *Can Çekişen Küresel Güç*. Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- Baudrillard, J.** (2012). *Kötülüğün Şeffaflığı*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Baudrillard, J.** (2013). *Sessiz Yiğınların Gölgesinde Ya Da Toplumsalın Sonu*. Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- Baudrillard, J.** (2015). *Sessiz Yiğınların Gölgesinde: Toplumsalın Sonu*, . Ankara: Doğu Batı.
- Baudrillard, J.** (2020). *Simülakrlar ve Simülasyon* . Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- Bauman, Z.** (2020). *Eğitim Üzerine*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Bauman, Z.** (1999). *Küreselleşme*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Bauman, Z.** (1998). *Sosyolojik Düşünmek*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Bauman, Z., & Bordoni, C.** (2018). *Kriz Hali ve Devlet*. İstanbul: İthaki Yayınları.
- BBC News.** (2019). *Europe and right-wing nationalism: A country-by-country guide*. [Erişim: 16.04.2021, <https://www.bbc.com/news/world-europe-36130006>]
- BBC News Türkçe:** (2016). *İngiliz gençlerden Brexit tepkisi: Bizden önceki kuşakların ihaneti*. [Erişim:26.10.2022,https://www.bbc.com/turkce/haberler/2016/06/160625_brexit_gencler]
- Belge, M.** (2018). *"Siz İsterseniz..." Popülizm Üzerine Yazılar*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Belge, M.** (2017). *Birikim Dergisi*.
- Berger, J.** (2015). *Bir Fotoğrafi Anlamak*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Berger, J.** (2020). *Görme Biöimleri*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Berger, P. L., Berger, B., & Kellner, H.** (1985). *Modernleşme ve Bilinç*. İstanbul: Pınar Yayınları.
- Beriş , H. E.** (2019). *Demokrasiye Neler Oluyor? Popülizm ve Otoriterleşme Tartışmalarına Bir Bakış. Liberal Düşünce Dergisi* (96), 27-53.
- Bernays, E. L.** (2005). *Propaganda*. New York: Brooklyn.
- Blair, G.** (2015). *The Trumps: Three Generations of Builders and a President* . London: Simon&Schuster.
- Bock, P. P.** (2001). *İnsan Davranışının Kültürel Temelleri*. Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.
- Bookchin, M.** (2014). *Kentsiz Kentleşme*. İstanbul: Sümer Yayıncılık.
- Bora, T.** (2019). *Sol Popülizm (I)*. [Erişim: 08.03.2022, https://birikimdergisi.com/haftalik/9586/solpopulizmi?fbclid=IwAR0Si2k7PA7fzgbZCF_PebnT1V9h85atnw6qCwiLma8poQfZ0P4CyEaUTGM#.XSHYHugzbIV]
- Bozkurt , B. Ü.** (2018). *Kavram, Kavramsallaştırma Yaklaşımları ve Kavram Öğretimi Modelleri: Kuramsal Bir Derleme ve Sözcük Öğretimi Açısından Bir Değerlendirme. Dil Dergisi* (169/2), 5-23.

- Braidotti, R.** (2019). *Kadın - Oluş / Cinsel Farkı Yeniden Düşünmek*. İstanbul: Otonom Yayıncılık.
- Braungart, R. G.** (1981). Political Sociology: Hiatory and Scope. S. Long içinde, *Handbook of Political Behavior*. New York : Plenum Press.
- Breton, D. L.** (2016). *Bedene Veda*. İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Budak, S.** (2017). *Pikoloji Sözlüğü*. Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Bustikova, L.** (2017). The Radical Right in Eastern Europe. J. Rydgren içinde, *The Oxford Handbook of the Radical Right* (s. 565-581). Oxford: Oxford University Press.
- Camus, J.-Y.** (2011). *Transform Europe*. [Erişim: 28.04.2021, <https://www.transform-network.net/publications/yearbook/overview/article/journal-082011/new-aspects-of-the-radical-right/>]
- Can, İ., & Ulutaş, E.** (2021). *Teşhir Toplumu*. İstanbul: Ketebe Yayınları.
- Canatan, K.** (1995). *Bir Değişim Süreci Olarak Modernleşme*. İstanbul: İnsan Yayınları.
- Canetti, E.** (2017). *Kitle ve İktidar*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Canovan, M.** (1984). 'People', Politicians and Populism. *Cambridge University Press*, 19 (3), 312-327.
- Canovan, M.** (1981). *Populism*. New York: Harcourt Brace Jovanovich.
- Canovan, M.** (2004). Populism for political theorists? *Journal of Political Ideologies*, 9 (3), 241-252.
- Canovan, M.** (1999). Trust the People! Populism and the Two Faces of Democracy. *Political Studies*, 2-16.
- Carrel, A.** (1973). *İnsan Denen Meçhul*. İstanbul : Yağmur Yayınevi.
- Castoriadis, C.** (2013). *Toplum İmgeleminde Kendini Nasıl Kurar?* İstanbul: İletişim Yayınları.
- Cevheri, S. A.** (2018). Donald Trump'ın Seçim Vaatleri İle Siyasalarının Popülizm Kapsamında Değerlendirilmesi ve Amerikan Dış Politikasına Yansımaları. *Policy Brief*, 1-13.
- Ceylan, L.** (2020). *Donald Trump Hakkında Bilmediğimiz 10 Şey*, [Erişim: 09.07.2021, <https://www.milliyet.com.tr/donald-trump-hakkinda-bilmediginiz-10-sey-molatik-16093/>]
- Channel4 News.** (2017). *The rise of right-wing populism in Europe*. [Erişim: 17.04.2021, <https://www.channel4.com/news/factcheck/factcheck-the-rise-of-right-wing-populism-in-europe>]
- Chomsky, N., & Foucault, M.** (2012). *İnsanın Doğası: İktidara Karşı Adalet*. İstanbul: bgst Yayınları.
- Cialdini, R. B.** (2012). *İknanın Psikolojisi*. İstanbul: Mediacat Kitapları.

Civan, E. (2020). *Çay Partisi Hareketi - Trump'ın gücü ve güçsüzlüğü*, [Erişim: 14.11.2022, <https://www.mahalligundem.com/yazarlar/engin-civan/cay-partisi-hareketi-trumpin-gucu-ve-gucsuzlugu/2964/>]

Cohen, A. P. (1985). *Symbolic Construction of Community*. London: Routledge.

Cornwell, R. (2011). *Obituary: George Wallace*. [Erişim: 12.08.2021, <https://www.independent.co.uk/arts-entertainment/obituary-george-wallace-1198238.html>]

Cottam, M. L., Mastors, E., Preston, T., & Dietz, B. (2017). *Siyaset Psikolojisine Giriş*. Ankara: BB101 Yayınları.

Croft, W., & Cruse, D. A. (2004). *Cognitive Linguistics*. Cambridge: Cambridge University Press.

Cüceloğlu, D. (1993). *İnsan ve Davranışı*. İstanbul: Remzi Kitabevi.

Çağlar-Hekimoğlu, K., & Erkan, S. (2022). Avrupa Bütünleşmesinde Birleşik Krallık: Brexit Referandumu ve Ayrılma Süreci. *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 11 (2), 870-883.

Çakır, M. Avrupa'daki sağ popülist parti ve hareketler. M. Çakır içinde, *Neoliberalizmin Egemenlik Aracı Sağ Popülizm* (s. 67-93). Copy Left.

Çakır, M. (2016). Sağ Popülizm: Neoliberal Dönüşümün Egemenlik Aracı. E. Aktoprak, & A. C. Kaya (Dü) içinde, *21. Yüzyılda Milliyetçilik Teori ve Siyaset* (s. 231-245). İstanbul: İletişim Yayınları.

Çetin, H. (2003). *İnsan ve Siyaset*. Ankara: Siyasal Kitabevi.

Çetin, H. (2003). *İnsan ve Siyaset Siyasetin Psikolojik Temelleri*. Ankara: Siyasal Kitabevi.

Çevik, A. (2009). *Politik Psikoloji*. Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.

Çevik, A. (2011). Üniversite Gençliği ve Ruh Sağlığı: Psikopolitik Bir Değerlendirme. B. S. Ersaydı içinde, *Politik Psikoloji Yıllığı* (s. 12-23). Ankara: Barış Kitabevi.

Çevik, A., & Ceyhun, B. (2011). Toplumsal Yas: Bir Karizmatik Liderin Ölümüyle Ortaya Çıkan Psikopolitik Süreçler. B. S. Çevik içinde, *Politik Psikoloji Yıllığı Cilt 1* (s. 33-46). Ankara: Barış Kitabevi.

Çevik-Ersaydı, B. S., & Çelik, A. (2011). *Psiko-Politik Bir Yaklaşım İle Türk Ermeni İlişkileri*. İstanbul: Akademi Yayıncılık.

Çolak, Ö. F. (2017). Küresel Kriz ve Brexit. E. Esen, & D. Şekeroğlu (Dü) içinde, *BREXIT – Elveda Avrupa İngiltere'nin AB'den Ayrılmasından Sonra Avrupa Bütünleşmesi ve Türkiye-AB İlişkilerinde Fırsatlar ve Tehditler* (s. 97-108). Ankara: Siyasal Kitabevi.

Çoştı, Y. (2009). Toplumsallaşma Kavramı Üzerine Sosyolojik Bir Değerlendirme. *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* (3), 117-140.

Çöpoğlu, M. O. (2017). Avrupa'da Yükselen Popülist Aşırı Sağ Partiler: Özgürlükler ve Uluslar Avrupası (ENF) Grubu Üzerine Bir İnceleme. *Uluslararası Sosyal ve Eğitim Bilimleri Dergisi*, 4 (7), 1 – 17.

- Dacheux, E.** (2012). Kamusal Alan: Demokrasinin Anahtar Bir Kavramı. E. Dacheux içinde, *Kamusal Alan* (s. 13-26). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Dahl, R. A.** (1957). The Concept Of Power. *Department of Political Science* , 201-215.
- Dallat, L.** (1996). *Siyasi Tarih*. (O. Akbal, Çev.) İstanbul: Tan Matbaası.
- Dallot, L.** (1966). *Siyasi Tarih*. İstanbul: Ak Kitabevi.
- Dellaloğlu, B.** (2020). *Poetik ve Politik*. İstanbul: Timaş Yayınları .
- Demirtaş, H. A.** (2003). Sosyal Kimlik Kuramı, Temel Kavram ve Varsayımlar. *İletişim Araştırmaları* , 123-144.
- Derrida, J.** (1994). *Göstergibilim ve Gramatoloji*. İstanbul: Afa Yayıncılık.
- Deutsch, M., & Kinnvall, C.** (2002). What Is Political Psychology? K. R. Monroe içinde, *Political Psychology* (s. 15-43). London: Lawrence Erlbaum Associates.
- Deutsche Welle Türkçe.**(2016). *Kimler Trump'ı seçti?* [Erişim: 26.10.2022, <https://www.dw.com/tr/kimler-trump%C4%B1-se%C3%A7ti/a-36334938>]
- Dinçeli, D.** (2020). Görsel Düşünme ve Algı. *İdil* , 545–552.
- Dix, R. H.** (1985). POPULISM: Authoritarian and Democratic. *Latin American Research Review*, 20 (2), 29-52.
- Domenach, J.-M.** (2003). *Politika ve Propaganda*. İstanbul : Varlık Yayınları.
- Duman, D. D.** (2020). POPÜLİST SÖYLEMİN SEÇMEN DAVRANIŞLARINA ETKİSİ: JAIR BOLSONARO'NUN SEÇİM KAMPANYASININ İNCELENMESİ . *Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi* , 193-208.
- Duverger, M.** (1974). *Politik Partiler*. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- DW:** (2018). *Londra'da kim Brexit'in tarafında kim karşıtı?* [Erişim: 13.11.2022, <https://www.dw.com/tr/londrada-kim-brexitin-taraf%C4%B1nda-kim-kar%C5%9F%C4%B1t%C4%B1/a-46444713>]
- DW Türkçe.** (2010)*Danimarka Terörle Mücadelesini Değiştiriyor.* [Erişim: 17.04.2021, <https://www.dw.com/tr/danimarka-ter%C3%B6rle-m%C3%BCcadele-stratejisini-de%C4%9Fi%C5%9Ftiriyor/a-5087880>]
- DW Türkçe.** (2010).*Avrupa'da aşırı sağın yükselişi.* [Erişim: 17.04.2021, <https://www.dw.com/tr/avrupada-a%C5%9F%C4%B1r%C4%B1-sa%C4%9F%C4%B1n-y%C3%BCkseli%C5%9Fi/a-6039509>]
- DW Türkçe.** (2012). Avrupa'da sağ popülizm yükseliyor. [Erişim: 17.04.2021, www.dw.com]
- DW Türkçe.** (2018). Avrupa'da sağ popülizmin yükselişi. [Erişim: 15.04.2021, <https://www.dw.com/tr/avrupada-sa%C4%9F-pop%C3%BClizmin-y%C3%BCkseli%C5%9Fi/a-45443713>]
- Ebenstein, W.** (1996). *Siyasi Felsefesinin Ünlü Düşünürleri*. İstanbul: Şule Yayınları.

- Ekici, M.** (1999). Halk, Halk Bilimi ve Halk Bilgisi Üzerine Bir Deneme. *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, 3 (2), 183-191.
- Emiroğlu, V.** (1977). Kültür Kişilik İlişkisinde Antropolojik Yaklaşımlar. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Antropoloji Dergisi* (10), 103-116.
- Erbil, L.** (2019). *Zihin Kuşları*. İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.
- Erdoğan, E.** (2020). *Popülizm Trump ile gelmedi onunla da gitmez 2*. [Erişim: 29.09.2021, <https://www.perspektif.online/populizm-trump-ile-gelmedi-onunla-da-gitmez-2/>]
- Esen, H.** (2019). *Brexit ingiliz medyasını böldü*. [Erişim: 08.11.2022, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/brexit-ingiliz-medyasini-boldu-/1584823>]
- Euro Topics.** (2018). Avrupa seçimleri ve sağ popülizmin yükselişi. [Erişim: 15.04.2021, <https://www.eurotopics.net/tr/206953/avrupa-secimleri-ve-sag-popuelizmin-yuekselisi>]
- Euronews Türkçe.** (2019). Avrupalı entelektüel ve yazarlardan uyarı uyarı: Avrupa dağılıyor. [Erişim: 15.04.2021, <https://tr.euronews.com/2019/01/26/avrupali-entelektuel-ve-yazarlardan-uyari-avrupa-dagiliyor>]
- Fassin, E.** (2019). *Popülizm: Büyük Hınç*. (G. Kırnalı, & İ. Kocael, Çev.) Ankara: HERETİK.
- Fedayi, C., & Yıldırım, O.** (2019). Popülizm: İdeolojisizliğin İdeolojisi ya da İktidar İdeolojisi. *Üçüncü Sektör Sosyal Ekonomi Dergisi*, 54 (4), 1857-1874.
- Fidan, A.** (2015). Diyagnostik Açından Duyu Bozukluklarına Diyalektik Değnimler. *Kent Kültürü ve Yönetimi Hakemli Elektronik Dergi*, 8 (1), 17-26.
- Finchelstein, F.** (2019). *Faşizmden Popülizme*. (A. Karatay, Çev.) İstanbul: İletişim Yayınları.
- Foucault, M.** (2020). *Bu Bir Pipo Değildir*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları .
- Foucault, M.** (2001). *Kelimeler ve Şeyler*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Fowles, J.** (2000). *Aristos Yaşam Üzerine Notlar*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Freeden, M.** (2017). After the Brexit referendum: revisiting populism as an ideology. *Journal of Political Ideologies*, 22 (1), 1-11.
- Freud, S.** (2016). *Psikanalize Yeni Giriş Dersleri*. İstanbul: Öteki Yayınevi.
- From, E.** (2006). *Yanılsama Zinciri*. İzmir : İlya Yayınevi.
- Fromm, E.** (2011). *İnsandaki Yıkıcılığın Kökenleri*. İstanbul: Payel Yayınları.
- Gasset, J. O.** (2011). *Kitlelerin Ayaklanması*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Gazete Duvar:** (2016). *Trump'a kimler ne kadar oy verdi?* [Erişim: 26.10.2022, <https://www.gazeteduvar.com.tr/dunya/2016/11/09/trumpa-kimler-ne-kadar-oy-verdi>]
- Geçtan, E.** (2019). *İnsan Olmak*. İstanbul : Metis Yayınları.
- Gerbaudo, P.** (2018). *Maske ve Bayrak Popülizm, Yurttaşçılık vr Küresel Protesto*. (D. Saraçoğlu, Çev.) İstanbul: KAFKA.

- Gerbaudo, P.** (2018). *Maske ve Bayrak, Popülizm, Yurttaşçılık ve Küresel Protesto*. İstanbul: Kafka .
- Giddens, A.** (2000a). *Elimizden Kaçıp Giden Dünya*. Alfa Yayınları: Alfa Yayınları.
- Giddens, A.** (2009). *Kapitalizm ve Modern Sosyal Teori*. İstanbul : İletişim Yayınları.
- Giddens, A.** (2016). *Modernliğin Sonuçları*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Giddens, A.** (2000). *Sosyoloji*. Ankara: Ayraç yayınları.
- Giddens, A.** (2012). *Sosyoloji*. İstanbul: Kırmızı Yayınları.
- Goldman, E.** (2013). *Anarşizm Neyi Savunur?* İstanbul: Agora Kitaplığı.
- Golec de Zavala, A., Lantos, D., & Keenan, O.** (2021). Collective Narcissism and the Motivational Underpinnings of the Populist Backlash. J. P. Forgas, W. D. Crano, & K. Fiedler içinde, *The Psychology of Populism* (s. 105-122). New York: Routledge.
- Gottdiener, M.** (2005). *Postmodern Göstergeler*. İstanbul: İmge Kitabevi Yayınları.
- Gourmont, R.** (2011). *Düşünce Oluşumu*. (M. Özdil, Çev.) İstanbul: Kumsaati Yayınları.
- Göka, E.** (2016, 07). Dijital Medya ve Bireyin Psikolojisi. (TRTakademi, Röportajı Yapan)
- Göka, E.** (2007). Fanatizmin Psikolojisi ve Türklerin Psikolojisinde Fanatizm. *Cogito Dergisi* , 38-63.
- Göka, E.** (2017). *İnternet ve Psikolojimiz*. İstanbul: Kapi Yayınları.
- Göka, E.** (2005). Sosyal Psikoloji ve Siyaset Psikolojisi: Grup-Birey ilişkisine İlişkin Yaklaşımlar. *Stratejik Analiz*, 5 (60), 81-86.
- Göker, E.** (2014). *Post-Yapısal-İşlevselcilik: Laclau'nun Popülizm Makinesi*. [Erişim: 11.03.2021, <https://m.bianet.org/english/siyaset/154941-post-yapısal-islevselcilik-laclau-nun-populizm-makinesi>]
- Guiraud, P.** (1975). *Anlambilim*. (B. Vardar, Çev.) İstanbul: Gelişim Yayınları.
- Güleç, C.** (2004). *Politik Psikolojisi Penceresinden Siyaset Ahlakı, Kimlik ve Laiklik*. Ankara: Ümit Yayıncılık.
- Güler, M.** (2010). Sosyal Psikoloji Bakış Açısından Çocuk ve Ergenlerde Suçlu Davranış Gelişimi. *TBB Dergisi* , 355-372.
- Gültekin, A.** (2021). Yapay Zekânın Luditleri Kimler Olacak? *Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 18 (44), 8434-8454.
- Gürel, N.** (2011). Kişilik Psikolojisi, Önyargının Psikolojisi ve Kamuoyu: Gordon Allport ve Walter Lippmann'ın Görüşleri Çerçevesinde Bir Değerlendirme . *Ankyra: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* , 101-133.
- Gürlek, M., & Tuna, M.** (2018). Sosyal Kimlik Teorisi Açısından Örgütsel Özdeşleşmenin Teorik Temelleri. *Yönetim, Ekonomi ve Pazarlama Araştırmaları Dergisi*, 2 (3), 39-48.

- Gürsoy, Y.** (2019). *Brexit Türkiye-Birleşik Krallık-AB ilişkilerinde Siyasi Ekonomik Riskler ve Fırsatlar*. İstanbul: Deik.
- Güven, E.** (2020). Amerika Birleşik Devletleri'nde Sosyalist Afro-Amerikan bir Yapılanma Olarak Kara Panterler Partisi ve Partinin Sesi "The Black Panther Intercommunal News Service". *Global Media Journal TR Edition* , 53-74.
- Güvenç, B.** (1972). *İnsan ve Kültür*. Ankara: Remzi Kitabevi.
- Haber Sol.** (2018). Irkçı dinci sağ popülizm yükselişte, [Erişim: 15.04.2021, <https://haber.sol.org.tr/yazarlar/oguz-oyan/irkcidinci-populizm-yukseliste-228320>]
- Habermas, J.** (2016). *Core Europe To The Rescue: A Conversation With Jürgen Habermas About Brexit And The EU Crisis*. [Erişim: 04.10.2021, <https://socialeurope.eu/core-europe-to-the-rescue>]
- Habip, B.** (2019). *Kültür ve Psikanaliz: Sinema, Edebiyat ve Güncelin Psikanalizi*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Halhall, B.** (2020). Avrupada'ki Aşırı Sağ Partilerin İdeolojik Yapısı. *Dicle Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 10 (20), 450-471.
- Hallaq, W. B.** (2020). *Şarkiyatçılığı Yeniden Düşünmek*. İstanbul: Ketebe Yayınları.
- Han, B. C.** (2020). *İktidar Nedir*. İstanbul: İnsan Yayınları.
- Han, B. C.** (2019). *Psikopolitika*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Han, B.-C.** (2019). *Eros'un İstirabı*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Hanks, M. E.** (2009). *Erken Modern Dönemde Avrupa 1450 -1789*. İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.
- Harari, Y. N.** (2018). *21. Yüzyıl İçin 21 Ders*. İstanbul: Kolektif .
- Harari, Y. N.** (2016). *Hayvanlardan Tanrılara Sapiens*. 2016: Kolektif Kitap.
- Haraway, D. J.** (1991). *Simians, Cyborgs, and Women The Reinvention of Nature*. New York: Routledge.
- Harvey, D.** (2015). *Neoliberalizmin Kısa Tarihi*. İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Haspolat, E.** (2011). Meşrutiyetin Üç Halkçılığı ve Kemalist Halkçılığı. *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi* (47), 557-584.
- Hazar, Ç. M.** (2006). Kişik ve İletişim Tipleri. *Selçuk İletişim*, 4 (2), 125-140.
- Held, D., & McGrew, A.** (2008). Büyük Küreselleşme Tartışması. D. Held, & A. McGrew içinde, *Küresel Dönüşümler Büyük Küreselleşme Dalgası* (s. 7-75). Ankara: Phoenix Yayınevi.
- Hitler, A.** (2001). *Kavgam*. İstanbul: Yağmur Yayınları.
- Hobbes, T.** (1993). *Leviathan*. İstanbul: YKY .
- Horkheimer, M.** (1998). *Akıl Tutulması*. İstanbul: Metis Yayınları.

- Horkheimer, M., & Adorno, T. W.** (2014). *Aydınlanmanın Diyalektiği*. İstanbul: Kabalcı Yayıncılık.
- Hoşgör, K.** (2016). Algı Problemi Üzerine. *Kilikya Felsefe Dergisi*, 11-29.
- Houghton, D. P.** (2018). *Siyaset Psikolojisi*. İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayın .
- Houghton, D. P.** (2018). *Siyaset Psikolojisi Durumlar, Bireyler, Olaylar*. İstanbul: Bilge Yayıncılık.
- Huddy, L., Sears, D. O., & Levy, J. S.** (2013). Theoretical Foundations of Political Psychology. L. Huddy, D. O. Sears, & J. S. Levy içinde, *The Oxford Handbook Of Political Psychology* (s. 1-20). New York: Oxford University Press.
- Hume, D.** (1979). *Din Üstüne*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Hume, D.** (1976). *İnsanın Anlama Yetisi Üzeine Bir Soruşturma*. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Yayınları.
- Hürriyet.** (2014). *Avrupada pegida korkusu*. [Erişim: 17.04.2021, <https://www.hurriyet.com.tr/avrupa/pegida-korkusu-27751050>]
- İlbar, Z.** (1987). Kişiliğin Oluşmasındaki Kültürel Etmenler. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih - Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 31 (1-2), 201-211.
- İlhan, R.** (2011). Büyük Grupların Ruhsal Gerileme Dönemlerinde Kullandıkları İçsel Psikolojik Savunma Mekanizmaları: Özdeşim ve İç Almanın Önemi. B. S. Çevik içinde, *Politik Psikoloji Yoüllığı Cilt 1* (s. 53-55). Ankara: Barış Kitabevi.
- İnce, M.** (2017). Toplumsal Tabakalaşma ve Eşitsizlik. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 19 (1), 294-319.
- Inglehart, R. F., & Norris, P.** (2016). Trump, Brexit, and the Rise of Populism: Economic Have-Nots and Cultural Backlash. *Faculty Research Working Paper Series*, 1-52.
- Irigaray, L.** (2006). *Ben Sen Biz; Farklılık Kültürüne Doğru*. İstanbul: İmge Kitabevi Yayınları.
- İslambay, D., & Cingöz-Ulu, B.** (2016). Milliyetçiliğin Politik Psikolojisi. *Siyaset Psikolojisi* (s. 293-320). içinde Nobel Yayıncılık.
- İzzetbegoviç, A.** (2019). *Doğu Batı Arasında İslam*. İstanbul: Ketebe Yayınevi.
- Jacobs, J.** (1906). *Jewish Encyclopedia*. [Erişim: 03.05.2021, <https://www.jewishencyclopedia.com/articles/5764-england>]
- Jessop, B.** (2009). *Kapitalist Devletin Geleceği*. Ankara: Epos yayınları.
- Kaczynskikaos, T. J.** (2013). *Sanayi Toplumu ve Geleceği*. İstanbul: Kaos Yayınları.
- Kaïdor, M.** (2008). Küresel Sivil Toplum. D. Held, & A. McGrew içinde, *Küresel Dönüşümler Büyük Küreselleşme Tartışması* (s. 663-667). Ankara: Phonenix Yayınevi.
- Kalav, A.** (2017). Demokrasi ve Popülizm Bağlamında Brexit Tartışmaları. E. Esen, & D. Şekeroğlu içinde, *Brexit - Elveda Avrupa: İngiltere'nin AB'den Ayrılmasından Sonra Avrupa*

Bütünleşmesi ve Türkiye-AB İlişkilerinde Fırsatlar ve Tehditler (s. 65-82). Ankara: Siyasal Kitabevi.

Kaltwasser, C. R., Taggart, P., Espejo, P. O., & Ostiguy, P. (2017). Populism An Overview of the Concept and the State of the Art. C. R. Kaltwasser, P. Taggart, P. O. Espejo, & P. Ostiguy (Dü) içinde, *The Oxford Handbook of Populism* (s. 1-20). New York: Oxford University Press.

Kaltwasser, C. R., & Taggart, P. (2016). Dealing With Populists in Government: A Framework For Analysis. *Democratization*, 23 (2), 201-220.

Kamu Diplomasisi: (2018).*Kamu Diplomasisi Nedir?* [21.10.2022, <https://www.kamudiplomasisi.org/component/content/article/39/59-kamu->]

Kansu, A. F., & Tarhan, N. (2018). Politik Psikoloji ve Politik Öz Yeterlik. *Üsküdar University Journal Of Social Science* (6), 1-18.

Karadeli, C. (2005). Küreselleşme ve Dünya Düzenleri. C. Karadeli, & C. Karadeli (Dü.) içinde, *Küreselleşme ve Alternatif Küreselleşme* (s. 3-23). Ankara: Phoenix Yayınevi.

Karagül, S., & Güder, B. E. (2020). Dış Politikada Popülist Söylem ve Girişimler: Trump Siyaseti ve Brexit Süreci. *TROYACADEMY Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 5 (1), 109-133.

Karaoğlu, O. (2011). Kissinger Diplomasi Kitabını Yeniden Yazmalı. B. S. Ersaydı içinde, *Politik Psikoloji Yıllığı Cilt 1* (s. 161-164). Ankara: Barış Kitabevi.

Kaya, A. (2019). Avrupa'da Popülist Sağın Yükselişi: Popülizm Nedir? *Euro Politika Dergisi*, 17-33.

Kaya, A. (2017). The rise of populist extremism in Europe: Lost in Diversity and Unity. *Critical Heritages (CoHERE)*, 1-20.

Kaya, M. (2020). *Chantal Mouffe'un Sol Popülizmi*. [Erişim: 08.03.2021, <https://www.yolsiyasidergi.org/chantal-mouffeun-sol-populizmi-muzaffer-kaya>]

Kaya, N. (2019). *Psiko-Siyaset*. Ankara: Abis Yayınları.

Kellner, D. (2016). *American Nightmare Donald Trump, Media Spectacle, and Authoritarian Populism*. AW Rotterdam: Sense Publishers.

Kertzer, J. D., & Tingley, D. (2018). Political Psychology in International Relations: Beyond the Paradigms. *The Annual Review of Political Science*, 339-339.

Kıraç, S., & İlhan, B. (2010). Avrupa Birliği Oluşum Süreci ve Ortak Politikalar. *Milli Eğitim*, 191-201.

Kiraz, E. (2019). SOSYAL MEDYA VE ALG I YÖNETİMİ; İNGİLTERE'NİN BREXIT SÜRECİNDE SOSYAL MEDYA DEZENFORMASYONU. *PARADOKS Ekonomi, Sosyoloji ve Politika Dergisi Ersel Kiraz*, 15 (1), 1-16.

Kissinger, H. (2007). *Diplomasi*. İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.

Klement, F. L. (1952). Middle Western Copperheadism and the Genesis of the Granger Movement. *Oxford University Press on behalf of Organization of American Historians*, 38 (4), 679-694.

Kocamaz, S. Ü. (2020). Donald Trump Döneminde Avrupa Birliği-ABD İlişkileri: Liberal Dünya Düzeni, Krizler ve Ayrışan Politikalar. *Marmara Avrupa Araştırmalar Dergisi*, 28 (2), 221-253.

Koçak, O., & Gündüz, R. D. (2016). Avrupa Birliği Göç Politikaları ve Göçmenlerin Sosyal Olarak İçerilmelerine Etkisi. *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi*, 7 (12), 66-91.

Köksoy, E. (2015). Kamu Diplomasisi Perspektifinden Ulus Markalaması . *Akdeniz İletişim Dergisi* , 42-61.

Köroğlu, E. K. (2020). Farklı Popülizm Yaklaşımları Üzerine Bir Değerlendirme. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* (39), 73-87.

Kuhn, T. S. (1995). *Bilimsel Devrimlerin Yapısı*. İstanbul: Alan Yayınları.

Kurt, S. (2021). *Trump'ın uyguladığı ekonomi politikalarının Amerikan küresel hegemonyasına etkisi*. [Erişim: 30.09.2021, <https://www.ankasam.org/trumpin-uyguladigi-ekonomi-politikalarinin-amerikanin-kuresel-hegemonyasına-etkisi/>]

Kurtbağ, Ö. (2020). ABD'de Yükselen Popülist Dalga ve Trumpizm: Neoliberal Küreselleşme, Ekonomik Kriz, Siyasetin İşlevsizleşmesi ve Elitizme Karşı Bir Geri Tepki mi? *Akademik Bakış*, 13 (26), 135-164.

Laclau, E. (2005). Populism: What's in a Name? F. Panizza içinde, *Populism and the Mirror of Democracy* (s. 32-49). New York: Verso.

Laclau, E. (2007). *Popülist Akıl Üzerine*. (N. B. Çelik, Çev.) Ankara: Verso.

Laclau, E., & Mouffe, C. (1992). *Hegemonya ve Sosyalist Strateji*. İstanbul: Birikim Yayınları.

Latour, B. (2008). *Biz Hiç Modern Olmadık*. İstanbul: Norgunk Yayıncılık.

Laustsen, C. B., & Diken, B. (2021). *Filmlerle Sosyoloji*. İstanbul: Metis Yayınları.

Leaman, D. (2013). Latin Amerika'da Popülizmin Değişen Yüzleri: Maskeler, Makyajlar, ve Süregelen Özellikler. *Praksis* , 311-324.

LeBon, G. (2016). *Kitleler Psikolojisi*. Ankara: Yason Yayınları.

Lemke, T. (2017). *Biyopolitika*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Levy, J. S. (2018). Political Decision-Making. C. J. Hower, & E. Lyons içinde, *Political Psychology A Social Psychological Approach* (s. 168-188). Pondicherry: Wiley.

Lewis, B. (2008). *Babil'den Dragomanlara* . İstanbul: Kapı Yayınları.

Lien, B. L. (2010). Taking the Bread Out of Our Mouths: Xenophobia in Early Modern London. *Immigrants and Minorities* , 1-22.

Locke, J. (2012). *Hoşgörü Üstüne Bir Mektup*. Ankara: Liberte Yayınları.

- Locke, J.** (2000). *İnsanın Anlama Yetisi Üzerine Bir Deneme*. Ankara: Öteki Yayınevi.
- Machiavelli, N.** (2015). *Prens*. İstanbul: Alfa Yayınları.
- Mandel, E., & Novack, G.** (1975). *Marksist Yabancılaşma Kuramı*. İstanbul: Yücel Yayınları.
- Marks, K.** (1979). *Grundrisse; Ekonomi Politigin Eleştirisi İçin Bir Ön Çalışma*. İstanbul: Birikim Yayınları.
- Marshall, G.** (1999). *Sosyoloji Sözlüğü*. Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Martin, N.** (2017). Türkiye, Avrupa Birliği ve Brexit. E. Esen, & D. Şekeroğlu içinde, *Brexit - Elveda Avrupa: İngiltere'nin AB'den Ayrılmasından Sonra Avrupa Bütünleşmesi ve Türkiye-AB İlişkilerinde Fırsatlar ve Tehditler* (s. 39-64). Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Marx, K., & Engels, F.** (2014). *Komünist Parti Manifestosu*. İstanbul: Sis Yayıncılık.
- Masters, R. D., & Sullivan, D. C.** (1993). Nonverbal Behavior and Leadership: Emotion and Cognition in Political Information Processing. S. Iyengar, & W. J. McGuire içinde, *Explorations in Political Psychology* (s. 150-182). Durham and London: Duke University Press.
- McGowan, T.** (2018). *Sahip Olmadığımız Şeyin Keyfini Sürmek, Psikanalizin Politik Projesi*. İstanbul: İmge Kitabevi.
- McLuhan, M.** (2019). *Yaradığımız Medya*. İstanbul: Nora Kitap.
- Michel, H.** (1990). *Faşizmler*. (F. Üstel, Çev.) İstanbul: İletişim Yayınları.
- Milburn, M. A.** (1998). *Sosyal Psikolojik Açından Kamuoyu ve Siyaset*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Mills, W., & Ozankaya, Ç. Ö.** (1964). Toplumsal Tabakalaşma Sosyolojisi. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 19 (03), 125-142.
- Moffit, B.** (2020). *Popülizmin Küresel Yükselişi*. İstanbul: İletişim.
- Mouffe, C.** (2019). *Sol Popülizm*. (A. Yanık, Çev.) İstanbul: İletişim Yayınları.
- Mouffe, C.** (2005). The 'End of Politics' and the Challenge of Right-wing Populism. F. Panizza, & F. Panizza (Dü.) içinde, *Populism and the Mirror of Democracy* (s. 50-71). London-New York: Verso.
- Mudde, C.** (2004). The Populist Zeitgeist. *Government and Opposition*, 39 (4), 541-563.
- Mudde, C.** (2017). Toplum ve Siyaset (17): "Popülizmin dördüncü dalgası" Konuk: Cas Mudde. (G. Kırnalı, & İ. Kocael, Röportajı Yapanlar)
- Mudde, C., & Kaltwasser, C. R.** (2015). Vox populi or vox masculini? Populism and gender in Northern Europe and South America. *Patterns of Prejudice*, 49 (1-2), 16-36.
- Mudde, C., & Kaltwasser, C. R.** (2012). *Populism in Europe and the Americas*. Cambridge: Cambridge University Press.

- Mudde, C., & Kaltwasser, C. R.** (2019). *Popülizm Kısa Bir Giriş*. (E. Türközü, Çev.) Ankara: Nika Yayınevi.
- Mudde, C., & Kaltwasser, C. R.** (2018). Studying Populism in Comparative Perspective: Reflections on the Contemporary and Future Research Agenda. *Comparative Political Studies*, 51 (13), 1667–1693.
- Myers, D. G.** (2017). *Sosyal Psikoloji*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Negri, A., & Hardt, M.** (2001). *İmparatorluk*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları .
- Nietzsche, F.** (2021). *İnsanca, Pek İnsanca 1*. İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.
- Noggle, R.** (2021). Manipulation in Politics. *Oxford University Press* , 1-41.
- Nye, J.** (2003). *Amerikan Gücünün Paradoksu*. İstanbul: Literatür Yayıncılık.
- O'Brien, T. L.** (2005). *Trump Nation The Art of Being the Donald*. New York: Grand Central Publishing.
- Okmeydan, S. B.** (2017). Postmodern Kültürde Gözetim Toplumunun Dönüşümü: 'Panoptikon'dan 'Sinoptikon' ve 'Omniptikon'a. *Online Academic Journal of Information Technology*, 8 (30), 46-69.
- Orwell, G.** (2021). *Hayvan Çiftliği*. İstanbul: Can Yayınları.
- Oskay, Ü.** (2016). *İletişim'in ABC'si*. İstanbul: İnkılap Kitabevi Yayınları .
- Ouellette, L.** (2016). The Trump Show. *University of Minnesota* , 1-4.
- Owczarek, W. J.** (2015). Poujade and Poujadolf: Fears of Fascism in France Fourth Republic. *Undergraduate Honors Theses* , 1-89.
- Öner, S.** (2021). Brexit ve Avrupa'da Popülist Radikal Sağın Yükselişi. *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi* , 95-118.
- Örmeci, O.** (2019). *Uluslararası Politika Akademisi*. [Erişim: 02.05.2021, <http://politikaakademisi.org/2019/02/01/jeremy-blackten-kisa-ingiltere-tarihi/>]
- Özdağ, Ü.** (2015). *Algı Yönetimi*. ankara: Kripto Yayınları.
- Özdal, B., & Karaca, . R.** (2015). *Diplomasi Tarihi 1*. Bursa: Dora Yayınları.
- Özdemir, C.** (2015). Partilerin politik psikolojisi. [Erişim: 14.11.2022, <https://m.bianet.org/biamag/siyaset/168817-partilerin-politik-psikolojisi>]
- Özdemir, O., Özdemir, P. G., Kadak, M. T., & Nasıroğlu, S.** (2012). Kişilik Gelişimi. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, 4 (4), 566-589.
- Özdenören, R.** (2017). *Yaşadığımız Günler*. İstanbul: İz Yayıncılık.
- Özer, A.** (2019). Latin Amerika'da popülizm krizi. [Erişim: 12.08.2021, <https://fikircografyasi.com/makale/latin-amerikada-populizm-krizi>]
- Özerim, G.** (2017). Göç Konusunun Birleşik Krallık'ta AB Referandumu Sürecindeki Yeri. E. Esen, & D. Şekeroğlu içinde, *Brexit - Elveda Avrupa: İngiltere'nin AB'den Ayrılmasından*

Sonra Avrupa Bütünleşmesi ve Türkiye-AB İlişkilerinde Fırsatlar ve Tehditler (s. 83-96). Ankara: Siyasal Kitabevi.

Özler, H. (2018). *siyaset ve Psikoloji*. Bursa: Ekin Basın Yayın Dağıtım.

Özmen, E. (1995). *Psikiyatri Psikoloji Politika*. İstanbul: Zen yayın.

Özsoy, O. (1998). *Propaganda: Ksmuoyu Oluşturma*. İstanbul: Alfa Yayınları.

Öztürk, N. (2010). Amiş Ailesinde Kadının Rolü ve Bu Rolün Belirlenmesinde Dinin Etkisi. *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 10 (3), 57-73.

Panizza, F. (2005). Introduction: Populism and the Mirror of Democracy. F. Panizza, & F. Panizza (Dü.) içinde, *Populism and the Mirror of Democracy* (s. 1-31). New York: Verso.

Papineau, D., & Selina, H. (2019). *Bilinç*. İstanbul: Say Yayınları.

Parker, I. (2021). *Psikolojide Devrim: Yabancılaşmadan Özgürleşmeye*. Ankara: Töz Yayınlar.

Payot, J. (2020). *İrade Terbiyesi*. İstanbul: Karbon Kitaplar Yayınları.

Pedler, A. (1927). Going to the People. The Russian Narodniki in 1874-5. *the Modern Humanities Research Association and University College London, School of Slavonic and East European Studies*, 6 (16), 130-141.

Penahi, A. (2019). *Popülizm yazıları; demokrasi ve popülizm*. [Erişim: 04.12.2020. <https://polseko.com/populizm-yazilari-i-demokrasi-ve-populizm/>]

Piaget, J. (1999). *Çocukta Zihinsel Gelişim*. İstanbul: Cem Yayınevi.

Piaget, J. (1999). *Yapısalcılık*. Ankara: Doruk Yayıncılık.

Pierce, M. (2000). The Populist President of the American Federation of Labor: The Career of John McBride, 1880-1895. *Labor History*, 41 (1), 5-24.

Platon. (2006). *Devlet*. İstanbul: İş Bankası.

Plotnik, R., & Kouyoumdjian, H. (2009). *Psikolojiye Giriş*. İstanbul: Kaknüs Yayınları.

Politi, J. (2012). “A Swinish Multitude” versus “A Crowd of Golden Daffodils”. R. Parkin-Gounelas içinde, *The Psychology and Politics of the Collective Groups, Crowds and Mass Identifications* (s. 86-102). New York: Routledge.

Popper, K. R. (2018). *Açık Toplum ve Düşmanları*. Ankara: Liberte Yayınları.

Pratkanis, A., & Aronson, E. (2008). *Propaganda Çağı*. İstanbul: Paradigma.

Psychologica Science: (2010). *Gulf psychology: My own private oil spil*. [Erişim: 13.11.2022, <https://www.psychologicalscience.org/news/full-frontal-psychology/gulf-psychology-my-own-private-oil-spill.html>]

R.Monroe, K. (2002). A Paradigm for Political Psychology. K. R. Monroe içinde, *Political Psychology* (s. 399-417). London: Library of Congress Cataloging-in-Publication Data.

- Rabin, J. S.** (2021). Behavioral Epigenetics: The Underpinnings of Political Psychology. J. D. Sinnott, & J. S. Rabin içinde, *The Psychology of Political Behavior in a Time of Change* (s. 55-96). Switzerland: Springer .
- Rand, A.** (2021). *İhtiyacımız Olan Felsefe*. İstanbul: Pegasus Yayınları.
- Reich, W.** (2014). *Faşizmin Kitle Psikolojisi*. İstanbul: Cem Yayınevi.
- Richardson, J.** (2018). *British Policy-Making and the Need for a Post-Brexit Policy Style*. Oxford: Palgrave Macmillan.
- Roberts, K. M.** (2006). Populism, Political Conflict, and Grass-Roots Organization in Latin America A Comparison Of Fujimori and Chavez. *Comparative Politics* , 127-148.
- Rosenberg, S. W.** (2003). Theorizing political psychology: Doing integrative social science under the condition of postmodernity. *Journal of the Theory of Social Behavior*, 33 (4), 407-460.
- Rousseau, J.-J.** (2011). *Toplumsal Sözleşme*. İstanbul: İdea Yayınevi.
- Russel, B.** (2019). *Sorgulayan Denemeler*. İstanbul: Say Yayınları.
- Saç, S.** (2017). Front National: Radikal (Popülist) Sağdan (İlimli) Neo-Popülist Sağa. *Mülkiye Dergisi*, 41 (1), 259-290.
- Said, C.** (1998). *Bireysel ve Toplumsal Değişimin Yasaları*. İstanbul: İnsan Yayınları.
- Sander, O.** (1989). *Siyasi Tarih* . Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.
- Sarıbay, A. Y.** (2001). Dış Politika Kararlarını Belirlemede Psikolojik Etkenler ve Türkiye. F. Sönmezoğlu içinde, *Türk Dış Politikası'nın Analizi*. İstanbul: Der Yayınları.
- Sarıbay, A. Y.** (2000). *Global Bir Bakışla Politik Sosyoloji*. Bursa : Alfa Yayınları.
- Sav, B.** (2003). Anlam Değişimleri Üzerine Artzamanlı Bir İnceleme. *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 23 (1), 147-166.
- Savcı, M.** (2015). Politik Manipülasyon. A. Akın, E. Çelik, & Ü. Akın içinde, *Piskolojide Güncel Kavramlar V Politik Psikoloji* (s. 107-128). Ankara: Nobel Yayınları.
- Savcı, M.** (2015). Politik Manipülasyon. A. Akın, E. Çelik, & Ü. Akın içinde, *Piskolojide Güncel Kavramlar V Politik Psikoloji* (s. 107-128). Ankara: Nobel Yayınları.
- Saygın, D., & Ultan, M. Ö.** (2016). Ekonomi ve Siyaset Bağlamında İngiltere-Avrupa Birliği İlişkileri:Tarihsel Bir Analiz. *Güvenlik Stratejileri*, 12 (23), 71 - 102.
- Schiller, H.** (2005). *Zihin Yönlendirenler*. İstanbul: Pınar Yayınları.
- Schopenhauer, A.** (2018). *İnsanın Doğasını Anlamak*. Ankara: Tutku Yayınevi.
- Schopenhauer, A.** (2014). *Tartışma Sanatının İncelikleri*. İstanbul: Say Yayınları.
- Sennett, R.** (2014). *Karakter Aşınması*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Sennett, R.** (2005). *Otorite*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

- Serdar, M.** (2018). *Post-Marksizmin Postulatları*. 03 08, 2021 tarihinde teorivepolitika.net: <https://www.teorivepolitika.net/index.php/arsiv/item/74-post-marksizmin-postulatları> adresinden alındı
- Sığırıcı, İ.** (2016). *Göstergebilim Uygulamaları*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Silier, Y.** (2011). *Oburluk Çağı*. İstanbul: Yordam Kitap.
- Simmel, G.** (2008). *Bireysellik ve Kültür*. İstanbul: Metis Kitap.
- Simmel, G.** (1895). The Problem of Sociology. *Annals of the American Academy of Political and Social Science* , 52-63.
- Simon, G. K.** (2000). *In Sheep's Clothing*. New York: Parkhurst Brothers Publishers.
- Slattery, M.** (2007). *Sosyolojide Temel Fikirler*. İstanbul: Sentez Yayınları.
- Sloterdijk, P.** (2001). *İnsanat Bahçesi İçin Kurallar Heidegger'in "Hümanizm Üzerine Mektup"una Yanıt*. İstanbul: Everest Yayınları.
- Smith, A.** (2011). *Milletlerin Zenginliği*. İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.
- Sokullu, E. C.** (2017). İngiltere'nin AB ile İmtihanı: Siyasal Söylemlerde Avrupa Birliği Şüphesizliği Evrimi ve Brexit. *Euro Politika Dergisi* , 11 - 34.
- Solomon, S., Greenberg, J., & Pyszczynski, T.** (2004). *Fatal Attraction*. [Erişim: 13.11.2022, <https://www.psychologicalscience.org/observer/fatal-attraction>]
- Sözen, Y.** (2017). *Demokrasi, otoriterlik ve Popülizmin Yükselişi*. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi-TÜSİAD Dış Politika Forumu Araştırma Raporu.
- Spinoza.** (2015). *Anlama Yetisinin Düzeltmesi Üzerine İnceleme*. Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.
- Sputnik News.** (2016). *İngiliz vekilin Brexit sevinci: Ne oldu, şimdi gülemiyorsunuz*. [Erişim: 04.10.2021, <https://tr.sputniknews.com/20160628/farage-ap-brexite-ingiltere-1023610272.html>]
- Sputnik Türkiye.** (2016). Avrupa'nın çoğunluğu popülist otoriter akımlara kayıyor. [Erişim: 17.04.2021, <https://tr.sputniknews.com/avrupa/201610071025187609-avrupanin-cogunlugu-populist-otoriter-akimlara-kayiyor/>]
- Stein, J. G.** (2013). Threat Perception in International Relations. L. Huddy, D. O. Sears, & J. S. Levy içinde, *The Oxford Handbook of Political Psychology* (s. 364-394). New York: Oxford University Press.
- Şaz, N.** (2021). Türkiye'nin Kamu Diplomasisi Faliyetleri. Y. Cankara, & P. Ö. Cankara içinde, *Ortadoğu Ülkelerinin Kamu Diplomasisi Faaliyetleri* (s. 145-194). İstanbul: Efe Akademi.
- Şenel, A.** (2019). *Kemirgenlerden Sömürgenlere İnsanlık Tarihi*. Ankara: İmge Yayınları.
- Şentürk, H.** (1997). *Din Psikolojisi*. İstanbul: Esra Yayınevi.
- Taggart, P.** (2004). *Popülizm*. (B. Yıldırım, Çev.) İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Taggart, P., & Szczerbiak, A. (2013). 'Coming in from the Cold? Euroscepticism, Government Participation and Party Positions on Europe'. *Journal of Common Market*, 51 (1), 17-37.

Teber, S. (2014). *Tutunamayanların Politik Psikolojisi*. İstanbul: Okuyan Us.

The New European (2021). *Covid and the rise of european populism*. [Erişim: 17.04.2022, <https://www.theneweuropean.co.uk/brexit-news/europe-news/covid-and-the-rise-of-european-populism-7311798>]

Theodore, H., & Von, L. (1954). *The Fate of Capitalism in Russia: The Narodnik Version*. Cambridge University Press, 13 (1), 11-28.

Time. (2016). *Here's Donald Trump's Presidential Announcement Speech*. [Erişim: 14.07.2021, <https://time.com/3923128/donald-trump-announcement-speech/>]

Tocqueville, A.D. (2019). *Demokratik Zorbalık*. İstanbul : Can Yayınları .

Tokalak, İ. (2018). *Üst Akıl Denen Acımasız Düzen*. İstanbul: Ataç Yayınları.

Toku, N. (2005). *Siyaset Felsefesine Giriş*. İstanbul: Kaknüs Yayınları.

Tolstoyevski, I. (2016). *Trump ile Amerikan Siyaseti*. [Erişim: 14.07.2021, <https://fularsizentellik.com/journal/2016/2/24/donald-trump-ile-amerikan-siyaseti>]

Toprak, Z. (2017). Janus'un iki yüzü; popülizm ve demokrasi. [Erişim: 26.10.2020, <https://perspektif.eu/2017/01/01/janusun-iki-yuzu-populizm-ve-demokrasi/>]

Toprak, Z. (1992). Popülizm ve Türkiye'de ki Boyutları. Z. Toprak içinde, *Popülizm ve Türkiye'de ki Boyutları* (s. 41-65). İstanbul: Cem Yayınları.

Torun, Y., & Macit, H. (2014). *Siyaset Felsefesi Sözlüğü*. Ankara: Orion Kitabevi.

Töngür, N. (2019). Bir Birleşik Krallık muamması. [03.05.2021, <https://adhocdergi.com/bir-birlesik-krallik-muammasi/>]

TRT Haber. (2019). *Aşırı sağ tehlikesi, Brexit ve ekonomik krizlerin gölgesinde AP seçimleri*. [Erişim: 17.04.2021, <https://www.trthaber.com/haber/dunya/asiri-sag-tehlikesi-brexit-ve-ekonomik-krizlerin-golgesinde-ap-secimleri-415512.html>]

Trump, D. (2016). *How To Make America Great Again*. New York: Threshold Editions.

Trump, D., & McIver, M. (2004). *Trump: How to Get Rich*. New York: Ballantine Books.

Trump, D., & Schwartz, T. (1987). *Trump The Art Of the Deal*. New York: The Random House Publishing Group.

Tunaya, T. Z. (1952). *Türkiye'de Siyasi Partiler*. İstanbul: Arba Yayınları.

Turner, B. (2014). *Klasik Sosyoloji*. İstanbul: İletişim.

Türkçe Etimoloji Sözlüğü. (2020). [Erişim: 15.07.2021, <https://www.etimolojiturkce.com/kelime/pop%C3%BCler>]

Türko, E. S., & Gökçenoğlu, S. (2020). Avrupa Birliği Tarihinde Bir Geri Adım: Brexit. *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9 (1), 573-589.

- Uluhan, E. F.** (2020). *Psikoterapi Kuram ve Yöntemleri*. [Erişim: 20.11.2021, <https://www.antalyapsikiyatri.com/psikoterapist-emine-filiz-uluhan/psikoterapi-kuram-ve-yontemleri>]
- Uslu, A.** (2014). Avrupa’da Erken Dönem Sosyalist Teori ve İşçi Hareketleri (1830-1840). *Akademik İncelemeler Dergisi*, 9 (1), 1-24.
- Uslu, A.** (2021). *Siyasal Düşüncelerin Toplumsal Tarihi 1*. İstanbul: Yordam Kitap .
- Ünal, A. Z.** (2003). Toplumsal Tabakalaşma ve Toplumsal Hareketlilik. İ. Çapçioğlu, & H. Beşirli içinde, *Sosyolojiye Giriş* (s. 138-163). Ankara: Grafiker Yayınları.
- Vickery, J., & Sestic, M. D.** (2018). Giriş. M. D. Sestic, & J. Vickery (Dü) içinde, *Kültür Politikası ve Popülizm* (s. 9-13). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Volkan, V.** (2015). Büyük Grup Kimliği ve Barışı Sağlama. Ö. D. Gümüş içinde, *Siyaset Psikolojisi: 1. Cilt* (s. 91-108). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Volkan, V. D.** (2013). *Divandaki Düşmanlar*. İstanbul: Alfa Yayınları.
- Volkan, V. D.** (1993). *Politik Psikoloji*. Ankara: Ankara Üniversitesi Rektörlüğü Yayınları.
- Wagner, M.-C.** (2010). *Müslüman göçmene kapılar kapansın*. [17.04.2021, <https://www.dw.com/tr/m%C3%BCsl%C3%BCman-g%C3%B6%C3%A7mene-kap%C4%B1lar-kapans%C4%B1n/a-5979439>]
- Wallerstein, I.** (2012). *Tarihsel Kapitalizm ve Kapitalist Uygarlık*. İstanbul : Metis Yayınları.
- Wardetzki, B.** (2018). *Siyasette ve Toplumda Narsizm, Ayartma ve İktidar*. (D. Cankoçak, Çev.) İstanbul: İletişim Yayınları.
- Weber, M.** (2019). *Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhunu*. İstanbul: Mavi Çatı Yayınları.
- Weber, M.** (1993). *Sosyoloji Yazıları*. İstanbul: Hürriyet Vakfı Yayınları.
- Weber, M.** (1947). *The Theory of Social and Economic Organization*. New York : Oxford University Press.
- Weyland, K.** (2001). Clarifying a Contested Concept Populism in the Study of Latin American Politics. *Comparative Politics*, 34 (1), 1-22.
- Weyland, K.** (2003). Neopopulism and Neoliberalism in Latin America: how much affinity? *Third World Quarterly*, 24 (4), 1095-1115.
- Weyland, K.** (2017). Populism: A Political-Strategic Approach. C. R. Kaltwasser, P. Taggart, P. O. Espejo, & P. Ostiguy içinde, *The Oxford Handbook of Populism* (s. 72-102). New York: Oxford University Press.
- Wolton, D.** (2012). Medyatik Kamusal Alanın Çelişkileri. E. Dacheux içinde, *Kamusal Alan* (s. 28-43). İstanbul: Ayrıntı yayınları.
- Yaman, A.** (2019). Küreselleşme Süreci ve Küreselleşmenin Yerel Kültüre Etkisi. *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi* (44), 422-436.

- Yeni Şafak.** (2017). *Trump rekor düzeyde sevilmiyor.* [Erişim: 26.10.2022, <https://www.yenisafak.com/dunya/trum-rekor-duzeyde-sevilmiyor-2757554>]
- Yıldırım, Y.** (2012). Kronik “İşgal Et” Hareketi Üzerine. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi* , 237 - 244.
- Yılmaz, A. G.** (2019). Popülizm-Demokrasi İlişkisi: Latin Amerika’dan Örnekler. *International Journal of Political Science & Urban Studies*, 7 (2), 428- 444.
- Yılmaz, K.** (2019). *Sol popülizm ile demokrasiyi kurtarmak.* [Erişim: 11.03.2021, <https://www.gazeteduvar.com.tr/kitap/2019/07/29/sol-populizm-ile-demokrasiyi-kurtarmak>]
- Yılmaz, R. Ç.** (2021). *Demokrasinin kabusu Donald Trump.* [Erişim: 14.07.2021, <https://www.indyturk.com/node/297946/t%C3%BCrki%C3%87yeden-sesler/amerikan%C4%B1n-r%C3%BCyas%C4%B1-demokrasinin-kabusu-donald-trump>]
- Yolcu, E.** (2005). Bilinçdışı (Bilinçaltı) Reklam Tartışmaları ve Çalışmaları. *İletişim Fakültesi Dergisi*, 0 (22), 203-210.
- Yurttaşer, M. A.** (2017). Geçmişten Günümüze Kıta Avrupası ve İngiltere Politikalarının Karşılaştırılması. *EURO Politika Dergisi* (Özel Sayı), 219 - 236.
- Yücekök, A.** (1987). *Siyasetin Toplumsal Tabanı.* Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Yayınları.
- Zerzan, J.** (2013). *Makinelerin Alacakaranlığı.* İstanbul: Kaos Yayınları.